

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**BAHRÎ MEMLÜK SULTANLARININ İN‘AM, İHSAN VE
HEDİYELERİ
(648-784/1250-1382)**

Fatma Nur SOYLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç.Dr. Esra ATMACA

MAYIS - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BAHRÎ MEMLÜK SULTANLARININ İN‘AM, İHSAN
VE HEDİYELERİ**
(648-784/1250-1382)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma Nur SOYLU

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

**“Bu tez 30/05/2023 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri
bulunan jüri üyeleri tarafından oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ	Başarılı
Prof. Dr. Saim YILMAZ	Başarısız
Doç. Dr. Esra ATMACA	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Fatma Nur SOYLU

30/05/2023

ÖNSÖZ

XIII. yüzyılın ortalarında kurulup XVI. yüzyılın başlarına kadar Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren Memlük Devleti, hem askerî başarıları hem de ilmî kültürel alandaki gelişmeleriyle devrinin en büyük Türk-İslâm devleti haline gelmiştir. Bu devlet, tarihçiler tarafından Bahrî ve Burcî olmak üzere iki döneme ayrılarak incelenmiştir. Ayrıca bu dönemler sultanların menşesine göre Türk ve Çerkez Memlükler olarak da adlandırılmaktadır. Hem Türk hem de Müslüman bir devlet olan Memlüklerde, sultanların görevlilerine, tebaasına in'am ve ihsanlara, hediye ve hediyeleşmeye verdiği önem dikkati haizdir. Söz konusu devletin sultanlarının tebaasına ve diğer devletlere mensup kişilere verdikleri hediyeler ve çeşitli nedenlerle bu zümrelere bulundukları ihsanlar, bu devletin iktisadî durumu, sultanların halka ve çevresindekilere yaklaşımı konusunda fikir verecek bilgilerdir. Bu amaçla bahsedilen bilgilerin izini sürmek, bir nebze de olsa konuyu aydınlatmak için Memlük sultanlarının in'am, ihsan ve hediyelerini incelemeye karar verdik, çalışmanın zamanı olarak da Bahrî Memlükler dönemini seçtik. Bu çalışmada giriş bölümünde Memlük Devleti'nin kısa bir tarihçesine ve devrin sultanlarına, Memlük öncesi İslâm devletlerinde ve Türklerde hediyein yerine kısaca değindikten sonra kavramsal ve tarihsel çerçeve hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde Bahrî Memlük sultanlarının ümerâya in'am ve ihsanları, ikinci bölümde Bahrî Memlük sultanlarının ulemâya ve halka in'am ve ihsanları, üçüncü bölümde ise diğer devlet hükümdarlarına ve elçilere verdiği hediyeler incelenmiştir. Bu çalışmada Bahrî Memlük sultanlarının hem görevlilere hem de diğer tüm insanlara in'am, ihsan ve hediyelerinin neler olduğu, hangi sebeplerle verildiği incelenmiş, kısmen de olsa ekonomik veya siyasî kriz dönemlerinde Memlük sultanlarının ihsan ve hediyelerinde bir değişiklik olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmanın Memlük araştırmalarının özellikle sosyal tarihe dair olanlarına katkı sunması ümit edilmektedir. Tez sürecimde, konunun tespitinden itibaren yardımlarını esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Esra ATMACA'ya, tezim hakkında çok kıymetli değerlendirmeler yaparak çalışmaya önemli katkılar sunan Prof. Dr. Fatih Yahya AYZ ve Prof. Dr. Saim YILMAZ hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Yine bu süreçte maddi manevi desteklerini hep hissettiğim aileme şükranlarımı sunarım.

Fatma Nur SOYLU

30/05/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ÜMERÂYA İN‘AM VE İHSANLAR	20
1.1. Ümerâya Verilen İn‘am ve İhsanlar	20
1.2. Verilme Nedenleri	23
1.2.1. Sultanın Tahta Çıkması.....	23
1.2.2. Ümerânın Görevlendirilmesi	26
1.2.3. Görevdeki İstikrar	28
1.2.4. Ümerânın Affedilmesi	30
1.2.5. Sefer Dönüşleri	36
1.2.6. Diğer Sebepler	38
BÖLÜM 2: ULEMÂYA VE HALKA İN‘AM VE İHSANLAR	47
2.1. Ulemâya Verilen İn‘am ve İhsanlar	47
2.2. Verilme Nedenleri	48
2.2.1. Sultanın Tahta Çıkması	48
2.2.2. Ulemânın Görevlendirilmesi.....	49
2.2.3. Diğer Sebepler	54
2.3. Halka İn‘am ve İhsanlar	58
BÖLÜM 3: DİĞER DEVLETLERİN HÜKÜMDAR VE ELÇİLERİNE	
HEDİYELER	65
3.1. İlhanlılar	65
3.2. Altın Orda Devleti.....	70
3.3. Ermeniler	72
3.4. Yemen Resûlîleri.....	73
3.5. Anadolu Selçuklu Devleti.....	75
3.6. Karamanoğulları Beyliği	76
3.7. Tekrûrîler	76

3.8. Haçlılar	77
3.9. Sinhala (Seylan) Krallığı	77
3.10. Kastilya Krallığı.....	78
3.11. Tuğluklular	78
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	83
EK.....	89
ÖZGEÇMİŞ	108

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn (Oğlu)
Bk.	: Bakınız
bnt.	: binti (Kızı)
bs.	: Basım
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
H.	: Hazreti
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallâllahü aleyhi ve sellem
ss.	: Sayfalar
t.y.	: Tarihi yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri

ÖZET	
Başlık: Bahrî Memlûk Sultanlarının İn‘am, İhsan ve Hediyeleri (648-784/1250-1382)	
Yazar: Fatma Nur SOYLU	
Danışman: Doç. Dr. Esra ATMACA	
Kabul Tarihi: 30/05/2023	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 88 (ana kısım) + 18 (ek)
Bu araştırmada Bahrî Memlûk sultanlarının, ümerâya, ulemâya, halk tabakasına in‘am ve ihsanları ile diğer devlet başkanlarına gönderilen hediyeler incelenmiştir. Bahrî Memlûk sultanlarının hem görevlilere hem de diğer tüm insanlara in‘am, ihsan ve hediyelerinin neler olduğu, hangi sebeplerle verildiği tespit edilmiş, kısmen de olsa ekonomik veya siyasî kriz dönemlerinde Memlûk sultanlarının ihsan ve hediyelerinde bir değişiklik olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan bu çalışma ile Memlûk araştırmalarından özellikle sosyal tarihe dair olanlara katkı sunulması hedeflenmektedir. Araştırma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Memlûk devletinin kısa tarihçesi ve dönemin sultanlarına, kavramsal ve tarihsel çerçeveye değinilmiştir. Birinci bölümde sultanın ümerâya in‘am ve ihsanları; ikinci bölümde ulemâya ve halka in‘am ve ihsanlar; üçüncü bölümde ise diğer devlet hükümdarlarına gönderilen hediyeler incelenmiştir. Bu araştırma sonucunda sultanların farklı tabakalardaki insanlara farklı hediyeler ve ikramlarda bulunduğu görülmüştür. Ümerâ ve ulemâya hil‘at, para, at, kılıç, kumaş vb. değerli şeyler ihsan edilmiş ve simâtlarda ikramda bulunulmuştur. Halk tabakasına ise para ve mal dağıtılmış, simâtlar kurulmuş, bazı zümrelere kumaşlar, elbiseler ve kıymetli mücevherler verilmiştir. Diğer devlet başkanlarına değerli hediyeler gönderilirken elçilere genellikle in‘amda ve ikramda bulunulmuş ve hil‘at giydirilmiştir. Araştırmada Memlûk sultanlarının in‘am, ihsan ve hediyelerinin tespitinin yanı sıra sebepleri de incelemeye tabi tutulmuştur. Ümerâya ve ulemâya in‘am ve ihsanlarda sultanın tahta çıkışı; emirlerin ve âlimlerin tayin, görevdeki istikrar ve affedilmeleri; sultanın genellikle çıkan isyanları bastırmak üzere çıktığı seferlerden dönmesi ve çeşitli vesilelerle ziyaret edilmesi; sultanın veya yakınındakilerin şifa bulması ve bayram, düğün gibi merasimler söz konusu sebepler arasında yer almaktadır. Sultanların ilme ve âlimlere verdiği değer de ulemâya cömertliğin önemli bir diğer sebebidir. Halk tabakasından insanlara ise sultanın seyahate, hacca ve sefere gitmesi ya da dönmesi, bayram, düğün vb. münasebeti ile yapılan kutlamalar sırasında ihsanda bulunulmuştur.	
Anahtar Kelimeler: Memlûkler, Bahrî Memlûkler, İn‘am, İhsan, Hediye	

ABSTRACT	
Title of Thesis: The Beneficences and the Gifts of the Bahri Mamluk Sultans (648-784/1250-1382)	
Author of Thesis: Fatma Nur SOYLU	
Supervisor: Assoc. Prof. Esra ATMACA	
Accepted Date: 30/05/2023	Number of Pages: v (pre text) + 88 (main body) + 18 (add)
his study aims to handle the beneficences of Bahri Mamluk Sultans to statesmans, scholars, the common people and also the gifts of sultans to the rulers of other countries and the ambassadors. The beneficences and the gifts of sultans and their backgrounds are explained. The effects of the states economical situation to the beneficences and the gifts are also investigated. This study aims to contribute to the social studies about The Mamluk State. It consists of introduction and three chapters. In the introduction, the establishment and the history of the Mamluk State, the definition and the historical frame of the consepts are briefly explained. In the first chapter the benefience of the sultans to the statesmans, in the second chapter the benefience that are given to the scholars and the common people and in the third chapter the gifts towards the other rulers and ambassadors are analyzed. In conclusion, it has been seen that the benefience and gifts of the sultans differs by the people that are given. While the statesmans and scholars are given hilats and valuable gifts; the common people recieved money and goods. The concubines and the musicians mostly recieved money, goods, jewels and valuable fabrics. The rulers of other countries mostly recieved valuable gifts while their ambassadors are given hilats and hosted gladly. The reasons behind the benefience and the gifts of sultans are also investigated. And it has been found that the sultans gave away gifts and benefience to the statesman and the scholars in these situations: When sultan enthrones, when an emir or a scholar is appointed or forgiven after past crimes or visits sultan, when sultan or someone close to him is cured, due to the value thats been given to the scholars, during a celebration or due to victory. The common people recieved them when sultan came back from hajj, war or travel, or during a celebration.	
Keywords: Mamluks, Bahri Mamluks, Beneficence, Gifts	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu, Bahrî Memlûk sultanlarının in'am, ihsan ve hediyeleridir. Memlûk Devleti, sultanların menşe'lerine göre Bahrî ve Burcî olmak üzere iki ayrı dönemde incelenmektedir. Bu araştırma konusu, yüksek lisans tezi sınırlarını aşmaması amacıyla Bahrî Memlûkler dönemi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde kısaca Memlûk Devleti tarihine ve Bahrî Memlûkler dönemi sultanlarına; kavramsal çerçeve başlığı altında in'am, ihsan ve hediye kavramlarının tanımına ve son olarak da tarihsel çerçeveye yer verilmiştir. Tezin bölümleri "Ümerâya İn'am ve İhsanlar", "Ulemâya ve Halka İn'am ve İhsanlar" ve "Diğer Devletlerin Hükümdar ve Elçilerine Hediyeler" başlıklarını taşımaktadır. İlk iki bölümde in'am ve ihsanlar verilme sebepleri açısından incelenmiş, üçüncü bölümde ise diğer devlet hükümdarlarına verilen hediyeler bahse konu devletlere göre tasnif edilerek ele alınmıştır.

Çalışmanın Önemi

Memlûk Devleti'nin, Moğol ve Haçlı tehdidine karşı başarı göstermesi, döneminin en büyük Türk-İslâm devleti haline gelmesi ve başta Kahire olmak üzere Memlûk sınırlarındaki şehirlerin önemli bir ilim ve kültür merkezi haline getirilmesi, sultanlar ve devlet adamları tarafından ilmin ve ulemânın teşvik edilmesi gibi sebeplerle İslâm dünyasında önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Devrinin en büyük Türk-İslâm devletlerinden biri olan bu devletin sultanlarının ümerâya, ulemâya, halk tabakasına in'am ve ihsanları ile diğer devlet başkanlarına gönderdikleri hediyeler dikkatimizi çekmiş ve bu konunun, tespit edilebildiği kadarıyla bir makale ve kitap bölümü dışında özel olarak ele alınmadığı görülmüştür. Altan Çetin tarafından kaleme alınan "Memlûk Sultanlarının İn'am ve İhsanlarına Dair" adlı makalede, konu emîrlere in'am ve ihsan edilen şeylere göre tasnif edilerek ve tüm Memlûkler dönemini kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Bu tezde ise ümerânın yanı sıra ulemâ ile halka in'am ve ihsanlar, diğer devletlere verilen hediyeler de çalışma kapsamına alınmış ve detaylı bir inceleme yapabilmek için araştırma konusu Bahrî Memlûkler dönemi ile sınırlandırılmıştır. Bir diğer araştırma olan Samira Kortantamer'in "Memlûklerde Hediye" başlıklı kitap bölümünde ise Memlûklerde sultanların yanı sıra toplumun her kesiminden insanın

hediyeleşmeleri ele alınmış; in‘am, ihsan ve hediye kavramlarında bir ayrıma gidilmemiştir. Bu tezde ise sultanların tebaasına verdikleri in‘am ve ihsan olarak, devletlerarası ilişkiler münasebetiyle diğer devletlerin hükümdarlarına gönderilenler hediye olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak araştırma konusunun alana katkı sağlayacak bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Bahrî Memlûk sultanlarının in‘am, ihsan ve hediyeleri, mahiyetleri ve verilme nedenleri açısından incelenmiştir. Bahrî Memlûk sultanlarının hem görevlilere hem de diğer tüm insanlara in‘am, ihsan ve hediyelerinin neler olduğu, hangi sebeplerle verildiği tespit edilmiş, kısmen de olsa ekonomik veya siyasî kriz dönemlerinde Memlûk sultanlarının ihsan ve hediyelerinde bir değişiklik olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan bu çalışma ile Memlûkler hakkında özellikle sosyal tarihe dair yapılan ve yapılacak olan araştırmalara katkı sunulması hedeflenmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmaya öncelikle kaynakların tespiti ve taranması ile başlanmıştır. Döneme dair kaynakların taraması yapılmış, genel tarih ve biyografi kitapları başta olmak üzere klasik eserler incelenmiştir. Daha sonra konu ile ilişkili olan ansiklopedi maddeleri, bilimsel dergi makaleleri ve kitaplar tespit ve tetkik edilmiştir. Ardından elde edilen bulgular tasnif edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Memlûkler devri tarih kitaplarında, sultanların diğer gruplardan insanlara olan ihsanlarının, devlet ricaline olan in‘am ve ihsanları kadar yer tutmadığı görülmüştür. Bunun sebepleri arasında sultanların kendi memlûkleri ile aralarındaki yakın ilişkileri nedeniyle sultanların tahta geçmesi, bir emîrin tayin edilmesi gibi durumlarda bir gelenek olarak in‘am ve ihsan edilen şeylerin kaynaklarda daha fazla yer bulmasının rol oynadığı düşünülmektedir. Her ihsanın kayıtlara geçmemesi, ikram edilen şeylerin açıkça belirtilmemesi, hediye anlamında kullanılan kelimelerin zaman zaman birbirleri yerine kullanılması araştırmanın zorlukları arasında yer almaktadır.

Kaynak ve Araştırmalar

Memlûk sultanlarının in‘am, ihsan ve hediyelerinin konu edildiği bu çalışmada istifade edilen hususî/mahallî tarih eserlerinden ilki İzzeddin İbn Şeddâd’ın (ö. 684/1285) *Târîhu’l-Meliki’z-Zâhir*(İbn Şeddâd, 1983) adlı eseridir. el-Melikü’z-Zâhir Baybars’ın hayatını ele alan eserin 670-676/1271-1277 yılları arasını kapsayan bölümü günümüze ulaşmıştır.(Ayaz, 2020, 64) Ümerâya ve ulemâya verilen in‘am ve ihsanların yanında özellikle devlet başkanları ve elçilere verilen hediyeler hususunda bu eserden istifade edilmiştir.

İstifade edilen bir başka hususî/mahallî tarih eseri ise İbn Abdüzzâhir’in (ö. 692/1293) *er-Ravzü’z-Zâhir fî Sîreti’l-Meliki’z-Zâhir* adlı eseridir.(İbn Abdüzzâhir, 1976) el-Melikü’z-Zâhir Baybars’ın hayatının ele alındığı bu eserden özellikle el-Melikü’z-Zâhir’in diğer devletler ile gerçekleşen diplomatik ilişkileri hususunda yararlanılmıştır. İbn Abdüzzâhir görevi gereği devletle ilgili birçok belgeye erişim sağlayabilmiş ve birçok hadiseye şahitlik etmiştir. Bu sebeple döneminin önemli kaynaklarından.(Ayaz, 2020, 66-68)

Çalışmada Baybars el-Mansûrî’nin umumî tarih eserlerinden olan (ö. 725/1325) *Zübdetü’l-fikre fî târîhi’l-hicre*(Baybars el-Mansûrî, 1998) adlı eserinden yararlanılmıştır. Baybars el-Mansûrî, el-Melikü’l-Mansûr Seyfeddin Kalavun’un memlûklerindendir. Ayrıca çeşitli üst düzey görevlerde bulunması hasebiyle devletin ilk yıllarında yaşanan olayların büyük bir kısmına şahitlik etmiştir. Eser, 650-709 (1279-1290) yılları arasındaki hadiseleri ihtiva etmektedir.(Ayaz, 2020, 19) Eserden ümerâya ve elçilere yapılan in‘am ve ihsanlar ile devlet başkanlarına verilen hediyeler hususlarında faydalanılmıştır.

İstifade edilen bir başka eser ise Ebü’l-Feth Kutbüddîn Mûsâ b. Muhammed b. Ahmed el-Ba‘lebekî el-Yûnînî’nin (ö. 726/1326) *Zeylû Mir’âti’z-zamân* (Yûnînî) adlı umumî tarih eseridir. Müellif bu eseri İbnü’l-Cevzî’nin (ö. 654/1256) *Mir’âtü’z-zamân* adlı eserine zeyl olarak telif etmiştir. 654-711 (1256-1312) yıllarını kapsayan eser, Eyyûbîlerin son dönemi, Haçlılar, Moğollar ve erken dönem Bahrî Memlûklerin ilk devirlerine ait önemli malumatlar içermektedir. Eserde bilhassa Memlûk ordusu ile Moğollar arasında cereyan eden Aynicâlût Savaşı (658/1260) hakkında orijinal bilgiler yer almaktadır. Müellif, her seneye ait hadiseleri aktardıktan sonra vefeyât kısmına yer vermiştir.(Küçükaşçı, 2013, 43/596) Eserden özellikle el-Melikü’z-Zâhir Baybars’ın

diğer devlet başkanları ile birbirlerine elçiler ile mektup ve hediyeler göndermeleri hususunda yararlanılmıştır.

Nüveyrî'nin (ö. 733/1333) otuz üç ciltten oluşan ansiklopedik eseri *Nihâyetü'l-ereb fî fûnüni'l-edeb*(Nüveyrî, 2004) adlı eseri de incelenmiştir. Eserin yirmi dokuzuncu cildinin sonlarından itibaren Memlûk Devleti tarihinden bahsedilmektedir. Bu kısımların başlıklarında o dönemin sultanı verilmiş; daha sonra dönemin olayları anlatılmış ve vefeyât kısmına yer verilmiştir. (Ayaz, 2020, 135,136) Eserin bu bölümlerinden özellikle Memlûk sultanlarının diğer devletler ile olan diplomatik ilişkileri ve elçi teâtileri hususunda istifade edilmiştir.

Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lam*(Zehebî) adlı eseri de yararlanılan eserler arasındadır. Hicretten 700/1301 yılına kadar olan hadiseleri içeren eser, on yıllık yetmiş tabakaya ayrılmıştır. Önce o yıl aralığındaki olaylar sıralanmış, ardından vefeyât kısmına yer verilmiştir. Vefeyât kısmının hacmi siyasi havâdis kısmından daha geniştir. Bu sebeple eserin çok detaylı olmadığı görülmektedir.(Ayaz, 2020, 34,35) Eserden sultanların in'am ve ihsanları hususunda yararlanılmıştır. Ancak bu in'am ve ihsanların detaylarına eserde fazla yer verilmemiş, kısaca zikredilip geçilmiştir.

İstifade edilen bir başka eser ise Ebü'l-Fidâ'nin *el-Muhtasar fî ahhâri'l-beşer* adlı eserini özetleyen İbnü'l-Verdî'nin (ö. 749/1349) telif ettiği *Tetimmatü'l-muhtasar fî ahhâri'l-beşer'dir*. (İbnü'l-Verdî, 1996) İbnü'l-Verdî, eseri özetledikten sonra 729/1329-749/1349 yılları arasındaki hadiseleri kendisi telif etmiştir. Bu eserden devlet adamlarının nail olduğu hediyeler konusunda yararlanılmıştır. İncelenen diğer kitaplardan hacim olarak daha küçük olan eserde, ihsan edilen hediyeler sebepleri ile birlikte aktarılmış ancak detaylı bir şekilde zikredilmemiştir. Dönemin olayları anlatılırken de fazla detaya girilmemiştir. Mesela sultanların tahta cülûsu esnasında giydirilen hil'atler, kurulan simâtlar Makrîzî, İbn Tağrîberdî ve İbn Kesîr'in eserlerinde yer alırken; İbnü'l-Verdî'nin eserinde bu tür ayrıntılara rastlanmamıştır.

Safedî'nin (ö. 764/1363), İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) *Vefeyât* adlı eserine zeyil olarak telif ettiği *Kitâbü'l-vâfi bi'l-vefeyât* (Safedî, 2000) adlı hal tercümesinden de istifade edilmiştir. Bu eserde yer alan sultanların ve emîrlerin biyografileri incelenmiştir. Eserden

özellikle el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun devrinde Dımaşk nâibliği yapan Emîr Tenkiz'in biyografisi hususunda yararlanılmıştır.

Şamlı tarihçi İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye* (İbn Kesîr, 1997) adlı umumî tarih kitabı, 768/1366 yılına kadar olan olayları kapsamaktadır. İbn Kesîr yirmi bir ciltten oluşan bu eserinde olayları yıllara göre sıralayarak aktarmıştır. Eserde önce hadiseler sıralanmış, ardından o yıl vefat eden meşhur kişilere yer verilmiştir. İbn Kesîr'in bu eserinden özellikle devlet adamları ve ulemâya verilen hediyeler hususunda istifade edilmiştir. Eserde sultanların verdiği hediyelerin genellikle detaylandırılmadığı “ihşanda ve ikramda bulundu, hil'at giydirdi, para ve mal verdi” şeklinde ifadeler kullanıldığı tespit edilmiştir. Ulemânın mazhar olduğu in'am ve ihsanlar hususunda eserin özellikle vefeyât kısımlarından faydalanılmıştır. Zira eserin bu kısmı havâdise göre daha hacimlidir. Günümüzde yapılan bazı araştırmalarda da bu tespitin yer aldığı görülmüştür. Nitekim Fatih Yahya Ayaz eserinde, Mısırlı tarihçilerin eserlerinde havâdis kısmının vefeyât kısmına göre; Şamlı tarihçilerin eserlerinde ise vefeyât kısmının havâdis kısmına göre daha hacimli olduğu tespitinde bulunmuştur.(Ayaz, 2020, 205,206)

Ansiklopedik bir kitap olan Kalkaşendî'nin (ö. 812/1418) *Subhu'l-a'sa fî sinâ'atî'l-inşâ'* (Kalkaşendî, 1922) adlı eserinden de istifade edilmiştir. Eser mukaddime, on bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Eserin dördüncü cildinde Mısır ve Şam bölgesinin şehirleri birçok açıdan tanıtılmıştır. Sultanlar, emîrlerin maaşları, ihsanlar gibi hususlar detaylıca anlatılmıştır.(Ayaz, 2020, 144,145) Teşrif, hil'at gibi sultanların in'amlarının açıklanmasında bu eserden faydalanılmıştır.

İstifade edilen bir başka eser Mısırlı tarihçi Makrîzî'nin (ö. 845/1442) *Kitâbu's-sülûk li ma'rifeti düveli'l-mulûk* (Makrîzî, 1997) adlı eseridir. Eser, İslâm'dan önceki milletler ve dinleri ile başlayıp, 844/1441 yılına kadar gelmektedir. Olaylar kronolojik bir biçimde anlatılmış, siyasî gelişmelere ve dönemin olaylarına detaylıca yer verilmiştir. Her yılın sonunda vefeyât kısmına yer verilmiş ancak vefeyât kısmı kısa tutulmuştur. Bu eserden büyük çoğunlukla devlet adamlarına bulunulan ihsanlar hususunda faydalanılmıştır. İhsan edilen hediyelerin ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmesi, mevzunun zenginleşmesine katkıda bulunmuştur.

İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *ed-Dürrü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*(İbn Hacer el-Askalânî, 1993) adlı vefeyât eserinden Bahrî Memlûk sultanlarının hayatları kapsamında istifade edilmiştir.

Aynî'nin (ö. 855/1451) *'İkdü'l-cümân fî târîhi ehli'z-zamân*(Aynî, 1308) adlı umumî tarih eserinden de faydalanılmıştır. Eser başlangıçtan 850/1446 yılına kadar gelen hadiseleri içermektedir. Müellif her yılın başında sultan, halife, önemli devlet görevlileri ve diğer devletlerin hükümdarlarının isimlerini zikretmiştir.(Ayaz, 2020, 53-56) Eserden sultanların in'am ve ihsanları hususunda faydalanılmakla birlikte daha çok diğer devlet başkanlarına verilen hediyeler kısmında istifade edilmiştir.

Mısırlı tarihçi İbn Tağrîberdî'nin (ö. 874/1470), *en-Nücûmü'z-zâhire*(İbn Tağrîberdî, 1992) adlı eseri Mısır'ın Müslümanlar tarafından fethi ile 872/1468 yılları arasındaki olayları kapsar. Ancak biz bu eserde çalışma konumuzun sınırları doğrultusunda 648/1250-784/1382 yılları arasını inceledik. Hocası Makrîzî'nin *es-Sülûk'u* ile çoğunlukla paralellik gösteren eserde, verilen hediyeler ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Yine benzer şekilde vefeyât bölümü kısa tutulmuştur.

Hediye hususu ile alakalı müstakil eserlerden olan Reşid İbn Zübeyr'in *ez-Zehâir ve't-tuhaf* (İbn Zübeyr, 1959)adlı eserinden de Hz. Peygamber devri ve Emevîler devri hediyeleşmeleri konusunda istifade edilmiştir.

Çalışmayı oluşturan ana kavramları daha iyi anlamak açısından yararlanılan sözlükler ise Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitâbü'l-'Ayn*(Halîl b. Ahmed, 2003), Râgıb el-İsfahânî'nin (356/967) *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*(Râgıb el-İsfahânî) ve İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab*(İbn Manzûr) adlı eserleridir.

Bu çalışmada, araştırma eserlerden İsmail Yiğit'in *Memlûkler*(Yiğit, 2015) adlı eserinden Memlûklerin siyasî ve kültürel hayatı ile ilgili hususlarda yararlandık. Aynı yazarın "Memlûkler"(Yiğit, 2004) adlı ansiklopedi maddesi de genel olarak dönemin tarihi hakkında yararlandığımız çalışmalar arasında yer almıştır.

Türk-İslâm devletlerinde hediyeleşme kısmında ise Erdoğan Merçil'in *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*(Merçil, 1997) ve *Gazneliler Devleti Tarihi*(Merçil, 1989) adlı eserlerinden yararlandık.

Altan Çetin'in konumuzla doğrudan ilgili olan "Memlûk Sultanlarının İn'am ve İhsanlarına Dair"(Çetin, 2006) adlı makalesinde Memlûk sultanlarının in'am ve ihsanları türlerine göre tasnif edilmiş ve bazı örneklerle konu zenginleştirilmiştir. Tezimizde sık kullandığımız kavramların tanımı ve kapsamı konusunda bu makaleden oldukça istifade ettik. Samira Kortantamer'in *Hediye Kitabı* başlıklı editörlü kitapta yer alan "Memlûklerde Hediye" başlıklı yazısı konumuzla doğrudan ilgili olup istifade ettiğimiz bir diğer çalışmadır.(Kortantamer, 2007) Aynı yazarın "Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi"(Kortantamer, 1984) adlı makalesi de Memlûklerin idarî yapısı konusunda çalışmaya katkı sunan araştırmalardandır.

Bahrî Memlûk sultanlarının halka olan hediyeleri kapsamında, cariyeye ve mugannîlere verilen hediyeler konusunda Fatma Akkuş Yiğit'in "Memlûk Tarihinde Kadın Şarkıcı ve Müzisyenler"(Yiğit, 2015), "Memlûklerde Evlilik Hazırlıkları"(Yiğit, 2015) adlı makaleleri ve Cüneyt Kanat'ın "Memlûk Devleti'nde Eğlence Kültürü"(Kanat, 2007) adlı makalesinden istifade etmeye çalıştık. Benzer şekilde, hac münasebeti ile verilen hediyeler hususunda Fatih Yahya Ayaz'ın "Bahrî Memlûkler Döneminde Haremeyn Hizmetleri"(Ayaz, 1998) adlı yüksek lisans tezi ve Burak Gani Erol'un "Memlûk Sultanlarının Hacları"(Erol, 2019) adlı makalesi çalışmaya ışık tutan diğer araştırmalardır.

Memlûk Devleti Tarihine Genel Bir Bakış

Memlûk tabiri, Abbâsîler devrinden itibaren asker olarak yetiştirilen köleleri ifade etmeye başlamıştır. Abbâsîler ordudaki Arap ve gayri Arap unsurlar arasındaki dengeyi sağlamak için, Türk askerler istihdam etmişlerdir. Artık ordu için önemli bir güç unsuru haline gelen memlûkler, özellikle Mısır bölgesinde kurulan diğer devletler tarafından orduda istihdam edilmeye başlanmıştır.(Yiğit, 2015, 11-13) Özellikle Eyyûbîler devrinde orduya fazla sayıda memlûk alımı yapılmıştır. el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un satın alıp Nil Nehri'ndeki adaya yerleştirdiği Türk asıllı bu memlûklere Bahrî Memlûkler denilmiştir.(Şeşen, 2018, 130,131) Ordunun büyük bir kısmını teşkil eden memlûkler devlet yönetiminde de etkili olmaya başlamışlar, Daha sonra idareyi Eyyûbîlerden almış ve Memlûk Devleti'nin temellerini atmışlardır.(Şeşen, 2018, 160)

648-923 (1250-1517) yılları arasında hüküm süren bu devlet, tarihçiler tarafından yönetimi elinde tutan gruplara göre Bahrî ve Burcî Memlûkler adları altında iki döneme

ayrılmıştır. Bahrî Memlûkler 648-784 (1250-1382) yılları arasında hüküm sürmüşlerdir. Memlûk sultanlarından el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un satın aldığı Çerkez Memlûkler arasından seçip kalenin burçlarına yerleştirdiği memlûklere ise Burcî Memlûkler denilmiştir. Burcî Memlûkler 784-923 (1382-1517) yılları arasında yönetimi ellerinde tutmuşlardır.(Yiğit, 2004, 29/90,91) Bahrî Memlûkler dönemi, Şecerüddür'ün kısa saltanatı sonrasında el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek'in sultan olması ile başlamıştır. el-Melikü's-Sâlih Zeyneddin II. Haccî'nin hal' edilip Berkuk'un saltanat tahtına oturması ile Burcî Memlûkler dönemi başlamıştır.(Yiğit, 2015, 23,94)

Bu tezde sultanların in'am ve ihsanları, bunlara mazhar olan gruplara göre tasnif edilmiştir. Bu nedenle Memlûklerin idarî teşkilatından da kısaca bahsetmek uygun olacaktır. Devlet idaresinin askerî bir nitelikte olduğu Memlûklerde, önemli idarî ve askerî görevler ümerânın elinde idi. İdarî teşkilatta bu görevi üstlenen ümerâyâ erbâbü's-süyûf (kılıç erbâbı) denilirdi. Malî işleri ve yönetimle ilgili bazı işlemleri yürüten ve bazı istisnalar olmakla birlikte çoğunlukla ulemâdan olan kimselere ise erbâbü'l-aklâm (kalem erbâbı) denmekte idi. Kâdîlkudâtık, kadılık, müderrislik gibi dinî ve ilmî görevleri üstlenen âlimler ise zevi'l-ilm diye ifade edilmekteydi.(Yiğit, 2015, 179)

Erbâbü's-süyûf tabakası, nâibu's-saltana, atabekü'l-asâkir, devâdar, üstâdar, hâcib ve naib gibi unvanları üstlenen emîrlerden oluşmaktadır.(Yiğit, 2015, 186-193) Resmî yazışmaların, ordu ve maliye ile ilgili işlerin yürütüldüğü divanlarda görevli olan erbâbü'l-aklâm ise, vezir, sır kâtibi nâzîrû'l-hâs, nâzîrû'l-ceyş, nâzîrû'd-devâvîn gibi görevleri üstlenen ulemâ sınıfından kişileri kapsamakta idi.(Kalkaşendî, 1922, 4/28-31) Dini vazifeler ile ilgilenen âlimler ise kadılık, kazaskerlik, dâru'l-adl müftülüğü, muhtesib ve müderrislik gibi görevleri üstlenmişlerdir.(Yiğit, 2015, 180,202,203; Kalkaşendî, 1922, 4/34-38) Yapılan bu tasnifin sınırlarının çok keskin bir şekilde ayrılmadığını da söylemek gerekmektedir. Buna örnek olarak vezirlik vazifesi verilebilir. Nitekim vezir hem erbâbü's-süyûf arasından hem de erbâbü'l-aklâm arasından seçilebilmekte idi.(Yiğit, 2015, 188)

Yukarıda kuruluşu, saltanat sistemi ve idari yapısı gibi hususlarına kısaca değindiğimiz Memlûk Devleti, kuruluşundan sonra kısa bir süre içinde İslâm dünyası tarafından kabul görmüş ve önemli bir konuma yükselmiştir. Bunda, Haçlılarla mücadeleleri, Moğolları Aynicâlût Savaşı'nda yenmeleri ve Abbâsî hilafetini Kahire'de yeniden tesis etmeleri

büyük rol oynamıştır. Ayrıca Haçlı ve Moğol tehdidi sebebiyle doğudan ve batıdan birçok ilim ve fikir adamının Memlûk topraklarına akın etmesi, hüküm sürdüğü asırlarda bu devletin, İslâm dünyasının en önemli ilim ve kültür merkezi haline gelmesini sağlamıştır.(Yiğit, 2004, 29/94)

Bahrî Memlûkler Dönemi Sultanları

Tezin konusu doğrudan Bahrî Memlûk sultanları ile ilgili olduğu ve çalışmada sık sık bu sultanlara değinildiği için dönemin sultanlarının kimler olduğundan kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

Her ne kadar tüm tarihçiler aynı şekilde düşünmese de Makrîzî tarafından Türk Memlûklerin ilk sultanı kabul edilen Ümmü Halil Şecerüddür bnt. Abdullah (655/1257), Eyyûbî hanedanının Mısır kolunun hükümdarı olan el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un cariyesi idi. el-Melikü's-Sâlih, Şecerüddür ile daha sonra nikâh kıyarak evlenmiştir. el-Melikü's-Sâlih'in vefatından sonra, oğlu Turan Şah tahta geçmiştir. Fakat onun idaresinden memnun olmayan muhalifler çok kısa bir süre sonra Baybars'ın liderliğinde toplanarak Turan Şah'ı öldürmüş ve ardından Şecerüddür'ün sultanlığını ilan etmişlerdir. Onun saltanata geçmesinde haseki emîrler, büyük bir rol oynamış ve ona çokça saygı göstermişlerdir.(Safedî, 2000, 16/70; İbn Kesîr, 1997, 17/352,353; Makrîzî, 1997, 1/459) Ancak bu haber Bağdat'a ulaştığında halife bu duruma tepki göstermiş ve “Sizde tahta çıkaracak adam kalmadıysa bize haber verin biz gönderelim” diyerek Şecerüddür'ün saltanatını onaylamadığını belirtmiştir. Eyyûbîlerden el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un Dimaşk'ı istilasını gibi yaşanan diğer olumsuzluklar sebebiyle Şecerüddür tahttan feragat etmiş,(Makrîzî, 1997, 1/463,464) İzzeddin Aybek ile evlenerek tahtı ona devretmiştir (648-655/1250-1257). Şecerüddür, İzzeddin Aybek'in Musul Hâkimi Bedreddin Lü'lü'ün kızı ile evleneceğini duyduğunda onu öldürtmüş ve sonrasında Aybek'in memlûkleri tarafından öldürülmüştür.(Baybars el-Mansûrî, 1998, 24,25; Safedî, 2000, 16/70; İbn Kesîr, 1997, 17/352,353)

el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek ve Bahrî Memlûkler, Eyyûbî emîrlerinin harekete geçmesi üzerine Eyyûbî hanedanından altı yaşındaki el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Musa'yı tahta geçirmişler, ancak bu çözüm olmamıştır. Bu sebeple, memlûklerin devletin başına geçmesini kabullenemeyen el-Melikü'n-Nâsır Yusuf ve Eyyûbî emirleri ile mücadele edilmiştir. Moğolların Bağdat'a doğru hareket etmesi üzerine ise el-Melikü'l-

Eşref tahttan indirilmiş ve Aybek yeniden tahta oturmuştur. Böylece Mısır diyarının hükümdarlığı tamamen Türk Memlûklerine geçmiştir.(Makrîzî, 1997, 1/464,466,467) Aybek'in vefatından sonra tahta oğlu el-Melikü'l-Mansur Nureddin Ali (655-657/1257-1259) geçirilmiştir.(Zehebî, sene 651-660/28; Makrîzî, 1997, 1/494,495) el-Melikü'l-Mansur iki senelik kısa saltanatı sonrasında babasının memlûklerinden olan Kutuz el-Muiziyye tarafından tahttan indirilmiştir.(İbn Tağrîberdî, 1992, 7/65)

el-Melikü'l-Muzaffer unvanı ile tahta çıkan Seyfeddin Kutuz (657-658/1259-1260), İslâm dünyası için bir dönüm noktası kabul edilen Aynicâlût Savaşı ile Moğolları yenilgiye uğratmıştır. Ancak bu savaştan sonra anlaşmazlık yaşadığı Emîr Baybars el-Bundukdârî tarafından 658/1259 yılında suikasta uğramıştır.(Güzel - Çakır, 2019, 260,261) Daha sonra Baybars, el-Melikü'z-Zâhir (658-676/1260-1277) unvanı ile Kahire'ye girmiş, saltanatı süresince, Moğol ve Haçlılar ile mücadele etmiş,(Safedî, 2000, 10/209) birçok fetihle bulunmuştur.¹ Ayrıca o, Abbâsî hilafetini Kahire'de yeniden tesis etmek sureti ile saltanatını kuvvetlendirmiştir.(Yiğit, 2015, 42) Sultan Baybars, 676/1277 yılında hastalık sebebi ile vefat etmiştir.(Safedî, 2000, 10/211)

el-Melikü'z-Zâhir Baybars'tan sonra tahta el-Melikü's-Saîd lakabı ile oğlu Bereke Han (676-678/1277-1280) geçmiştir. el-Melikü's-Saîd ümerâ ile anlaşmazlıklar yaşamış ve bu anlaşmazlıklar Sultan'ın kuşatılmasına sebep olmuştur. Nihayetinde el-Melikü's-Saîd tahttan indirilmiş ve kardeşi Bedreddin Sulamış (678/1280) sultan ilan edilmiştir. Bu esnada Emîr Seyfeddin Kalavun da onun atabeki olmuştur.(İbn Kesîr, 1997, 17/557,558) Kısa bir süre sonra tahttan indirilip yerine el-Melikü'l-Mansur lakabı ile Seyfeddin Kalavun (678-689/1280-1290) geçmiştir. Kalavun, saltanatının ilk yıllarında, tahttan indirildikten sonra Kerek emîrliğine gönderilmiş olan Bereke'nin isyanı ile karşılaşmıştır. Bereke'den sonra ise kardeşi el-Melikü'l-Mes'ud Necmeddin Hızır isyan etmiştir.(Yiğit, 2015, 59) Kalavun, Baybars'ın oğullarının isyanı dışında Dımaşk'ta da Emîr Sungur el-Aşkar isyanı ile uğraşmıştır.(İbn Tağrîberdî, 1992, 7/249,250) Saltanatı sırasında Moğollar ve Haçlılar ile mücadele eden Kalavun, kendi memlûkleri arasından bazı askerleri kaleye yerleştirmiş ve bu şekilde Bahrî Memlûklerden sonra iktidarı ele alacak olan Burcî Memlûklerin temelini oluşturmuştur.(Yiğit, 2001, 24/228) Kalavun'un vefatı sonrası oğlu Halîl b. Kalavun, el-Melikü'l-Eşref unvanı ile tahta oturmuştur. el-Melikü'l-

¹ Fetihleri hakkında daha detaylı bilgi için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 17/523,533.

Eşref, Akkâ'yı fethetmiş ve Şam'ı Haçlı birliklerinden temizlemiştir. Daha sonra Rumkale'yi kuşatarak fethetmiş ve Besni'yi² de savaşmadan ele geçirmiştir. Halîl b. Kalavun, ümerâ ile arasının açılması sonucu bir av esnasında öldürülmüştür.(Baybars el-Mansûrî, 1998, 295,296; Zehebî, sene 691-700/27; Safedî, 2000, 13/249,250) Vefatından sonra kardeşi Muhammed b. Kalavun (693-694/1293-1295), el-Melikü'n-Nâsır unvanı ile saltanat tahtına oturmuştur.(Safedî, 2000, 4/251) Onun ilk tahta geçişi henüz dokuz yaşında iken kardeşi el-Melikü'l-Eşref'in katlinden sonra idi. Onun nâibliğini Emîr Ketboğa, vezirliğini de Emîr Şücâî üstlenmişti. İkisinin arasında çıkan anlaşmazlıkta galip gelen Emîr Ketboğa oldu. Ketboğa iyice güçlenmiş ve sonunda el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'u indirerek kendisi tahta oturmuştu. Böylece el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un ilk saltanatı bir yıla yakın sürdükten sonra sona ermiş oldu. el-Melikü'l-Âdil unvanı ile tahta geçen Emîr Ketboğa'nın saltanatı ise iki yıl bir ay sürmüştür (694-696/1294-1296).(İbn Hacer el-Askalânî, 1993, 4/144)

el-Melikü'l-Âdil Ketboğa, İlhanlı hükümdarı Hülâgû'nun askeri iken esir düşmüş ve el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun tarafından satın alınmıştır.(İbn Hacer el-Askalânî, 1993, 3/262) Bu şekilde Kahire'ye gelen Ketboğa zamanla sultanlığa kadar yükselmiştir. Daha sonra tahttan indirilmiş ve yerine el-Melikü'l-Mansûr Hüsameddin Lâçin (696-698/1296-1299) geçmiştir.(İbn Hacer el-Askalânî, 1993, 4/144)Memlük iken üstadı tarafından kendisine emîrlik verilmiş, daha sonra nâiblik yapmış ve nihayetinde sultan olarak tahta oturmuştur. el-Melikü'l-Eşref'in katlinde bulunan kişilerden olduğu için saklanan Lâçin, daha sonra Ketboğa'nın saltanatı esnasında affedilmiş ve saltanat nâibi olmuştur. Ketboğa'nın tahttan indirilmesi sonrasında ise sultan olmuştur. Lâçin, emîrler ile yaşadığı anlaşmazlıklar sonrasında öldürülünce el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un ikinci kez tahta çıkarılması kararlaştırılmıştır. (Baybars el-Mansûrî, 1998, 323,324; Safedî, 2000, 24/290,291)

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatı (698-708/1299-1309) İlhanlılar ile yapılan mücadeleler ile geçmiştir. Sultan, emîrler arasında yaşanan sıkıntılardan ve onların tahakkümünden sıkılmış ve hacca gitmek için Kahire'den ayrılarak tahttan ferâgat etmiştir.(Yiğit, 2015, 71,75,76) el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'dan sonra Baybars el-Çaşnigîr (708-709/1309) sultan olmuş olsa da saltanatı

² Günümüzde Adıyaman'a bağlı bir ilçe. Bk. Mehmet Taştemir, "Besni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992).

kısa sürmüş ve ondan sonra el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun üçüncü ve son kez tahta geçmiştir (709-741/1309-1341).(Safedî, 2000, 10/218) Onun bu saltanatı ise otuz iki yıl sürmüş ve 741/1341 yılında vefat etmiştir. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'dan sonra tahtı oğlu el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Ebû Bekir (741-742/1341) devralmıştır.(Safedî, 2000, 4/261) Saltanatı kısa süren yeni sultanın kendini eğlenceye vermesi ve bir sultana yakışmayacak şekilde davranışlar sergilemesi, tahttan indirilmesiyle sonuçlanmıştır.(Ayaz, 2007, 254,255) Onun yerine beş yaşındaki kardeşi Alâeddin Küçük (742/1341) geçirilmiştir. Saltanatı beş ay on gün sürmüş, ardından tahttan indirilerek el-Melikü'n-Nâsır Şihâbeddin Ahmed (742-743/1342) sultan ilan edilmiştir.(Makrîzî, 1997, 3/338,355) Üç buçuk ay süren saltanatı esnasındaki icraatları sebebiyle emîrlere ile arası açılınca ümerâ ittifak ederek onu tahttan indirmiş ve kardeşi el-Melikü's-Sâlih İmâdeddin İsmâil'e (743-746/1342-1345) biat etmiştir.(Makrîzî, 1997, 3/376,377) el-Melikü's-Sâlih üç yıl tahtta kalmış ve sonrasında vefat etmiştir. (Safedî, 2000, 9/131) Vefatından sonra kardeşi el-Melikü'l-Kâmil Seyfeddin Şa'bân (746-747/1345-1346) başa geçmiştir. Kendisini önceki sultan gibi eğlenceye ve oyuna veren Şa'bân da bir yıl yirmi yedi gün süren saltanatı sonrasında tahttan indirilmiştir. Ardından, daha önce hapsedilmiş olduğu kardeşi el-Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin I. Haccî'ye (747-748/1346-1347) biat edilmiştir.(Safedî, 2000, 16/90) el-Melikü'l-Muzaffer de bir yıl üç ay on gün gibi kısa bir süre tahtta kalabilmiş, kardeşleri gibi eğlenceye düşkünlüğü ile tanınmıştı. Önceki sultanların kaderini yaşayan Zeyneddin Haccî'nin tahttan indirilmesiyle yerine kardeşi el-Melikü'n-Nâsır Hasan (748-752/1347-1351) geçmiştir.(Safedî, 2000, 11/182-184) Tahta çıktığı sırada on bir yaşında olan el-Melikü'n-Nâsır, bu yaştaki bir çocuğun devleti yönetmesi beklenemeyeceğinden emîrlerin idaresinde idi. Bir müddet sonra idareyi eline almak isteyince ise tahttan indirilmiştir. Yerine kardeşi el-Melikü's-Sâlih Selahaddin (752-755/1351-1354) geçirilmiştir. el-Melikü's-Sâlih de emîrlerin tahakkümü altında kalmış ve çıkan isyan sonucu tahttan indirilmiştir. Daha sonra el-Melikü'n-Nâsır Hasan, ikinci kez tahta çıkarılmıştır (755-762/1354-1361). el-Melikü'n-Nâsır ikinci saltanatında da yetkiyi elinde tutamamış ve çıkan isyan sonucunda tahttan indirilmiştir.(Yiğit, 2015, 86-89) Nihayetinde el-Melikü'l-Mansûr Selahaddin'e (762-764/1361-1363) biat edilmiş, Ancak o da iki yıl tahtta kaldıktan sonra indirilmiş ve yerine amcasının oğlu olan el-Melikü'l-Eşref II. Şa'bân (764-778/1363-1376) tahta çıkarılmıştır.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/14; İbn Kesîr, 1997,

18/676,677) el-Melikü'l-Eşref saltanatı sırasında Haçlılar ile mücadele etmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/24) Hacca gitme niyetiyle Kahire'den ayrılmış ancak ölüm tehdidiyle karşılaşınca geri dönmüştür. Döndüğünde tahta kardeşi el-Melikü'l-Mansûr Alâeddin Ali'nin (778-783/1376-1381) çıkarıldığını gördükten sonra bir süre saklanmayı başarsa da yakalanmış ve öldürülmüştür.(Yiğit, 2004, 29/66)

Yaşının küçük olması ve nüfuzlu emîrlerin etkisi altında kalması sebebiyle etkisiz kalan el-Melikü'l-Mansûr'un vefatından sonra kardeşi el-Melikü's-Sâlih Zeyneddin II. Haccî (783-784/1381-1382) tahta oturtulmuştur.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/168) el-Melikü's-Sâlih'in 784/1382 yılındaki vefatı ile Türk (Bahrî) Memlükleri Devleti sona ermiş, daha sonra tahta geçen el-Melikü'z-Zâhir Berkuk (784-801/1382-1399) ile Çerkez (Burcî) Memlükler Dönemi başlamıştır.(Makrîzî, 1997, 5/140,141)

Görüldüğü üzere Bahrî Memlüklerde verasete dayalı saltanat sisteminin işlememesi pek çok sultanın kısa süre tahta kalmasına, emîrler arasındaki mücadelelerin de çocuk yaşta birçok sultanın geçiş dönemlerinde tahta oturtulmasına sebep olmuştur.

Kavramsal Çerçeve

Bu tezde Memlük sultanlarının in'am, ihsan ve hediyeleri konu edileceği için öncelikle bu kavramları açıklamak uygun olacaktır. İn'am kelimesi birisine iyilikte, ihsanda bulunmak anlamlarına gelir.(Râgıb el-İsfahânî, 645) Kur'ân-ı Kerîm'de farklı kalıplarda bulunmakta olan in'am, çoğunlukla nimet in'am etmek anlamında kullanılmıştır. Bu hususa örnek olarak Bakara Sûresi'ndeki "Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın" âyeti verilebilir. (Bakara 2 /40) Hz. Süleyman'ın Neml Sûresi'nde aktarılan duası da bu konuda örnek teşkil etmektedir: "Ey Rabbim! Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat!" (Neml 27/19)

İn'am kelimesinin Osmanlı Devleti'nde padişahın hanedan üyelerine, devlet ricaline, diğer devlet hükümdarlarına ve elçilerine, halka, ilim ve sanat ehline, fakirlere ve Haremeyn halkına verdiği bahşış, ihsan ve hediye anlamlarına gelmekte olduğu görülmüştür. (Karaca, 2000, 22/259) Kelimenin Osmanlılarda ifade ettiği bu anlamın, Memlükler Devleti'nde taşıdığı anlam ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Nitekim tezin ilerleyen sayfalarında detaylıca ele alınacağı üzere Memlük sultanlarının

devlet ricâline çeşitli vesilelerle verdikleri para, teşrif, hil'at gibi şeyler sultanın in'amları olarak değerlendirilmektedir.

İhsan kelimesi ise kötülük yapmanın ve çirkinin zıddı olup, iyilikte bulunmak anlamına gelmektedir. (Halîl b. Ahmed, 2003, 318; İbn Manzûr, 13/114,117) İyilik yapan kimseye ise muhsin denir. İhsan iki türlüdür. Biri başkasına iyilikte ve in'amda bulunmak, diğeri ise sâlih amel ve ilim elde etmek gibi kendi yaptığı işi güzel yapmaktır. (Râgıb el-İsfahânî, 156)

İhsan kelimesi farklı kalıplar ile Kur'ân-ı Kerîm'de yer almıştır. Çoğunlukla mutlak anlamında ve yaptığını en güzel şekilde yapmak manasında; bazen de başkalarına iyilik yapmak anlamında kullanılmıştır. (Çağrı, 2019, 545) Bu kullanıma örnek olarak Kasas Sûresi'ndeki "Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de ihsanda bulun", Bakara Sûresi'ndeki "Bir zamanlar biz İsrâîloğullarından "Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin" diyerek söz almıştık." âyetler verilebilir. (Bakara 2 /83, Kasas 28/77) İhsan ve in'am arasındaki fark ise insanın hem kendisine hem de başkasına ihsanda bulunabilmesi; ancak sadece başkalarına in'amda bulunabilmesidir. (İbn Manzûr, 13/117) Bu açıdan bakıldığında ihsanın, in'amdan daha kapsamlı olduğunu söylemek mümkündür.

Hediye kelimesi ise Arapça'daki hidayet kelimesinden türemiştir. Hidayet kelimesinin taşıdığı doğru yola götürme anlamı iyilik bağlamında hediye kavramı ile ilişkilidir. (Râgıb el-İsfahânî, 700; Bardakoğlu, 1998, 17/151) Hediye, sevilen kimseye ya da kimselere samimi bir şekilde, iyilik maksadı ile verilen ikramlar şeklinde de tanımlanır. (Halîl b. Ahmed, 2003, 4/299) Tarihi insanlığın başlangıcına kadar uzanan hediyeleşme, kişiler arasındaki sevgiyi belirtme, düğün, bayram ve ziyaretler münasebetiyle gerçekleşmiştir. Hediyeleşme, sevgi ve samimiyet çerçevesinde gerçekleşen bir husus olmasının yanında siyasî amaçlar da taşımıştır. Devletlerarasındaki anlaşmalarda, yönetici, görevli ve halk arasındaki ilişkilerde de yerini almıştır. Bu yönüyle hediyein diplomatik ilişkilerde kazandığı mana, sosyal hayattaki anlamından oldukça farklıdır.

Hediyeler, vergi ve menfaat elde etme amacı ile verilmelerinin yanı sıra alan ve veren kişiler arasındaki statüyü temsil etmeleri açısından siyasî bir sembol olarak da kullanılmıştır. Bu hususa örnek olarak Türk devlet geleneğinde ok ve yayın hediye

edilmesini ele almak mümkündür. Ok ve yay savaşçı bir millet olan Türklerin hayatında oldukça önemli bir yere sahip olmasının yanında, hediye edilmesi de farklı anlamlar taşımakta idi. Okun hediye edilmesi bir tâbiyet sembolü ve davet anlamına gelmekteydi. Okun yaya tâbi olması sebebi ile yay da hâkimiyeti ve hükümdarı temsil etmekteydi.(Turan, 308,318) Siyasî anlamlar taşıyan bu hediyeler daha sonraki Türk devletlerinde ise güçlü olan devletin daha aşağıda olan devlete bir taltifi ya da teveccühü olarak görülmüştür. Bu duruma Memlûklerden bir örnek olarak el-Melikü’z-Zâhir Baybars’ın Samagar Noyan’ın elçilerini kabul ettikten sonraki hediyelerini vermek mümkündür. el-Melikü’z-Zâhir, kendinden daha aşağıda gördüğü Samagar’a bunu temsilen ok göndermiş; kendisine müsâvi bir hükümdar olarak gördüğü Abaka’ya ise zırh göndermiştir.(Yûnînî, 2/472; Turan, 312) Benzer bir örnek el-Melikü’n-Nâsır Muhammed b. Kalavun döneminden de verilebilir. 701/1301 yılında Gazan Han, el-Melikü’n-Nâsır Muhammed b. Kalavun’a mektup göndermiştir. Bu mektupta Gazan, gönderdiği elçiler ile savaş öncesi uyarıda bulunmuş; Müslümanların kanının dökülmemesi ve zarar görmemeleri için dediklerinin yapılması hususunda Kalavun’u ikaz etmiştir. Ayrıca Memlûklerden hediye ve armağanlar istemiştir.(Nüveyrî, 2004, 31/265,266) Burada istenen hediye ve armağanların o dönemin diplomasisinde bir tabiiyet bildirdiği ve vergi anlamı taşıdığı ifade edilmektedir.(Sağlam, 2018, 114) Bu sebeple Sultan hediye göndermemiş; önce karşı taraftan beklemiştir. Ayrıca, “Eğer siz hediye ve armağan gönderirseniz, biz daha hayırlısıyla karşılık veririz” diyerek bu hususa mektubunda yer vermiştir.(Nüveyrî, 2004, 31/272; Aynî, 1308, 4/167) Hediyein diplomatik ilişkiler çerçevesinde kazandığı bu anlama, Gazneliler döneminden de bir misal vermek mümkündür. Selçuklular ile yapılan Nesâ Savaşı’nda yenilgiye uğrayan Gazneliler, kendilerine itaat karşılığında bazı şehirleri onlara bırakmışlardır. Ayrıca Selçuklu reislerine hil’at giydirmişler, menşur, sancak, külah, Türk geleneğine göre eyerli at, altın kemer göndermişlerdir.(Sümer, 1972, 79,80; Merçil, 1997, 46) Gaznelilerin gönderdikleri bu hediyeler ile Selçukluları kendilerine bağlamaya çalıştıkları ifade edilmiştir.(Aydın, 2016, 7)

Devletlerarasındaki ilişkilerde bir statü sembolü olarak kullanılan hediyein, kıymeti ve miktarı da önem arz etmekteydi. Nitekim el-Melikü’n-Nâsır Muhammed b. Kalavun, Yemen Resûlî Hükümdarı el-Melikü’l-Müeyyed’in ona göndermiş olduğu hediyein

değerinin normalden az olduğunu görmüş ve bu duruma kızmıştır. Ayrıca ona, bu durumu belirten bir mektup göndermiştir (705/1305).(Makrîzî, 1997, 2/402)

Görüldüğü üzere büyük devletler hediyeği diğer tarafı etkilemek, kontrol altına almak gibi amaçlarla diplomatik anlamda kullanmışlardır. Benzer bir hadisenin Hulefâ-yi Râşidîn döneminde de yaşandığı kaynaklarda yer almaktadır. Sâsânîler, Arap kabile liderlerini onlara bahsettikleri mülkler ile kendilerine bağlamakta idi.(Athamina, 2005, 208) Sâsânîler aynı teklifi Hz. Ömer devrinde, Kadisiye Savaşı öncesinde Müslümanlara sunmuşlardır. Sâsânî ordusu komutanı savaş öncesinde rüşvet kabilinden kabul edebileceğimiz hediyeleri geri dönmeleri karşılığında Müslümanlara teklif etmiştir. Ancak bu teklif Müslümanlar tarafından kabul edilmemiştir.(İbnü'l-Esîr, 1979, 2/462; Argun - Eskin, 2020, 77)

Tarihsel Çerçeve

Memlükler, halkının çoğunluğu Arap olmasına rağmen yönetici sınıfın mensup olduğu köken itibarıyla bir Türk-İslam devletidir. Dolayısıyla bu devlette hem Arap kültürünün hem de Türk kültürünün etkileri görülmekteydi. Bu nedenle tarihsel çerçeveyi ele alırken Hz. Peygamber ile başlayan ve Hulefâ-yı Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler ile devam eden ilk dönem İslam devletlerinin yanı sıra Müslüman Türk devletlerindeki durumu da ortaya koymak uygun olacaktır.

Hz. Peygamber hediyeleşmeyi teşvik etmiş, hediyeğin gönüldeki kini söküp attığını belirtmiştir.(Tirmizî, “Velâ”, 6 (No. 2130))Ayrıca, Allah'ın gönderdiği bir rızık olarak addedilen hediyeğin geri çevrilmesi hoş karşılanmamıştır.(Öztürk, 2008, 9,10) Hz. Peygamber hediyeleri geri çevirmemiş; müşrik olsun Müslüman olsun dilediğine hediye vermiştir. Bu hususa örnek olarak Resûlullah'ın Mekke'nin ekonomik krizde olduğunu öğrendiği zaman oraya bir miktar altın göndermesini vermek mümkündür. Altınlar Ebû Süfyân b. Harb, Süheyl b. Amr ve Safvân b. Ümeyye'ye gönderilmiş ve onlar tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra Ebû Süfyân, Hz. Peygamber'e silah göndermiş ve bu hediyesi kabul edilmiştir.(İbn Zübeyr, 1959, 6) Hz. Peygamber ashabına ve ailesine de hediye ikramında bulunmuştur. Bu duruma misal olarak ise kendisine hediye gelen hurmaları hanımlarına göndermesini vermek mümkündür.(İbn Sa'd, 2001, 1/350)

H. Peygamber'in siyasî ilişkiler bağlamında kabile heyetleri ve devlet başkanları ile olan hediyeleşmeleri de dönemin kaynaklarına yansımıştır. Kabile heyetleri ile olan görüşmeleri ve hediyeleşmelerine örnek olarak Mürre heyeti ile yaşananlar hatırlanabilir. Hicretin dokuzuncu yılında H. Peygamber ile görüşen heyete ayrılacakları zaman on gümüş ukıyye hediye edilmiş, heyetin lideri olan Hâris b. Avf'a ise on iki ukıyye verilmiştir.(İbn Sa'd, 2001, 1/257,258)Devlet başkanları ile olan hediyeleşmelere ise H. Peygamber'in İskenderiye Meliki Mukavkıs'a İslâm'a davet mektubu yollaması ve Mukavkıs'ın cevabı ile birlikte birçok hediye hazırlatıp göndermesi örnek olarak verilebilir. Mukavkıs hediye olarak, Sîrîn ve Mâriye adlı iki cariye, H. Peygamber'in daha sonra "Düldül" adını verdiği boz renkli bir katır, "Ya'fûr" adını verdiği bir eşek, "Lizâz" adını verdiği bir at, bin miskal altın, Mısır işi yirmi elbise, Mısır'da bulunan Benhâ kentinden bal göndermiştir. (İbn Zübeyr, 1959, 6-8)

Görüldüğü üzere İslâm dininde önemli bir konumda bulunan hediye hem sosyal hem de siyasî ilişkiler için bir aracı olmuştur. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki İslâm dininde hediye ve hediyeleşme sağlam ahlakî temeller üzerine inşa edilmiştir. Bu husus hediye Câhiliye devrindeki konumu ile farklılık oluşturmaktadır. Hediye, Câhiliye Arapları arasında da önemli bir yere sahipti, ancak bunun sebebi cömertlik ve bununla övünmenin bir fazilet oluşu idi.(Çağrı, 1993, 8/72) Cahiliye Araplarının siyasî ve ticarî amaçlar ile hediye verdiği de bilinmektedir. Ticarî maksatlarla, kabile başkanlarına ve hükümdarlara elçiler aracılığıyla hediyeler gönderilmiş; ayrıca elçilere ikramda bulunmak ve hediye vermek de bir adet haline gelmiştir.(İpşirli, 1995, 11/3)

Hulefâ-yi Râşidîn devrinden ise H. Ömer'in hilafeti esnasında yaşanan bir hadise ile örneklendirme yapmak mümkündür. H. Ömer ile Bizans İmparatoru arasındaki ilişkilerin daha iyi olduğu ve mektup teâtisinin yaşandığı esnada, H. Ömer'in eşi Ümmü Gülsüm, Bizans İmparatoru'nun eşine güzel bir koku ve bir bardaktan oluşan bir hediye göndermiştir. Bizans kraliçesi hediye hoşnut olmuş ve Ümmü Gülsüm'e bir mektup yazarak ona kıymetli bir kolye göndermiştir.(Taberî, 4/260)

Emevîler döneminde, devletin sınırlarının genişlemesi sebebiyle diğer devletler ile olan münasebetlerin arttığı görülmüştür. Muâviye'nin halife olduğu dönemde, Çin İmparatoru bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Muâviye'den ona İslâm'ı anlatacak bir kişi

göndermesini istemiş ve ayrıca değerli bir hediye de gönderdiğini eklemiştir. Gönderilen hediye onların ilimleri ile alakalı bir kitaptı.(İbn Zübeyr, 1959, 9,10)

Konuya dair verilebilecek bir başka örnek ise Bizans Kralı'nın Emevî Halifesine gönderdiği hediyelerdir. Bizans Kralı, 88/706 yılında Velid b. Abdülmelik'e Dımaşk'taki caminin yapımı için bin miskal altın, kırk mozaik ve bin işçi göndermiştir.(İbn Zübeyr, 1959, 10,11)

Abbâsîler devrine gelindiğinde devletin Bizans, Franklar ve Endülüs Emevîleri ile diplomatik ilişkiler içinde olduğu görülmektedir. Bizans ve Franklar arasında bulunan çekişme, Abbâsîler ile Frankların yakınlaşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Franklar ile Abbâsîler arasındaki diplomatik ilişkilerin olumlu yönde ilerlediği görülmüştür. Nitekim Kral Pippin, Halife Mansûr'a elçiler göndermiştir. Daha sonra Halife de Kral'a hediyeler ile birlikte elçiler göndermiş; Kral bu elçileri güzel bir şekilde ağırlamıştır (147/765).(Bozkurt, 2020, 132,133)

Abbâsîlerin Bizans ile içinde bulunduğu mücadelenin zaman zaman sulh anlaşmaları ile durakladığı görülmüştür. Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd döneminde yaşanan diplomatik ilişkilerden bu hususa dair örnek vermek mümkündür. Hârûnürreşîd'in Heraklea'yı fethetmesi sonrasında Bizans Kralı Nikeferos anlaşma teklif etmiş ve sulh yapılmıştır. Daha sonra Nikeferos, oğlunun nişanlısının Müslümanların kuşatması esnasında esir düştüğünü söylemiş ve teslim edilmesini istemiştir. Halife bu isteği kabul etmiş ve esiri hazırlatmıştır. Daha sonra onu güzel kokular, hurmalar ve kuru üzüm gibi hediyeler ile birlikte göndermiştir. Bizans Kralı bunun üzerine Halife'ye içinde yüz ipek elbise, yüz atlas elbise, dört av köpeği, üç kıymetli at bulunan hediyeler göndermiştir.(Taberî, 8/321; Apak, 2012, 36)

Türklere gelecek olursak onların, İslâmiyet öncesi devirlerinden itibaren hediye ve ikram hususuna önem verdiği bilinmektedir. İbn Fadlân, Seyahatnamesinde bir Müslümanın kendi ülkesinden hediye getirip arkadaş edinmedikçe Türk diyarından geçemeyeceğini ifade etmiştir. Türkün de arkadaşının hediyesini kabul ettiğini ayrıca ona bir çadır kurup ikramda bulunduğunu eklemiştir. (Şeşen, 1975, 32,33)

Türk-İslam devletlerine bakıldığında, cülûs merasimi, siyasî münasebetler, evlilik gibi çeşitli nedenlerle verilen hediyelerin değerli eşyalar, mücevherler, para, at ve deve gibi binek hayvanlarından oluştuğunu söylemek mümkündür. Türk geleneğinde oldukça

önemli bir yere sahip olan atın sosyal ve siyasî ilişkilerde hediye maksadı ile kullanılması, geleneğin ve kültürün hediyelere olan yansımaları gözler önüne sermektedir. Nitekim Türklerde, özellikle beylere verilen hediyelerin at olmasına dikkat edilmekte idi.(Çınar, 1995, 151)

Bu kısımda Müslüman Türk Devletlerinde teâti olunan hediyelere kısa örneklerle değinmek yerinde olacaktır. Gazneli Mahmud dostluk ilişkisi içinde olduğu Karahanlı Hükümdarı Nasr b. Ali'nin kızı ile evlenmiştir. Karahanlı hükümdarı, gelini almak için gelen elçi heyetini değerli hediyeler ile uğurlamıştır. Bu hediyeler atlar, develer, esirler, değerli madeni eşyalar, misk, kürkler ve çeşitli Çin eşyaları idi.(Merçil, 1989, 32) Diğer Müslüman devletlerde teâti olunan hediyelerden farklılık arz eden Çin eşyaları, coğrafyanın hediye olan etkisi olarak değerlendirilebilir.

Siyasî sebepler ve cülûs törenleri münasebeti ile de para ve hediye dağıtıldığından bahsetmiştik. Cülûs merasimi hususuna misal olarak Gazneli hükümdar Sebüktegin'in tahta çıktığında beylerin onun üzerine altın ve gümüş saçması gösterilebilir. Gazneli İsmâil'in tahta çıktığında askerlere dağıttığı hediye ve paralar ise siyasî münasebetler sebebi ile dağıtılanlar hususunda örnek teşkil etmektedir. İsmâil, kardeşi Mahmud ile arasında gerçekleşebilecek olan taht mücadelesi ihtimalini düşünmüş ve askerleri kendi safına çekmek amacı ile onlara babasının hazinesinden bolca hediye ve para dağıtmıştır.(Merçil, 1989, 12)

Selçuklu devletinde de benzer şekildeki sebepler ile hediyeler dağıtıldığı görülmüştür. Nitekim Selçuklu Devleti, hüküm sürdüğü süreçte Sâmâniler, Karahanlılar, Gazneliler, Abbâsî Halifeleri, Bizans, Ermeniler ve Gürcüler ile münasebet içinde olmuştur. Bu sebeple devletlerarasında hediye teâtisi gerçekleşmiştir. Teâti olunan hediyelerin hilat, altın, mücevherler, para, cariyeler, at, deve, merkep ve giyim kuşam gibi birçok eşyadan oluştuğu görülmüştür.(Aydin, 2016, 72)

BÖLÜM 1: ÜMERÂYA İN‘AM VE İHSANLAR

1.1. Ümerâya Verilen İn‘am ve İhsanlar

Tarihte hüküm sürmüş önemli bir Türk-İslâm devleti olan Memlûklerde ilk dönem İslam devletlerinde ve Türk devletlerinde olduğu gibi hediyein önemli bir yeri olduğu tespit edilmiştir. Memlûk Devleti’nde sultan seçiminde Kalavun ailesi dönemi hariç olmak üzere verasete dayalı veliaht tayini uygulanmamıştır. Gücü ve nüfuzu diğerlerine ağır basan emîr sultan olmuştur. (Kortantamer, 1984, 27,28) Ona bu konuda en büyük desteği ise memlûkleri ve hoşdaşları vermekteydi. Zira memlûk sisteminde, üstâz ile memlûkü ve beraber eğitim gördükleri hoşdaşları arasında kuvvetli bir bağ vardır. Sultanlar bu bağ kuvvetlendirmek adına memlûklerine in‘am ve hediye dağıtımında bulunmuşlardır.(Kortantamer, 2007, 16) el-Melikü’n-Nâsır Muhammed b. Kalavun bu hususla ilgili olarak bir memlûğun gözlerini ve kalbini dolduran mutluluğu görünce vatanını unutup, üstazına daha fazla bağlandığını ifade etmiştir.(Makrîzî, 1997, 3/302,303)

Memlûkler taht mücadelesine giriştiklerinde hoşdaşları tarafından desteklenmekte idiler. (Ayaz, 2020, 1/562) Sultan bu hiyerarşik düzende mutlak hâkimiyet sahibi idi. Bununla beraber memlûk emîri sultan olduğunda, mâiyetinde bulunan veya iş birliği yaptığı ümerâ ve memlûkler de nüfuzlarını arttırıyorlardı. (Kortantamer, 1984, 36) Merkezi konumda bulunan sultana itaat çok önemli olduğu için sultan da bu itaat ve sadakati karşılıksız bırakmıyor ihsan ve in‘amlarıyla onları şerefletiriyordu. (Çetin, 2006, 104)

Memlûk sultanlarının belirli durumlardaki in‘am ve ihsanlarının devlet geleneği haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu durumlar genel hatları ile sultanın tahta geçmesi, bir emîrin tayin olması, sultanın sefer, hac ya da seyahat için şehirden çıkması ve geri dönmesi, bayramlar ve kutlamalar şeklinde özetlenebilir. Bu gibi durumlarda devletin iktisadî durumunun belirleyici bir rol oynamaması da dikkate değer bir husustur. Memlûk sultanlarının in‘am ve ihsanları genellikle hil‘at, teşrif, at, para, eşyalar ve mücevherlerden teşekkül etmekte idi. Bunların yanında sultanların simât³ hazırlattığı da kaydedilenler arasındadır. Sultanlarının in‘amlarının büyük bir kısmının hil‘at ve

³ “Simât ya da Simât es-Sultânî. Sultanların, bazen de emirlerin hazırlattığı ziyafet sofralarıdır.” (Makrîzî, 1997, 2/308)

teşriflerden teşekkül ettiği görülmüştür. Bu sebeple başta hil'at ve teşrif olmak üzere sultanların in'am ve ihsanlarından kısaca bahsetmek uygun olacaktır.

Halife veya hükümdarlar tarafından şereflendirmek amacıyla devlet adamlarına ve başka kişilere verilen değerli elbiseler hil'at olarak adlandırılmaktadır. Teşrif ise hükümdar tarafından vazifenin mahiyet ve önemine göre verilen başlık, kemer, kılıç, at, davul, bayrak ve para gibi birtakım hediyelerden oluşur. (Şeker, 1998, 18/22) Rütbelere göre değişiklik göstermekte olan bu teşriflerin en değerlisi önde gelen emîrlere, nâiblere ve diğer görevlilere verilenleri idi. Hil'at anlamında da kullanılan teşrif, sincap kürkü ile kaplanmış gümüş işlemeli kırmızı atlastan oluşurdu. Arkasında kunduz kürkünden yapılmış daire şeklinde bir örtü bulunurdu. Altında ise sarı atlastan bir kaftan bulunurdu. Ayrıca yanında altın işlemeli bir kellûta ve onun üzerine tutturulmuş, iki tarafından sarkan beyaz ipekten şâş bulunurdu. Üzerlerine renkli ipek ile göz kamaştırıcı bir şekilde sultanların unvanları nakşedilirdi. Ayrıca kenarlarına ve ortasına ipek işlenmiş altın kemerler de bulunurdu. Bu kemerler de verildikleri kişilerin rütbesine göre değişiklik göstermekteydi. Bunların en değerlisi üzerine zümrüt ve inci gibi değerli mücevherler işlenmiş olanları idi. Bunlara ek olarak altın kakmalı kılıç, işlemeli örtü örtülmüş ve eyerlenmiş at verilirdi. Bazen Şam nâibi gibi önde gelen nâiblere, bunlara ek olarak altınla işlenmiş ipekten şâş gibi hediyeler verilirdi. (Kalkaşendî, 1922, 4/52)

Sultanların teşriflerin (hil'atlerin) yanında kumaş, katır, deve, koyun, semer gibi çeşitli hediyeler verdiği de görülmüştür. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun tarafından Emîr Tenkiz'e verilen kıymetli kumaşlar, atlar, hizmetçiler bu hususa örnek teşkil etmektedir. (İbn Tağrıberdî, 1992, 9/99) Benzer şekilde el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın İskenderiye'deki av yolculuğu esnasında ümerâyâ kumaşlar verdiği bilinmektedir. (İbn Tağrıberdî, 1992, 7/132,133)

Teşrifler genellikle bir emîr ya da görevlinin bir vazifeye tayin olması sebebi ile giydirilmekte idi. Ancak dinî bayramlarda ve şevval ayında yapılan deveran-ı mahmil esnasında bütün görevlilere hil'at giydirilmesi gibi başka sebepler ile in'amlarda bulunulduğuna rastlanmıştır. (Kalkaşendî, 1922, 4/52-54)

Teşrif dışında da sultanların her sene memlûklerine ve erbâbü'l-aklâmdan seçkin kişilere mevkilerine uygun olarak yazlık ve kışlık olmak üzere elbise in'am etmesi adet haline gelmiş idi. Bu hususa el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın 671 yılında dağıttığı in'amlar misal

verilebilir. Sultan, receb ayının yedisinde ümerâya ve mukaddemü'l-halkaya hil'at giydirmiş, hepsine makamlarına göre at, elbise ve kılıç vermiştir. Tarihin 1273 yılı Ocak ayına geldiği düşünüldüğünde, bu in'amların Sultan'ın kışlık olarak dağıttığı in'amlar kabilinden olduğu ortaya çıkmaktadır.(İbn Tağrîberdî, 1992, 7/144)

Benzer şekilde meydanda top oynanması durumunda da bazı emîrlere altın kemerler in'am edilmesi de sultanın adetlerinden idi. Ancak Şam'daki emîrlere sadece kışın giyecekleri bir aba (kaftan) verilirdi. Bu sebepler dışında sultan ile görüşürlerse, duruma göre in'ama mazhar olurlardı. Ayrıca sultanların senede iki kez emîrlere at in'am etmesi de adet haline gelmişti. İlki sonbaharın sonunda atların, otlak yerine çıkması sebebiyleydi. Emîrlerin önde gelenlerine mertebelerine uygun olarak seçtikleri atlardan verilirdi. Mukaddemü elf rütbesindeki emîrlerin atlarının eyerinde işlemeli örtü bulunurdu. Tablhane emîrlерinin atları ise eyersiz ve örtüsüz olurdu. İkincisi ise meydanda top oynandığı zaman idi. Mukaddemü elf ve tablhane emîrlерinin atlarının eyeri ve koşumu gümüş işlemeli ve örtüsüz olurdu. Aynı şekilde Şam'daki nâiblere de mevkilerine uygun atlar gönderilirdi. Emîru aşereye atlarını yitirmedikçe gönderilmezdi. Bazı zamanlar diğer memlûklere de at verildiği olurdu. Ayrıca ölen bir memlûğun atı da bir başkasına verilirdi. Bazen de yaşı büyük olan emîrlere av ya da başka sebeplerle at verilirdi.(Kalkaşendî, 1922, 4/54,55)

Yukarıda bahsedilen in'amlar dışında sultanların gayrimenkul, kumaşlar, para ve mal, erzak gibi in'am ve ihsanlarda bulundukları kaynaklara aksetmiştir. Örneğin sultanlar, mukaddemü elf rütbesindeki emîrlere yapımı yüz bin dinarı aşan gayrimenkul ve büyük yapılar gibi in'amlarda bulunurdu. Aynı şekilde çeşitli kumaşlar da verilir, ava gitme gibi sebeplerle yolculuğa çıktıklarında da onlara para ve mal ihsan edilirdi.(Kalkaşendî, 1922, 4/55)

Memlûk sultanlarının in'am ve ihsanları arasında önemli bir yere sahip olan ve simât adı verilen sofralar, sultanların cömertliğinin bir vesilesi olarak kurulmakta ve pek çok kişi bu sofrada yiyip içmekteydi. Memlûklerde bu konu çok önemli görüldüğünden bu sofralara dair işlerin yürütülmesinden sorumlu müesseseler dahi vardır. Kaynaklar bu sofralarda ne kadar malzeme kullanıldığını, hangi sultanın sofrasında ne kadar et piştiğini

detaylarıyla vermektedir. Simâta davet edilen kişilerin davete icabet etmemesinin büyük bir kusur olarak görülmesi ve cezaya sebep olması da dikkate değer bir husustur.⁴

1.2. Verilme Nedenleri

1.2.1.Sultanın Tahta Çıkması

Memlûk Devleti'nde sultan seçiminde Kalavun ailesi dönemi hariç olmak üzere verasete dayalı veliaht tayini uygulanmadığından ve nüfuzlu emîrlerin aralarından birini seçip sultan ilan ettiklerinden bahsetmiştik. Söz konusu sultanlar iktidara gelmelerine yardımcı olan memlûklerini önemli görevlere tayin etmişlerdir. Bu görevlendirmeler esnasında sultanlar tayin ettikleri kişilere teşrif ve hil'at verme, onlar için simât hazırlatma gibi birtakım in'am ve ihsanlarda bulunmuşlardır. Sultanlar sadece görevlendirilen kişilere değil; ona biat esnasında hazır bulunan emîrlere, kadılara ve halifeye de benzeri in'amlarda bulunmuşlardır. Ümerâya verilenlere dair bilgiler çok olmakla beraber kronolojik olarak bazı örneklerle yer vermekle yetinilecektir.

Makrîzî'ye göre Memlûk Devleti'nin ilk sultanı olan Şecerüddür 648/1250 yılında tahta çıktıktan sonra emîrlere ve devlet erbabına hil'at giydirmiş, onlara ve diğer askerlere at, altın gibi çeşitli mallar infak etmiştir.(Zehebî, sene 641-650/55; Makrîzî, 1997, 1/462) Benzer şekilde babası İzzeddin Aybek'ten sonra bir müddet tahta oturtulan el-Melikü'l-Mansur Nûreddin Ali de emîrlere simât hazırlatmıştır. (655/1257)(İbn Tağrıberdî, 1992, 7/37)

Kutuz'un saltanatı sırasında aralarında çıkan anlaşmazlıklar sonrasında Bahriyye Memlûklerinin başına geçip onu bertaraf ederek sultan olan ve devletin gerçek manada kurucusu kabul edilen el-Melikü'z-Zâhir Baybars tahta geçtiğinde, Kahire sokakları süslenmiş ve Sultan'ın üstüne dinarlar, dirhemler saçılmıştır. Sultan, devlet erkânına ve mukaddemü elf rütbesindeki emîrlere hil'at giydirmiştir. (659/ 1260)(Makrîzî, 1997, 1/525)

Benzer bir örnek 676/1277 yılında el-Melikü's-Saîd Bereke'nin tahta çıkışında görülmüştür. Sultan tahta geçtikten sonra bütün emîrlere hil'at dağıtmıştır.(Zehebî, sene 671-680/30)

⁴ Simât konusunu detaylıca ele alan, sofralarda yer alan yiyecek çeşitlerinden simât esnasında uygulanan adetlere kadar her şeyi konu edinen bir araştırma bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk.(Çetin, 2006, 110-114)

689/1290 yılında, el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun'un vefatından sonra yerine oğlu ve veliahdı el-Melikü'l-Eşref Halîl b. Kalavun geçmiştir. Bütün emîrler ona biat etmişler ve minberler üzerinde onun adına hutbe okunmuştur. Sultan, saltanat merasimi için alay ile şehirde dolaşmıştır. Diğer sultanlarda olduğu gibi bu sırada emîrler, komutanlar, kadılar ve ayandan olanlar hil'at giymişlerdir.(İbn Kesîr, 1997, 17/624; İbn Kesîr, 2000, 13/526)

Daha önce bazı vesilelerle simât hazırlandığından bahsedilmişti. Çocuk yaşta tahta oturtulduktan bir müddet sonra hal' edilerek tahttan indirilen el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'un yerine el-Melikü'l-Âdil Ketboğa'nın tahta oturmasıyla emîrler ona biat edip, onu tebrik ettikten sonra muazzam bir ziyafet verilmiştir(694/1294).(İbn Kesîr, 1997, 17/673; İbn Kesîr, 2000, 14/17)

el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çaşnigîr'in tahta çıkması (708/1308) sonrası gösterilen ihsan oldukça dikkat çekicidir. Onun saltanatı eyaletlere ulaşınca yeni atamalara dair bilgiler de gelmiştir. Mesela hil'atlar ve saltanat nâibinin atanma fermanı Dimaşk'a ulaşmış ve bu fermanı Kâtibü's-Sır Kadı Muhyiddin b. Fadlullah, sarayda ümerânın huzurunda okumuştur. Hepsi hil'atlarını giymişlerdir. Sultanın tahta geçişi sebebiyle Kahire'de 1200 kadar hil'at dağıtıldığı kaydedilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/80,81) Görüldüğü üzere saltanat değişimi çok sayıda kişiye hil'at dağıtılmasına vesile olmaktadır.

Benzer şekilde el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Ebû Bekir, bütün mukaddemü elf rütbeli emîrlere hil'at giydirmiştir. Halife el-Hâkim-Biemrillâh Ebu'l-Abbas Ahmed, üzerinde yeşil hil'at, başındaki sarığın üzerinde ise zerdûz (altın tel ve sırma ile işlenmiş) siyah şerit olduğu halde sultanın yanında üçüncü derecedeki yerine oturmuştur. (742/1341)(İbn Tağrıberdî, 1992, 10/5; İbn Tağrıberdî, 2013, 148) İbn Tağrıberdî'nin naklettiği bu bilgide halifenin hil'atinin rengi ve sarığı üzerindeki detaylar da yer almaktadır.

el-Melikü'n-Nâsir'ın tahta çıkan beşinci oğlu el-Melikü'l-Kâmil Seyfeddin I. Şa'bân da halife, emîrlere ve kadılara hil'at giydirmiştir (746/1345).(İbn Tağrıberdî, 1992, 10/96) Sultanların tahta cülûsları esnasında, in'amlarının yanı sıra kendi kadrolarını oluşturarak bazı görev değişikliklerinde bulundukları görülmektedir. Buna örnek olarak el-Melikü's-Sâlih Selâhaddin'in tahta geçtikten sonraki görevlendirmelerini vermek uygundur. Sultan, Hâcib Emîr Kubilay'a hil'at giydirmiş ve onu saltanat nâibi olarak

görevlendirmiş; Emîr Beyboğa Arûs'u ise Halep nâibi olarak görevlendirmiştir (752/1351). (İbn Tağrıberdî, 1992, 10/206)

el-Melikü'l-Eşref Şa'bân da saltanat tahtına oturduktan sonra bir takım görevlendirmeler yapmıştır. Emîr Taydemir el-Balisi'ye emîru mie ve mukaddemü elf rütbesi vermiş; Emîr Esenkoca'yı Malatya nâibi olarak görevlendirmiş ve ona hil'at giydirmiştir. (765/1363)(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/22)

Aynı şekilde el-Melikü'l-Mansûr Alâeddin Ali de tahta oturduğunda, emîrler onun huzurunda yeri öpmüş ve adet üzere ona biat etmişlerdir (778/1376). Sultan da halifeye ve emîrlere hil'at giydirmiş, simât hazırlatmıştır. Daha sonra saraya gitmiş ve atabekü'l-asâkirlik görevindeki istikrarı sebebiyle Taştemur el-Leffaf'a hil'at giydirmiştir. Ayrıca Argun Şah el-Eşrefi'nin (ölümünden sonra) bütün mallarını ona vermiştir. Emîr Karatay et-Tâzî'ye hil'at giydirmiş ve onu reîsü'n-nevbe ve atabek olarak görevlendirmiştir. Ona da Sargıtmış el-Eşrefi'nin (ölümünden sonra) bütün mallarını vermiştir. İkisine de eyvanda sağ tarafına oturmalarını emretmiştir. Esendemir es-Sargıtmışî'ye hil'at giydirmiş ve onu emîr-i silah olarak görevlendirmiştir. Ayrıca ona mecliste soluna oturmasını emretmiştir. Kutluboğa el-Bedrî'ye hil'at giydirmiş ve onu emîr-i meclis olarak görevlendirmiştir. Devâdar Taştemur el-Alâî'ye hil'at giydirmiş ve onu Dimaşk nâibi olarak görevlendirmiştir. İyâs es-Sargıtmışî'ye hil'at giydirmiş ve ona tablhane emîrliği vermiştir. Daha sonra onu Taştemur el-Alâî'nin yerine devâdar olarak görevlendirmiştir. Aynebek el-Bedrî'ye in'amda bulunmuş ve onu emîr-i ahûr olarak görevlendirmiştir. Bulat es-Seyfî Olcay es-Sağîr'e yüzler emîrliği (takdimet-i elf) vermiştir. Aynı şekilde Demirdâş el-Yusûfi'ye de yüzler emîrliği vermiş ve onu reîsü'n-nevbe es-sâni tayin etmiştir (reisü nevbetü'n-nüvvâb olarak da adlandırılır). Yelboğa en-Nizâmî'ye ve Altınboğa es-Sultânî'ye takdimetü elf/yüzler emîrliği vermiştir. Sultan daha sonra bir grup memlûge tablhane emîrliği vermiş, başka bir grup memlûğü ise onlar emîri (emîrû aşere) tayin etmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/119,120)

el-Melikü's-Sâlih Zeyneddin II. Haccî tahta oturduğunda da benzer hadiseler yaşanmış, emirler onun huzurunda yeri öpmüşler ve daha sonra simât kurulmuştur. Sultan sonrasında saraya girmiş, Halife el-Mütevekkil-Alellâh'a ve Atabek Berkuk'a hil'at giydirmiştir (783/1381).(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/169)

Sultanların sadece tahta çıkışları değil oğullarına istedikleri biatın karşılığında da in'am ve ihsanda bulundukları görülmüştür. Nitekim el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b.

Kalavun, 740/1340 yılında ümerâyı toplamış; kendisi ve oğlu adına biat almıştır. Ardından mukaddemü elflere bin dinar, tablhane emîrlere dört yüz dinar, mukaddemü halkaya bin dinar vermiştir. Memlûklere ise beş yüz dirhem vermiş, at ve miğfer gibi in‘amlarda bulunmuştur.(Makrîzî, 1997, 3/284)

1.2.2. Ümerânın Görevlendirilmesi

Memlûkler devrinde, bir emîr ya da görevli tayin edilirse, tayin edildiği makama göre teşrif verilirdi.(Kalkaşendî, 1922, 4/53) Bu hediye bir devlet geleneği haline gelmiştir. Genellikle bu hediyenin hil‘at kabilinden olduğu tespit edilmekle birlikte, farklı çeşitlerine de rastlanmıştır. Yapılan tayinlerin -her zaman gerekçeleri belirtilmemekle birlikte- sebepleri arasında görevli emîrin affedilip vazifesine geri döndürülmesi, savaş ya da çatışma sonrasında yaşanan görev değişiklikleri, ölüm ya da azil sebebi ile bir görevde boşluk oluşması yer almaktadır. Yapılan tayinler çerçevesinde gerçekleşen in‘am ve ikramlar kronolojik olarak ele alınacaktır.

671/1272 yılında Sahyun Hâkimi Seyfeddin Ahmed b. Muzafferüddin Osman vefat etmiş, ondan sonra oğlu Sâbıkuddin Fahreddin Sahyun yöneticiliğini devralmıştır. el-Melikü’z-Zâhir Baybars ona tablhane emirliği vermiş ve bolca ikramda bulunmuştur.(İbnü’l-Verdî, 1996, 2/496)

el-Melikü’l-Âdil Zeyneddin Ketboğa, 695/1296 yılında Şam’a gitmek için Mısır’dan ayrılmıştır. Sultan, veziri ve nâibi ile kalede ağırlanmıştır. Sultan burada iken bazı tayinler yapmıştır. Hanbelî kadılığına atanan Takıyyuddin Süleyman’a, diğer hâkimlere, büyük makam sahiplerine ve önde gelen ümerâyâ hil‘at giydirilmiştir. (İbn Kesîr, 1997, 17/685; Makrîzî, 1997, 2/269) Sultan aynı yıl, Emîr İzzeddin el-Hamevî’yi beğenmediği icraatları sebebiyle Şam niyâbetinden azletmiştir. Sonra onu affetmiş ve kendisi ile Mısır’a gelmesini emretmiştir. Onun yerine Emîr Seyfeddin Gurlu el-Âdilî’yi tayin etmiştir ve ikisine de hil‘at giydirmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 17/686,687)

el-Melikü’n-Nâsır’ın üçüncü saltanat döneminde Emîr Seyfeddin Bahadır As’a, Safed nâibliğine atanması sebebiyle hil‘at giydirilmiş, o da adet olduğu üzere eşik öperek vazifeyi kabul etmiş ve görev yerine gitmiştir (711/1311).(İbn Kesîr, 1997, 18/113,114)

713/1313 yılında Şemseddin Gabriyal divanların nâzirliğine, Fahreddin İyas el-A’serî de Karamanî’nin yerine divanların başkanlığına tayin edilmiştir. Karamanî, Rahbe nâibliğine

başlamak üzere gitmiş, bunların ikisine ve vezire hil'at giydirilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/130,131)

Görevlendirilen emîrlerin hil'at giymesi her zaman sultanların huzurunda olmuyordu. Nitekim 731/1330 yılı Cemâziyelevvel ayının başında, Emîr Şerif Rumeyse b. Ebî Nümei Mekke'de hazır bulunmuş ve sultan tarafından Mekke emîrliğine atandığına dair taklîd okunmuştur. Mısır'dan ve Şam'dan gelen emîrler, Kâbe dâhilinde kendisine bey'atlerini sunmuşlar ve kendisine hil'at giydirilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/334)

Bazı hil'atler kaynaklarda diğerlerine kıyasla daha fazla övülmüştür. Bunlardan biri vezirliğe atanan Kadı Alemüddin ile ilgili kayıta görülmektedir. el-Melikü'n-Nâsir Hasan, Kadı Alemüddin Zeynür'u vezirliğe getirdiğinde ona daha önce misli görülmemiş kıymetli bir hil'at giydirmiş, ayrıca mukaddemü elf rütbeli emîrlere de hilat giydirilmiştir (751/1350).(İbn Kesîr, 1997, 18/527)

Yine el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun devrinde, Safed nâibliği görevini yürüten Emîr Şihabeddin b. Sübh, hil'at giymiş ve Dimaşk baş hâcibliği görevine tayin olmuştur (760/1358).(İbn Kesîr, 1997, 18/593)

el-Melikü'l-Eşref II. Şa'bân döneminde her ne kadar sultan tam olarak idareyi ele geçirememiş olsa da 767/1365 yılında, Frenklerin İskenderiye'ye saldırması sonrasında bazı görev değişiklikleri yapılmıştır. Sultan, Frenklerin saldırıdan sonra kaçmaları üzerine şehirde onarım yapmış ve Şerif Bektemür'ü nâib ilan etmiştir. Ayrıca ona imretü aşere ve takdimet-i elf payesi de vermiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/25) Sultan 768/1366 yılında ise Şam naibi Emir Menkliboğa eş-Şemsî'yi Mısır diyarına çağırması ve geldiğinde ona ikramda bulunmuştur. Çerçi el-İdrisî'nin Türkmenlerle olan ilişkileri yürütememesi sebebiyle Halep niyabetini Menkliboğa'ya vermiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/29) 769/1367 yılında Sultan, Menkliboğa'yı Mısır'a çağırması ve ona Mısır nâibliğini tevdi etmesi nedeniyle hil'at giydirmiştir. Menkliboğa bunu reddettiği için ona takdimet-i elf rütbesi vermiş ve onu atabekü'l-asâkirliğe getirmiştir. Aynı yıl Sultan Bektemür el-Mü'minî'ye hil'at giydirmiş ve onu takdimet-i elf rütbesiyle emîrû âhûr kebîr olarak görevlendirmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/40,41)

el-Melikü'l-Mansûr Alâeddin Ali, 779/1377 yılında Emîr Sudun el-Fahrî eş-Şeyhûnî ve Bellûd es-Sargıtmış'a hil'at giydirmiştir. Ardından Mısır'da hâcib olarak görevlendirilmişlerdir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/123) Aynı yıl Sultan, Emir Aktemur

Abdülğani'ye hil'at giydirmiş ve onu Mısır'da nâibu's-saltanalığa atamıştır. Sultan, Aynebek el-Bedrî'ye atabekü'l-asâkir ve müdebbiru'l-memalik görevine getirilmesi münasebetiyle hil'at giydirmiştir. Yelboğa en-Nâsirî ise emîrü mie ve mukaddemü elf olarak reîsü'n-nevbe es-sânî olarak görevlendirilmiştir. Atlamış el-Ergûnî'ye tablhane emirliği verilmiş ve devâdâru kebîr görevine getirilmiştir. Kutluhoca'ya ise emîrü âhûr olarak görevlendirilmek üzere hil'at giydirilmiştir. (İbn Tağrıberdî, 1992, 11/125)

Atabekü'l-asâkir ve müdebbiru'l-memâlik olan Aynebek, memlûkler arasında kendini ispatlamış, devlet yönetiminde sözü geçen bir kişi haline gelmişti. Bu durum bazı emîrleri rahatsız etmiş ve bir şekilde onu bertaraf etmeyi başarmışlardır. (İbn Tağrıberdî, 2013, 241,242) Dolayısıyla onun ardından bazı görev değişimleri gerçekleşmiştir. Sultan, Temurboğa et-Temurdâşî'ye, reîsü'n-nevbe kebîr görevini vererek hil'at giydirmiştir. Berkuk el-Osmanî'yi ise emîrü âhûr olarak atamış ve hil'at giydirmiştir. Bereke el-Çobânî'ye de emîrü meclis görevini vererek hil'at giydirmiştir. Emîr Atlamış el-Argûnî'yi takdimet-i elf rütbesi ile devâdâru kebîr görevine tayin etmiştir. İskenderiye niyabetindeki Emir Selâhaddin Halil b. Arrâm da Mısır vezirliğine getirildiğinde hil'at giymiştir. Benzer şekilde şevval ayında Emîr-i Silah Bulat'a Trablus niyâbetini üstlenmesi için hil'at gönderilmiştir. İnal el-Yusufî el-Yelboğavî'ye takdimet-i elf rütbesi verilmiş ve reîsü'n-nevbe es-sânî görevine getirilmek üzere hil'at giydirilmiştir. (İbn Tağrıberdî, 1992, 11/131,132)

Görüldüğü üzere el-Melikü'l-Mansûr Alâeddin Ali döneminde çok fazla görev değişikliği ve tayin gerçekleşmiştir. Bunun sebebi Sultan'ın yaşının çok küçük olması, dolayısıyla ülkenin yönetiminde Sultan'ın üzerinde nüfuz kuran emîrlerin söz sahibi olmasıdır. (Yığit, 2015, 93,94) Dolayısıyla bu durum emîrlar arasındaki mücadeleleri ve bu amaçla yapılan eylemleri artırıyordu. Sonuç olarak da sık sık görev değişiklikleri yaşanıyordu.

1.2.3. Görevdeki İstikrar

Sultanlar tahta geçtiklerinde genellikle görev değişikliklerinde bulunmuşlardır. Kendi adamlarını yakınında tutmuş, onları önemli görevlere getirmişlerdir. Ancak görevinde bırakılan emîrlar de olmuştur. Bu emîrlere genellikle görevlerinde devam ettiklerine dair hil'atlar gönderilmiştir. Emîrlere sadece sultanın tahta cülûsu sonrasında değil, yaşanan bir karışıklık sonrasında yapılan görev değişiklikleri ya da sultanın ziyaret edilmesi gibi durumlarda da görevlerine devam etmelerine dair hil'atlar giydirilmiştir.

Bu hususa dair ilk olarak Emîr Tenkiz'in el-Melikü'n-Nâsır'ı ziyareti verilebilir. Sultan'ın üçüncü saltanatı esnasında Şam Nâibi Emîr Tenkiz onu ziyarete gelmiştir (739/1338). Ona Sultan tarafından Dımaşk niyabetinde devam ettiğine dair bir istimrar hil'atı giydirilmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 9/98)Tenkiz, şüphesiz Sultan'a yakınlığı ile dikkat çeken emîrlar arasındadır. Sultan ile arasındaki bu kuvvetli bağdan “Diğer Sebepler” başlığı içerisinde “Sultanın Ziyaret Edilmesi” alt başlığında bahsedilecektir.

el-Melikü'l-Eşref II. Şa'bân devrinde Emîr Mencek el-Yûsufî'ye, Trablus ve Şam niyabeti, Mısır diyarının vezirliği gibi yüksek rütbeli görevleri üstlenmesinden sonra, Trablus niyabetindeki istikrarı sebebiyle hil'at giydirilmiştir (766/1364).(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/23)

Yine el-Melikü'l-Eşref döneminde, 769/1367 yılında Yelboğa el-Ömerî'nin ölümünden sonra, memlûkleri el-Melikü'l-Eşref'e isyan etmişlerdir. Çıkan çatışmada ise Sultan'a karşı yenilgiye uğramışlardır.(Akyurt, 2021, 13,14) Sultan bu zaferden sonra görev değişiklikleri yapmış ve ihsanlarda bulunmuştur. Atabekü'l-Asâkir Emîr Yelboğa el-Mansûrî'ye ve Haznedar Emîr Meliktemur'a görevlerine devam etmelerini emretmiş ve takdimet-i elf rütbesi vermiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/40) Aynı yıl Sultan Emîr Aktemur Abdülganî'nin getirilmesini emretmiştir. Aktemur Mısır'a geldiğinde ona hâcibü'l-hüccab olarak görevindeki istikrarı sebebiyle hil'at giydirmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/41)

775/1373 yılında ise isyancı olan Olcay el-Yûsufî'nin ölümünden sonra el-Melikü'l-Eşref, emîrlardan bir gruba iktâlar ve görevler vermiştir. Ayrıca Hasekiyye emîrlarından Emîr-i Silah Sargatmış el-Eşrefî'ye görevindeki istikrarı sebebiyle hil'at giydirmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/50)

el-Melikü'l-Mansûr Alâeddin Ali, Mısır'da atabekü'l-asâkirlik görevindeki istikrarı sebebiyle Emîr Taştumur el-Leffaf'a hil'at giydirmiştir. Emîr Selahaddin Halil b. Arram ise İskenderiye'den getirilmiştir. Malları müsadere edilip bin dirhem almasına karar verilmiş, daha sonra adet üzere İskenderiye niyabetindeki istikrarı sebebiyle hil'at giydirilmiştir. Aynı yıl zilkade ayında Emîr Aktemur es-Sâhibî'ye, Mısır'da nâibu's-saltanalıktaki istikrarı sebebiyle hil'at giydirilmiştir (778/1376).(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/119-122)

el-Melikü's-Sâlih Zeyneddin II. Haccî devrinde ise (784/1383) Trablus Nâibi Emir Gümüşboğa el-Hamevî Mısır'a gelmiştir. Ona Trablus niyabetindeki istikrarı sebebiyle hil'at giydirilmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/172)

1.2.4. Ümerânın Affedilmesi

Memlük emîrlerinin, işledikleri bir suçun affedilmesi, hapisten salınmaları, isyan ya da sultana itaatsizlik ettikten sonra emân dilemeleri gibi sebeplerden ötürü in'am ve ihsana nail oldukları, bazen de görevlerine iade edildikleri tespit edilmiştir. Sultanlar bazen kendi tutukladıkları emîrleri, bazen de kendilerinden önceki sultanların tutuklattığı emîrleri affetmişlerdir.

Sultanların affettikleri memlüklere olan ikramlarını el-Melikü'l-Mansûr Nûreddin Ali'nin devrinden bir örnek ile inceleyebiliriz. Sultan, tahta geçtikten kısa bir süre sonra, Muizziye Memlükleri,⁵ Alemüddin Sencer el-Halebî'yi tutuklamıştır. Bu hadise üzerine Bahriye Memlükleri Dımaşk'a kaçmak zorunda kalmış olsa da bir müddet sonra itaat ederek Kahire'ye gelmişlerdir. Dönen emîrlerden İzzeddin Aybek el-Efrem, beraberindeki grupla çok iyi karşılanmış, ikram ve ihsan görmüştür. Efrem'in alıkonulmuş olan malları ve erzakları serbest bırakılmış ve onun evine gitmesine izin verilmiştir (655/1257).(İbn Tağrıberdî, 1992, 7/38,40)

el-Melikü'z-Zâhir Baybars döneminde de benzer bir hadise yaşanmıştır. Dımaşk'ta el-Melikü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz'un nâibi olan Emîr Alemüddin Sencer el-Halebî, el-Melikü'z-Zâhir'e biat edilmesine dair emir Dımaşk'a ulaşınca, insanları kendisine biat etmeye çağırarak el-Melikü'l-Mücahid lakabını almıştır. Ancak kuşatma altına alınca Baalbek'e kaçmış, tekrar kuşatma altına alınca da itaat etmek zorunda kalmış ve Sultan'ın hizmetine girmiştir. Başlangıçta Sultan'ın kınamasına ve azarlamasına maruz kalsa da sonrasında ondan ikram görmüştür (659/1260).(İbn Şeddâd, 1983, 285; Zehebî, sene 651-660/73; İbn Kesîr, 1997, 17/423) Sultan Baybars, Alemüddin Sencer'e hem hil'at giydirmiş, hem de elbise, at, katır ve deve gibi eşyalar verilmesini emretmiştir.(Yûnînî, 1/438)

⁵ el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek'in kölelerinden teşekkül eden memlük grubu. Bkz. (Koprman, 1991, 512)

Baybars'la arası açılan ama sonra itaat eden Alemüddin Halebî, el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun devrinde de bir süre hapiste kalmıştır. Sonraki sultan el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun ise onu serbest bırakmış ve ona saygı göstererek ikramda bulunmuştur.(İbn Kesîr, 1997, 17/662)

el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin b. Kalavun devrinde bir diğer olay da İsa b. Mühennâ ile yaşanmıştır. Emîr İsa b. Mühennâ kendini sultan ilan ederek isyan eden Sungur el-Aşkar'ın tarafına geçmiştir. Yapılan savaşta Sultan'ın birliklerine yenildikten sonra Sungur ile Suriye'ye kaçmıştır.(Çetin, 2020, 22/483) Sultan Haçlıların üzerine yürümek için Akkâ şehrine geldiği sırada Emîr İsa b. Mühennâ Irak'tan Sultan'ın hizmetine girmek niyetiyle gelmiş ve sultan tarafından güzel karşılanmıştır. Öyle ki saygı ve ikram görmüş, işlemiş olduğu suçlar bağışlanarak kendisine ihsanda bulunulmuştur (679/1280).(İbn Kesîr, 1997, 17/568; Aynî, 1308, 2/241)

Yine el-Melikü'l-Mansûr devrinde, Kerek Emîri Cemaleddin Hızır'ın ve kardeşi Bedreddin Sulamış İbn Melikü'z-Zâhir'in isyana hazırlandıkları haberi gelmiştir.(Yiğit, 2015, 61) el-Melikü'l-Mansûr, Hüsameddin Toruntay'ı Kerek'i kuşatması için göndermiştir. Toruntay Kerek'i teslim almış ve yanında Kerek Hâkimi Cemaleddin Hızır ve Bedreddin Sulamış olmak üzere geri dönmüştür. Sultan onlara ikramda bulunmuştur. Ancak daha sonra onları tutuklamıştır (685/1286).(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/505)

686/1287 yılı Muharrem ayında, Şam Nâibi Hüsameddin Lâçin komutasındaki askerler Sahyun ve Berziye kalelerini kuşatmış ve sultana başkaldırmışlardı. Ancak Emîr Seyfeddin Sungur el-Aşkar onların üzerine giderek kararlılıkla bulundukları bölgeyi kuşatmış ve ele geçirdiği yerleri ondan alana kadar mücadeleye devam etmiştir. Neticede Sungur, sultana itaat etmek zorunda kalmıştı. Sultanın hizmetine girmek üzere huzuruna gittiğinde de sultan onu saygıyla, ikramla karşılamış ve ona takdimet-i elf rütbesi vermiştir.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/505; İbn Kesîr, 1997, 17/607)

el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun döneminde de benzer nedenlerle ikram ve ihsana nâil olma hadiselerinin yaşandığı görülmüştür. 690/1291 yılı Rebîulâhîr ayında Akkâ kuşatması esnasında, Emîr Hüsameddin Lâçin, el-Melikü'l-Eşref'in kendisini tutuklayacağı haberini aldıktan sonra kaçmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Emîr Alemüddin ed-Devâdârî onun geri dönmesini sağlamış ve onu Sultan'ın huzuruna getirmiştir. Bu karşılaşmada Sultan ona hil'at giydirmiş ve böylelikle kalbi ferahlamıştır.

Ancak bu durumun geçici olduğu anlaşılmaktadır. Zira üç gün sonra Lâçin, Sultan tarafından tutuklanarak Safed Kalesi'ne gönderildi. Bununla beraber Lâçin, kuşatmadan sonra ramazan ayında serbest bırakılmış, iktâları kendisine geri verilmiş ve Sultan tarafından ikrama mazhar olmuştur.(İbn Kesîr, 1997, 17/633-635) Aynı yıl, el-Melikü'l-Eşref, Emîr Alemüddin ed-Devâdârî'yi de tutuklamıştır. 691/1292 yılında Rumkale dönüşünden sonra ise onu serbest bırakıp, Dimaşk'a çağırılmış ve ona hilat giydirmiştir. Ayrıca onu beraberinde Kahire'ye getirerek iktâ vermiş, istemeyerek de olsa onu şeddü'd-devâvîn olarak atamıştır.(İbn Kesîr, 1997, 17/637,653)

el-Melikü'l-Eşref Halîl'in katli hususunda da benzer bir hadisenin yaşandığı görülmüştür. 693/1294 yılında Emîr Hüsameddin Lâçin, el-Melikü'l-Eşref ile yaşadığı ihtilaflar sebebiyle onun bir suikastla öldürülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Fakat bu olay sonrasında da Sultan'ın memlûklerine yakalanmamak için kaçmış ve gizlenmiştir.(Çubukcu, 2003, 27/39) Bir süre gizlendikten sonra ortaya çıkmış ve o esnada tahtta oturan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un yanına giderek özür dilemiştir. Sultan, onun özrünü kabul etmiş, ona hil'at giydirmiş ve ikramda bulunmuştur.(Zehebî, sene 691-700/32; İbn Kesîr, 1997, 17/666)

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'dan sonra tahta geçen el-Melikü'l-Âdil Zeyneddin Ketboğa, Emîr İzzeddin el-Hamevî'yi beğenmediği icraatları sebebiyle Şam niyâbetinden azletmiş ancak daha sonra onu affetmiştir. Hatta ona kendisi ile Kahire'ye gelmesini emretmiş ve hem onun yerine tayin edilen Emîr Seyfeddin Gurlu el-Âdilî'ye hem de ona hil'at giydirmiştir (695/1295).(İbn Kesîr, 1997, 17/686,687)el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatı sırasında da benzer bir olay yaşanmıştır. Ancak burada, yaşanan bir kaza sonrası tutuklanma vb. herhangi bir yaptırım uygulanmaksızın Sultan'ın sorumlu kişiyi affedip hil'at giydirmesi şeklinde olmuştur. Hadise şu şekilde gerçekleşmiştir: Sultan 708/1309 yılı Ramazan ayında, hacca gitmek üzere Kahire'den yola çıkmış ve Kerek'e yönelmiştir. Onun geçmesi için köprü kurulmuş ancak köprü'nün ortasına geldiklerinde köprü çökmüştür. Kayıpların yaşandığı bu kaza sebebiyle Kerek Nâibi Emîr Cemaleddin Akkuş çok mahcup olmuştur. Dahası Sultan'ın bu işi onun tertipleğini zannetmesinden korkarak bir nevi gönül almak için ziyafet hazırlamıştır. Sultan bu ziyafete katılamamış olsa da Cemâleddin'e hil'at giydirip geri dönmesine izin vermiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/79)

Sultanların tahta çıktıklarında, daha önceki dönemlerde tutuklanmış olan emîrleri affettiklerine ve onlara in'am ve ihsanda bulunduklarına da rastlanmıştır. Bunlardan bir örnek 710/1310 yılında el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanatı esnasında, daha önce tutuklatıp İskenderiye hapisanesine gönderdiği emîrlerin serbest bırakılmasını emretmesidir. Bu emîrlere: Şücâî'nin katili Akkuş el-Mansûrî, Şeyh Ali et-Tatârî, Menkilî/Mengli et-Tatârî, Şâverşî (Şaverşi fitnesini çıkaran oydu), Ketboğa, Gazi, Hamdan b. Solgay'ın kardeşi Musa idi. Onlar geldiği zaman sultan onlara hil'at giydirmiş ve Şam'da emîrlükler vermiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 9/13)

el-Melikü'n-Nâsır, üçüncü kez tahta çıktığında oldukça uzun bir saltanat sürmüştür. Otuz iki yıl süren bu süreçte elbette konuya dair çok fazla olay yaşanmıştır. Her birinin zikredilmesinden ziyade bazı örneklerle kısaca değinmek uygun olacaktır.

715/1315 yılında el-Melikü'n-Nâsır, Efrem'e ve Kara Sungur'a destek vermesi sebebiyle tutuklattığı Kerek Nâibi Emîr Akkuş el-Eşrefî'yi serbest bırakmış, ona hilat giydirmiştir. Üstâdar Emîr Hüsameddin Lâçin öldükten sonra da onun iktâsını Akkuş'a vermiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 9/30,33)

Daha önce hacca gitmekte olan el-Melikü'n-Nâsır'ın Kerek'te yaşadığı hadisede görüldüğü gibi, sultanlar sadece cezalandırıldıktan sonra affedilen emîrlere ikramlarda bulunmamışlar; cezalandırılmayacakları hususunda teminat olması amacıyla da onlara in'amlarda bulunmuşlardır. 716/1316 yılında buna benzer bir olay gerçekleşmiştir. Bu yıl, Emîr Humeyde b. Ebû Nümei el-Hasanî el-Mekkî'nin, Harbende'ye⁶ katıldığı haberi gelmiştir. O, Harbende'den Mekke'yi işgal etmek için ordu istemiş, Râfîzîlerden⁷ bir grup da ona yardım etmiştir. Harbende ona ordu hazırlamış, ancak daha sonra Harbende'nin ölümü ile bu iş iptal olmuştur. Bunun üzerine Rebûlevvel ayında Arap Emîri Mühennâ'nın kardeşi Muhammed b. İsa, Humeyde'ye saldırmış ve ellerinde olan para, koyun ne varsa almıştır. Humeyde'yi ve onunla birlikte olan Tatarların ileri gelenlerini ise oradan dağıtmıştır. Muhammed b. İsa, Sultan'ın emri olmadan Tatar diyarında bulunmakta idi. Bu nedenle sultana karşı mahcup idi. Ancak buna rağmen el-Melikü'n-

⁶ İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han'ın isimlerinden biri. Olcaytu Han hakkında daha geniş bilgi için Bkz. (Özgüdenli, 2007, 33/345)

⁷ Şîî fırkalara ve Şîî unsuru taşıyan batınî gruplara verilen ad. Râfîzîler hakkında daha geniş bilgi için Bkz. (Öz, 2007, 34/396)

Nâsır'ın yanına geldiğinde ondan bolca ikram görmüştür.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/526; İbn Kesîr, 1997, 18/154,155)

717/1317 yılında ise, Şam Nâibi ile Malatya'da aralarında geçen bir hadise dolayısıyla Kerek hapishanesinde bulunan Emîr Seyfeddin Bahadır As, serbest bırakılmış ve Kahire'ye götürülmüştür. el-Melikü'n-Nâsır ona da ikramda bulunmuştur.(İbn Kesîr, 1997, 18/165)

Bir caminin onarımı sırasında Kahire duvarına bir kapı açan ve el-Melikü'n-Nâsır tarafından sürgün edilen Emîr Hüseyin b. Candar, huzuruna geldiğinde (727/1327) Sultan ona işlemeli bir atlası ve üzerinde mücevherler olan bir kemeri hil'at olarak giydirmiştir.(İbn Tağrîberdî, 1992, 9/73) Bundan bir yıl sonra (728/1327) el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun, Emîr Çavlî, Emîr Ferec b. Kara Sungur ve Lâçin el-Mansurî'yi hapisten çıkarmıştır. Bayramdan sonra sultanın huzuruna çıkarılan emîrlere hil'at giydirilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/303) Bu yıllar Nil Nehri'nin düzensizliği nedeniyle iktisadî sıkıntıların yaşandığı yıllardır. (Gökhan, 213) Buna rağmen sultanın cömertliği devam etmiştir.

734/1342 yılı Muharrem ayının başlarında da aynı şekilde Emîr Bedreddin el-Karamânî, Emîr Seyfeddin İslâm ve kardeşi, el-Melikü'n-Nâsır tarafından serbest bırakılmış ve hil'at giymişlerdir.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/554)Yine aynı yıl Arap Emîri Mühennâ b. İsa yıllarca el-Melikü'n-Nâsır ile ayrılık yaşadıktan sonra ona itaat etmiş ve yanında Hama hâkimi Melik Efdal de bulunmakta iken Sultan'ın huzuruna gelmiştir. Sultan Mühennâ'yı kabul etmiş ve ona hil'at giydirmiştir. Ashabına da 160 hil'at, altın ve gümüşten birçok eşya, kumaş ihsan etmiş, ayrıca birkaç köyü onlara iktâ olarak vermiştir. Onlar da ailelerinin yanına ödüllendirilmiş olarak dönmüşlerdir (734/1342).⁸

Aynı sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed, aralarında Trablus Nâibi Temur es-Sâkî ve Hâcib Baybars'ın da bulunduğu on üç askeri İskenderiye hapishanesinden çıkarmış ve hepsine hil'at giydirmiştir (735/1334).(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/559)

Kardeşiyle taht mücadelesine giren el-Melikü's-Sâlih Ebü'l-Fidâ'nın da bu sırada yaptığı (745/1344) işler konuya örnek olabilir. Bu mücadelenin sonunda Ahmed, emîrlere mektup yazmış, Kerek'i teslim edeceğini söylemiş ve Sultan'dan eman istemiştir. Sultan

⁸ (İbnü'l-Verdî, 1996, 2/557; Safedî, 2000, 4/261)"Sultan'ın ona birçok şey verdiği zikredilmiş, detaylandırılmamıştır."

tarafından ona eman mektubu gönderilince de Kahire'ye gelmiş ve ikramla karşılanmıştır. Ahmed'in ve taraftarlarının istedikleri iktâ ve toprakların kendilerine verilmesi için menşurlar yazıldı. Hatta bu iktâlar, senelik 450 bin dirheme ulaşan geliriyle oldukça cazip bulunmaktaydı.(İbn Tağrıberdî, 1992, 10/76)

el-Melikü'n-Nâsır Hasan döneminde, ona yakın olan Emîr Seyfeddin Burlugi b. Abdullah es-Sağîr vefat etmiştir (749/1389). O, saltanatından önce Emîr Baybars el-Çaşnigîr'in kızıyla evlenmiş ve onun için önemli işler yapmıştır. el-Melikü'n-Nâsır, el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çaşnigîr'in saltanatının sona ermesinden sonra onu tutuklamış, ancak aralarındaki hısmılık sebebiyle onu yalnızca sorgulamış ve öldürmemeyi tercih ederek yirmi sene boyunca hapsedmiştir. Sonra onu serbest bırakmış ve onu emîrî mie ve mukaddemü elf olarak taltif etmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 10/186)

769/1367 yılı el-Melikü'l-Eşref II. Şa'bân devrinde ise, Sultan'a karşı isyan bayrağı açan ve sonrasında yakalanıp öldürülen Yelboğa el-Ömerî'den sonra Emîr Esendemir en-Nâsırî atabekü'l-asâkir olarak görev almıştır. Yelboğa'nın memlûkleri Esendemir'i onun ölümünden sorumlu tutmuşlar ve Esendemir ile savaşmışlardır. Bu mücadele Esendemir'in zaferi ile sonuçlanmıştır. Aralarında Emîr Argûn et-Tatar'ın da bulunduğu isyancı emîrlere İskenderiye hapisanesine gönderilmişlerdir.(Akyurt, 2021, 13,14) Daha sonra Sultan, Emîr Argûn et-Tatar'ı serbest bırakmış ve ona hil'at giydirmiştir. Ayrıca onu takdimet-i elf rütbesi ile emîrî şikâr⁹ görevine getirmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/41)

778/1376 senesi el-Melikü'l-Mansûr Alâeddin Ali devrinde, Berkuk ile Bereke arasında yaşanan mücadele Berkuk'un zaferi ile sonuçlanmıştır. Cemâziyelevvel ayında Berkuk, bu çatışma sonrasında hapsedilen emîrlerden bir grubu, dört kişi dışında serbest bırakmıştır. Bunlar Bereke, Yelboğa en-Nâsırî, Karademirdaş el-Ahmedî, Şam Naîbi Beydemir el-Hârizmî'dir. Şâban ayında ise emîrlere Sultan'ın huzurunda yer öperek, Berkuk'un tedbiri ile İskenderiye'de tutuklu bulunan bu emîrlere affedilmesini istemişler, Sultan da onların serbest bırakılması için ferman yayınlamıştır. Onlar: Beydemir el-Hârizmî, Yelboğa en-Nâsırî ve Karademirdaş el-Ahmedî idi. Nihayetinde İskenderiye'de Bereke dışında Berkuk ile Bereke'nin olayı sebebiyle tutuklu bulunan kimse kalmamıştır. Serbest bırakılan emîrlere Kahire'ye gelince Yelboğa en-Nâsırî emîrî

⁹ Sultanın av alayına katılan ve onun av kuşları ile ilgilenen görevli. Bkz. (Yiğit, 2015, 192)

mie ve mukaddemü elf rütbesi ile Dımaşk'a, Karademirdaş da aynı rütbeyle Haleb'e, Beydemir el-Hârizmî ise Dimyat'a gönderilmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/181,182) Bu görevlendirmeler sırasında adet olduğu üzere hil'at giydirilmiştir.

1.2.5. Sefer Dönüşleri

Sultanlar kendi gittikleri seferler esnasında ya da sonrasında ve yahut sefere gönderdiği askerler döndükten sonra hediyeler ihsan etmişlerdir. Bu ihsanlar büyük çoğunlukla yaşanan mücadeleler sonrasında gerçekleşmekle beraber; mücadeleler esnasında gerçekleştiğine dair münferit örneklerle rastlanmıştır. Bahsedilen mücadeleler, bazen sultana isyan eden emîrlere ile, bazen de diğer devletler ile gerçekleşmiştir.

Sultanların kendileri bulunmadıkları savaşlar sonrasındaki ikramlarına örnek olarak Halife Musta'sım'ın memlûklerinden bir grubun el-Melikü'z-Zâhir'e gelişi verilebilir. Başlarında Şemseddin Sellar'ın bulunduğu grup, Halifenin ölümü ve Moğolların Bağdat'ı istilasından sonra Irak'ta kalmıştır. Sultan, onlara iktâlar ayarlamış ve onlara ikramda bulunmuştur (660/1262).(İbn Abdüzzâhir, 1976, 123,124; İbnü'l-Verdî, 1996, 2/491; Makrîzî, 1997, 1/542; Aynî, 1308, 1/333)

Benzer şekilde Emîr Taz, bulunduğu bir mücadele sonrası el-Melikü'n-Nâsır Hasan tarafından ihsana uğramıştır. Yemen'deki Resûlî hükümdarlarından el-Melikü'l-Mücahid Ali, Mekke'nin hâkimiyetini ele geçirmek için harekete geçmiş ancak oradaki Memlûkler, Yemen birliklerini mağlup etmiştir. Mücahid, Emîr Taz tarafından sultanın huzuruna götürülmüştür. Sultan da ona hil'at giydirmiş ve iki yüz bin dirhem vermiştir (752/1351).(İbn Tağrıberdî, 1992, 10/178,180)

Sultanların kendi bulundukları savaşlar esnasındaki ihsanlarına örnek olarak ise el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın Safed muhasarası verilebilir. Sultan, muhasara esnasında askerlerini savaşa teşvik etmek için bahşış dağıtmıştır. Bu muhasara esnasında Sultan her askeri yaptığı iş için hil'at ve para vermek sureti ile ödüllendirmiştir. Muhasaranın olduğu bölgeye mancınıkların getirilmesi ile ilgilenen Emîr İzzeddin Hastürk'e on bin dirhem, aynı değerde bir at, hil'at ve zırh vermiştir (664/1264).(İbn Abdüzzâhir, 1976, 256-258; Nüveyrî, 2004, 30/182,183)

Sultanların kendi bulundukları savaşlar sonrasındaki in'am ve ihsanlarına ise el-Melikü'z-Zâhir'in Antakya kuşatmasını vermek mümkündür. 666/1268 yılı Ramazan

ayında kuşatılan şehir fethedilmiş ve çokça ganimet ele geçirilmiştir. Sultan bunun üzerine emîrlere bol miktarda para ve mal vermiştir.(İbn Kesîr, 1997, 17/476,477)

el-Melikü'l-Eşref Halîl b. Kalavun devrinde de benzer şekilde kuşatma yapılmış ve sonrasında Sultan ihsanlarda bulunmuştur. Sultan 690/1291 yılında, babası el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'un hazırlamış olduğu ordu ile Akkâ'ya yönelmiştir. Uzun süren kuşatmadan sonra şehir fethedilmiş, Suriye sahillerindeki diğer Haçlı kaleleri de teslim alınmıştır.(Yiğit, 2015, 64)el-Melikü'l-Eşref seferden sonra Şam'a gitmek için yola çıkmıştır. Sultan Mısır ve Şam askerleri için eşyalar, mallar getirmiş ve bunları infak etmiştir. Hama Hâkimi el-Melikü'l-Muzaffer Takıyüddin, Sultan'ı karşılamak için gelmiş ve Sultan ikramlarını daha da arttırmıştır.(İbn Tağrîberdî, 1992, 8/10)

Memlük emîrleri arasındaki hâkimiyet mücadelelerinden biri de Haleb Nâibi Beyboğa ile devrin sultanı el-Melikü's-Sâlih Selahaddin arasında yaşanmıştır (753/1352). Halep Nâibi Beyboğa Urus'un bağımsızlık ilân ettiği ve el-Melikü'l-Âdil lakabını aldığı ilân etmişti. Aralarında geçen çekişmenin sonucunda galip gelen el-Melikü's-Sâlih'in zaferi nedeniyle Kahire süslenmişti. Sultan daha sonra Şam Nâibi Emîr Argun Şah el-Kâmilî'ye Dimaşk niyabetine olan devamlılığı sebebiyle hil'at giydirmiştir. Ayrıca ona dört yüz bin dirhem, Emîr Mes'ud b. Hatîr'e bin dinar, bütün Dimaşk emîrlere ise rütbelerine göre ihsanlarda bulunmuştur. Sultan'ın dağıttıklarının toplamı altı yüz bin dirheme ulaşmıştır. Sultan'ın bu esnada yapmış olduğu ihsanların oldukça yüksek bir rakama ulaştığı görülmektedir.(İbn Tağrîberdî, 1992, 10/210,213)

el-Melikü'l-Eşref II. Şa'bân döneminde, üstadı Yelboğa el-Ömerî'nin ölümünden sonra onun görevini devralan ve onun evinde ikamet eden Esendemir en-Nâsirî, ona düşmanlık besleyen Yelboğa'nın memlükleri ile savaşmış ve zafer elde etmiştir. Sonrasında kaleye gitmiş ve el-Melikü'l-Eşref'in huzurunda yeri öpmüştür. Mevcut görevlerindeki istikrarı sebebiyle, hil'at giydirilmiştir (768/1366).(İbn Tağrîberdî, 1992, 11/36) Ancak Yelboğa'nın memlükleri, daha sonra hem Esendemir'i hem de Sultan'ı öldürmek için harekete geçmişlerdir. Sultan ile bu memlükler arasında tekrar bir savaş yapılmıştır. Ancak Esendemir bu savaş esnasında taraf değiştirmiş ve Sultan'a isyan etmiştir.(Akyurt, 2021, 15) Yelboğa'nın memlüklerinin yenilgisiyle sonuçlanan savaştan sonra Sultan, kıdemli emîrlerin huzurunda sarayına oturmuş ve Yelboğa'nın memlüklerinden yüz kadarının çivilenerek öldürülmesini emretmiştir. Bir kısmını da Şam'a sürmüştür.

Esendimir'in mallarına da el koymuş ve her birine yüz dinar düşecek şekilde kendi memlûklerine vermiştir. Kendi memlûkleri dışında kalan memlûklerin de her birine elli dinar infak etmiştir (769/1367). (İbn Tağrıberdî, 1992, 11/40) Benzer şekilde Esendimir olayında yer alan ve büyük cesaret gösteren, Hâcibu's-Sânî ve Mısır diyarındaki mukaddemü elflerden biri olan Emîr Seyfeddin Yakub Şah b. Abdullah da birçok ihsana mazhar olmuştur. Sultan onu kendisine yakın tutmuş, terfi ettirmiş ve ona in'amda bulunmuştur. Bu, Yakub Şah'ın vefatına (778/1376) kadar devam etmiştir. (İbn Tağrıberdî, 1992, 11/115)

el-Melikü'l-Eşref II. Şa'bân döneminde başka bir isyan hadisesi daha gerçekleşmiştir. Sultan'ın annesi Hond Bereke ile evlenen ve atabekü'l-asâkirlik görevini üstlenen Olcay el-Yûsufî ile Sultan'ın arası, Hond Bereke'nin vefatından sonra açılmıştır. Olcay el-Yûsufî daha sonra isyan etmiş ve Sultan ile savaşmıştır. Nihayetinde yenilgiye uğramış ve kaçarken Nil Nehri'nde boğularak ölmüştür. (İbn Tağrıberdî, 1992, 11/47,49) Bu zaferden sonra Sultan bazı görev değişiklikleri yapmış, in'am ve ihsanlarda bulunmuştur (775/1373). Emîrlerden bir gruba iktâlâr ve görevler vermiş, sarayda darü'l-adlde oturan Hasekî Emîrû Silâh Sargatmış el-Eşrefî'ye görevindeki istikrarı sebebiyle hil'at giydirmiştir. (İbn Tağrıberdî, 1992, 11/50,51)

Sultanların savaş esnasındaki ihsanlarına dair ise münferit bir örneğe yer verilecektir. el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun, Humus'ta iken el-Melikü'l-Kâmil Sungur el-Aşkar'a bir mektup yazarak kendisine Moğollara karşı takviye askerler göndermesini istemiştir. O da askerleri ile Sultan'ın hizmetine gelmiş, Sultan da ona ikramda bulunup saygı göstermiş ve hediyeler vermiştir (680/1281). (İbn Kesîr, 1997, 17/573,574)

1.2.6. Diğer Sebepler

Memlûk sultanlarının ümerâya in'am ve ihsanlarını yukarıda beş ana kategoride ele aldık. Bunlar sırayla sultanın tahta çıkması, ümerânın görevlendirilmesi, affedilmesi veya görevde istikrarı ve sefer dönüşleridir. Ancak sultanlar bu hususların dışında da bazı ihsanlarda bulunmuşlardır. Bunlara dair örnekler daha az olduğu için diğer sebepler başlığı altında yine alt konulara ayırarak ele almayı uygun bulduk. Bu sebepler genel olarak politik amaçlar, sultanın ziyaret edilmesi, sultanın ya da bir yakınının geçirdiği bir hastalıktan iyileşmesi ve dinî bayramlar veya düğünler gibi çeşitli vesilelerle gerçekleşen merasimler olarak sıralanabilir.

1.2.6.1. Politik Amaçlar

Bahrî Memlûkler döneminde sultanların politik amaçlar güderek bazı in‘am ve ihsanlarda bulundukları da tespit edilmiştir. Dönemin kaynaklarında toplumda sıkıntıya sebebiyet verenlerin etkisiz hale getirilmesi, bir emîrin isyanından ya da bir kötülük yapmasından korkması sebebiyle ikramda bulunulması, bir emîrin yakalanmak üzere ikramlarla aldatılarak çağırılması ve sultanın safına çekilmek istenen memlûklere ihsanlarda bulunulması gibi örneklere rastlanmıştır.

Memlûk sultanları, yolların emniyetini tehdid eden bedevîler ile mücadele esnasında, onlara ihsanlarda bulunup etkisiz hale getirme yolunu denemektedirler.(Âşûr, 1992, 62; Kortantamer, 2007, 18)

Sultanların bir emîri yakalamak üzere ikramlarla aldatarak çağırmasına dair ise el-Melikü’z-Zâhir Baybars’ın, Kerek Hâkimi el-Melikü’l-Muğis’i davetini göstermek uygun olacaktır. Sultan tahta çıktığında Kerek Nâibi’ne sultan olduğunu bildiren bir mektup göndermiş ancak Kerek Nâibi bir cevap vermemiştir. Sultan, el-Melikü’l-Muğis’i ikramlarla davet etmiş, ancak gelince onu yakalamıştır. Fukahayı ve kadıları çağırması, Muğis’in Moğollarla olan yazışmalarını göstermiş ve bu sebeple onu öldürmek için cevaz almış ve öldürmüştür. (İbnü’l-Verdî, 1996, 2/492,493; Aynî, 1308, 1/370-372) Muğis’in oğlu el-Melikü’l-Aziz b. Muğis’e ise iktâ verip in‘amda bulunmuştur (661/1262). (İbn Abdüzzâhir, 1976, 170; İbnü’l-Verdî, 1996, 2/492,493)

Bazen de verilen ihsanlar, taraf değiştirmeye davet anlamını taşımaktaydı. el-Melikü’l-Muzaffer Zeyneddin Haccî’nin kendi tarafına çekmek istediği kişilere verdiği in‘amlar buna örnek teşkil edebilir. Sultan’ın eğlenceye düşkün olması ve izlediği devlet politikasının emîrlar tarafından tasvip edilmemesi gibi sebeplerle, bazı emîrlar isyana niyetlenmişlerdir. Sultan da bunun üzerine para dağıtmak suretiyle memâlik-i sultaniyeyi kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Ayrıca aralarından bir gruba emîrlik vermiş, Emîr Gurlu’ya da Ayıtmış Abduganî’nin iktâsını vermiş ve onu güçlendirmiştir (748/1347). (İbn Tağrîberdî, 1992, 10/128,129; Yiğit, 2004, 29/91) Bu yıllarda iktisadî durumun pek de iyi olmadığı bilinmektedir. Zira su sıkıntısı verimi düşürmüş, bu durum da pahalılığı artırmıştı.(İbn Tağrîberdî, 1992, 10/105) Bununla beraber Sultan, menfaati uğruna in‘am ve ihsandan geri kalmamıştır.

1.2.6.2. Sultanın Ziyaret Edilmesi

Memlük sultanları kendilerini ziyarete gelen devlet adamlarına çeşitli ikramlarda bulunmuş, hil'at giydirmiş ve emîrlükler vermişlerdir. Bu konu ile ilgili el-Melikü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz'un Aynicâlût Savaşı sonrası Kahire'ye geçmeden önce Dimaşk'a gelmesi ve onu ziyaret edenlere in'amda bulunması örnek verilebilir. Humus Hâkimi el-Melikü'l-Eşref ve Hama Hâkimi el-Melikü'l-Mânsur, Sultan'ın huzuruna gelmişler, in'am ve ikrama mazhar olmuşlardır (658/1260).(Yûnînî, 1/368)

Bu hususa bir başka örnek ise Musul hâkimi Lü'lü'ün oğullarının el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ı ziyareti ve bu esnada kendilerine sunulan hediyelerdir (659/1260). Musul hâkiminin söz konusu ziyareti gerçekleştiren oğullarının isimleri el-Melikü's-Sâlih İsmail, Cezire Hâkimi el-Melikü'l-Mücahid İshak b. Ömer, Sincar Hâkimi el-Melikü'l-Muzaffer Ali idi. Sultan onlara Mısır topraklarından iktâlar vermiştir.(Baybars el-Mansûrî, 1998, 65; İbnü'l-Verdî, 1996, 2/491) Aynı yıl el-Melikü'z-Zâhir, Halife Mustansır'ı Musul Hâkimi'nin oğulları ile Bağdat'a göndermiş ve o sırada Humus Hâkimi, el-Melikü'l-Eşref'in yanına gelmiştir. Sultan ona ziyareti sebebi ile hil'at giydirmiştir. Daha sonra Hama Hâkimi Mansûr da gelmiş ve ona da hil'at giydirilmiştir.(Baybars el-Mansûrî, 1998, 66; İbn Kesîr, 1997, 17/430)

Sultan'ın ziyaret edilmesi sebebi ile gerçekleşen ikramlara bir başka örnek ise el-Melikü'l-Mes'ud Necmeddin Hızır b. Zâhir'in 697/1297 yılındaki Kahire ziyaretidir. el-Melikü'l-Mansûr Hüsameddin Lâçin onu karşılayıp saygı göstermiş ve ona ikramda bulunmuştur.(İbn Kesîr, 1997, 17/704) Benzer şekilde 710/1310 yılında Arap meliki Hüsameddin Mühennâ Emîr el-Fadl, ziyareti sebebiyle el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun tarafından ikram görmüş ve kendisine hil'at giydirilmiş,(İbn Tağrîberdî, 1992, 9/12; Aynî, 1308, 5/188) 722/1322 yılında ise aynı sultana ziyarete gelen saltanat nâibine de hil'at giydirilmiş ve ikramda bulunulmuştur.(İbn Kesîr, 1997, 18/218)

el-Melikü'n-Nâsır'ı ziyarete gelen bir başka emîr ise Hama Hâkimi el-Melikü'l-Müeyyed İsmail'dir (730/1329). Kahire'ye geldiğinde el-Melikü'n-Nâsır ona bolca ikramda bulunmuş, hil'at giydirmiş ve onun itibarını yüceltmıştır.(İbn Tağrîberdî, 1992, 9/75) Aynı yıl aslen Türk olan Emîr Seyfeddin Dilencî b. Abdullah Mısır diyarına gelmiştir. Kahire'ye geldiğinde, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ona onlar emîrliği ve tablhane emîrliği rütbesi vermiştir.(İbn Tağrîberdî, 1992, 10/195)

Sultanların ziyareti çerçevesinde verilen hediyeler hususunda değinilmesi gereken en önemli isimlerden biri şüphesiz Emîr Tenkiz'dir. Tenkiz, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ile olan yakın ilişkisi sebebi ile bolca ikrama ve in'ama mazhar olmuş önemli bir devlet adamıdır. Bu sebeple onun mazhar olduğu ikramları ele almadan önce kısaca hayatından bahsetmek uygun olacaktır.

Tenkiz, Emîr Hüsameddin Lâçin tarafından satın alınmış bir memlûktür. Lâçin'in vefatından sonra ise el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un hasekisi¹⁰ olmuştur. el-Melikü'n-Nâsır Kerek'e gitmekte iken yanında bulunmuş ve onlar emîrliği rütbesi almıştır. Sultan ondan memnun kalmış ve döndüğünde onu Dımaşk nâibi yapacağını söylemiştir. Daha sonra onu nâibliği öğrenmesi için, Saltanat Nâibi Emîr Seyfeddin Argun ed-Devâdâr'ın yanına göndermiştir. Nihayetinde Emîr Tenkiz, Dımaşk nâibliğine atanmıştır. Malatya'nın fethinde gösterdiği başarı ile Sultan'ın gözünde iyi bir yere gelmiştir. Bunun sonucunda birçok in'ama nail olmuş, makamı, iktâsı ve gelirleri artmıştır. Ayrıca ona yazışmalarda "Eazzallahu Ensâru'l-Makar el-Kerîm el-Âlî el-Emîrî, el-Atabekî ez-Zâhidî el-Âbidî, Muizzü'l-İslâm ve'l-Müslimin, Seyyidü'l-Ümerâ fi'l-Âlemîn" gibi hitaplarda bulunulmuştur. Sultanların, nâib ya da başka görevliler için bu şekilde hitaplarda bulunmasının sık görülen bir şey olmadığı da burada belirtilmelidir. Bunun yanında Sultan, Tenkiz'e danışmadan hiçbir iş yapmamış, Tenkiz herhangi bir konuda ona yazdığında ya da bir karar aldığında bu karar Sultan tarafından onaylanmıştır. Safedî'nin aktardığına göre Tenkiz'in 733/1333 yılındaki in'amları, Şam'da ona ait ekinler, koyunlar, ona verilen atlar ve semerler dışında yüz elli bin dirheme ulaşmıştır. Nitekim Sultan'ın yanına her geldiğinde in'am ve ihsanlarla karşılanmış, Sultan'ın nezdindeki yeri ve makamı güçlenmiş, malı çok artmıştır. Öyle ki Mısır'daki hasekiye emîrleri ondan çekinmeye başlamışlardır. (Safedî, 2000, 10/260,261; İbn Tağrıberdî, 1992, 9/99)

Emîr Tenkiz'in, çeşitli sebepler ile Sultan'ı ziyarete gittiği görülmüştür. Kaynaklarda bu ziyaretlerin sebepleri arasında düğün, Sultan'ın Tenkiz'in kızından çocuğunun olması gibi durumlar yer alırken; sebep belirtilmeksizin de Tenkiz'in ziyaretlerinden bahsedilmiştir. Buna örnek olarak Tenkiz'in 722/1322 yılındaki ziyaretini göstermek mümkündür. Bu yıl receb ayında Tenkiz -hangi sebeple geldiği belirtilmemekle birlikte-

¹⁰ Sultanın en yakınında olan memlûkları ifade eder. Bk. (Özcan, 1997, 16/368)

Sultan'ı ziyarette gelmiştir. Sultan ona kıymeti seksen bin dinara ulaşan in'amlarda bulunmuştur. Emirler de ona değerli hediyeler sunmuşlardır. Tenkiz orada beş gün kaldıktan sonra Dimaşk'a dönmüştür.(Makrîzî, 1997, 3/54-55)

Emîr Tenkiz'in sebebi belirtilmeden aktarılan bir başka ziyareti ise 727/1327 yılı Rebûlâhir ayında gerçekleşmiştir. Tenkiz, Kahire'de iken Sultan'dan bolca ikram görmüş daha sonra Şam'a dönmüştür.(İbn Kesîr, 1997, 18/278) Bu yıl ve sonraki yıl Nil Nehri'nin düzensizliği sebebi ile aralıklarla iktisadî krizler yaşanmıştır.(Gökhan, 213) Buna rağmen ikramlar devam etmiştir. Bundan iki sene sonra (729/1329), her sene olduğu gibi zilhicce ayında Siryâkus'a çıkan Sultan'ın yanına geldiğinde de bolca ikrama mazhar olmuştur.(İbn Tağrîberdî, 1992, 9/74) 727/1327

Emîr Tenkiz'in Sultan'ı bir başka ziyareti ise 730/1330 yılında olmuştur. Tenkiz Sultan'ın yanında iken bolca ikrama nail olmuştur. Sultan âdeti üzere onu evinde ağırlamış, ona yüz bin dirhem vermiş, ayrıca önemli işler için yüz bin dirhem daha tahsis etmiştir. Daha sonra Tenkiz, Dimaşk'a gitmek üzere yola çıkmıştır.(Makrîzî, 1997, 3/127)

Emîr Tenkiz 733/1333 ve 734/1334 yıllarında da Kahire'ye gelmiştir. Ancak kaynaklarda bu gelişlerinin sebeplerine rastlanılmamıştır. 733/1333 yılındaki ziyaretinde Sultan ona âdeti üzere bolca ikramda bulunmuştur.(Makrîzî, 1997, 3/165) 734/1334 yılındaki ziyaretinde ise ona yüz bin dirhem vermiştir. Tenkiz daha sonra hâcibu'l-hüccâb olarak görevlendirilen Emîr Âkul ile dönmüştür.(Makrîzî, 1997, 3/176)

739/1338 yılı Cemâziyelevvel ayında ise Emîr Tenkiz, Sultan'ın eşi olan kızının doğumunun yaklaşması sebebi ile Kahire'ye gelmiştir. Tenkiz'in Gazze'den Kahire'ye yöneldiğinin haberi gelince Sultan, Emîr Kûsûn'u Tenkiz'i karşılaması için beraberinde yemek malzemeleri ile göndermiştir. Emîr Kûsûn büyük bir simât hazırlamış ve Tenkiz'i karşılamıştır. Daha sonra Tenkiz, Sultan'ın onun için hazırladığı çadırına gitmiş, burada simât denilen ziyafet sofrasına oturmuş ve sonrasında yoluna devam etmiştir. Ardından Sultan'ın oğulları onu karşılamış, onlarla birlikte Sultan'ın huzuruna gitmiş ve büyük ikramlarla karşılanmıştır. Sultan ertesi gün Emîr Tenkiz'e ve onun oğullarına kalede hil'at giydirmiş ve emîrlükler vermiştir.(Makrîzî, 1997, 3/252,253; İbn Tağrîberdî, 1992, 9/98) Tenkiz Kahire'ye bu gelişinde Sultan ile Saîd'e yapılan av seyahatine katılmıştı. Bu yolculukta ona yapılan ikramların daha önce misli görülmemiş türden olduğu kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır.(Makrîzî, 1997, 3/253; İbn Tağrîberdî, 1992, 9/98) Emîr

Tenkiz bu ziyaretinde Kahire’de iki ay kalmıştır. Sultan bu müddet boyunca Tenkiz’e her gün dört bin dirhem verilmesini kararlaştırmıştır.(Makrîzî, 1997, 3/254) Döneceği zaman ise ona atlar, yardımcılar ve değeri yüz yirmi bin dinar olan kumaş hediye etmiştir. Onun isteklerini yerine getirmiş, ayrıca onunla birlikte gelen mugannîlere hediyeler ihsan etmiştir. (İbn Tağrıberdî, 1992, 9/99)

Sultan’ın, ziyaret dışındaki sebeplerle de Tenkiz’e ikram ve in’amda bulunduğu görülmüştür. Buna örnek olarak Tenkiz’in hac için gittiği Hicaz’dan üç ay sonra dönmesi ve Sultan’ın ona Mısır’daki emîrlere Moğultay Abdülvâhid el-Câmedâr ile değerli bir hil’at göndermesi gösterilebilir (722/1322).(İbn Kesîr, 1997, 18/215) Bu duruma bir başka örnek ise Tenkiz’in el-Melikü’n-Nâsır’ın oğlu Anûk’un düğünü münasebeti ile Kahire’ye gelmesidir. Sultan düğün kutlamaları esnasında bütün görevlilere ve emîrlere hil’at giydirmiş; emîrlere zevcelerine de eşlerinin rütbesine göre kumaşlar dağıtmıştır. Bu esnada Şam Nâibi Emir Tenkiz’e de hil’at giydirmiş ve onunla Şam ümerâsına hil’atlar göndermiştir (732/1332).(Makrîzî, 1997, 3/154,155)

1.2.6.3. Hastaların İyileşmesi

Sultanlar kendileri ya da memlûklerinden biri şifa bulduğunda ihsanlarda bulunmuşlardır. Sadece ümerâya değil; ulemâyâ ve halka da bu vesileyle ihsanlarda bulundukları tespit edilmiştir.

Sultanların kendileri şifa bulduktan sonraki ihsanları hususuna, el-Melikü’n-Nâsır Muhammed b. Kalavun’un Kalyub (Mısır) şehrinde avda iken yaralanması hadisesi örnek teşkil etmektedir. Sultan yaralandıktan sonra Kal’atü’l-Cebel’e getirilmiş ve tedavi olmuştur. Bu sebeple Kahire sokakları süslenmiştir. Sultan iyileştikten sonra emîrlere in’amda bulunmuş ve hil’at giydirmiştir. Daha sonra bütün saray görevlilerine hil’at giydirmiştir. Hekime de on bin dirhem vermiştir (730/1329).(İbnü’l-Verdî, 1996, 2/547; İbn Kesîr, 1997, 18/322,323; İbn Tağrıberdî, 1992, 9/75)

Memlûklerinden biri şifa bulduktan sonraki ihsanlarına örnek olarak da el-Melikü’n-Nâsır’ın memlûkü Yelboğa el-Yahyâvî’nin hastalık sürecini vermek uygun olacaktır. Sultan bu sebeple dârüladlden yirmi gün boyunca çıkmamıştır. Daha sonra onun iyileşmesi sebebiyle meydanda büyük bir simât hazırlatmış ve emîrlere çağırmıştır. Onlardan sonra hankah ve zaviyelerdeki bütün sûfileri ve diğer görevlileri davet etmiş ve

onlara da büyük bir simât hazırlatmıştır. Hazineden yaklaşık otuz bin dirhem çıkmıştır. Sözü edilen Emîr Yelboğa'ya ise iki yüz bin dirhem değerinde üç oda, mücevherlerle bezenmiş altın bir kemer verilmiştir. Bunların hepsi Yelboğa iyileştiği için yapılmıştır (740/1339).(İbn Tağrıberdî, 1992, 9/112) Anlaşıldığı kadarıyla Yelboğa'nın Sultan nezdindeki konumu oldukça iyiydi. Onun bir sıkıntıdan kurtulması vesilesiyle cömertçe ikram ve ihsanlarda bulunulmuştur.

Bir başka hadise ise Nâib Emîr Mencek el-Yûsufî'nin hastalığı sırasında yaşanmıştır. O hastalandığında, Sultan tarafından ziyaret edilmiştir (776/1375). Bu ziyaretten memnuniyetini ifade etmek üzere Mencek onun atının ayaklarının altına ipek kumaşlar sermiş ve ona on memlûk, on bohça ve birkaç at vermiştir. Sultan bunları kabul etmiş sonra da ona hediye etmiştir. Fakat bu olaydan iki gün sonra Mencek hastalıktan kurtulamamış ve hayatını kaybetmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 11/54)

1.2.6.4. Merasimler

Memlûk sultanları, saraydaki düğün ve sünnet gibi kutlamalarda, ava veya oyuna çıkılacağı zaman yapılan merasimlerde ve bayramlarda toplumun birçok kesimine ihsanlarda bulunmuşlardır. Ancak burada sadece ümerâyâ verilenler mevzubahis edilecektir.

Sultanların emîrlere ve devlet büyüklerine düğün ve sünnet merasimlerinde bin kadar hil'at dağıttığı kaynaklarda zikredilmiştir.(Âşûr, 1992, 229)Bu hususa dair el-Melikü'z-Zâhir'in oğlu Melik Saîd'in düğünündeki ihsanları örnek vermek mümkündür. Sultan düğün münasebeti ile emîrlere, vezirlere, kadılara, kâtiplere, hekimlere ve makam sahiplerine hil'at giydirmiş, bu hil'atlerin toplamı bin üç yüzü bulmuştur. Ayrıca Şam'daki makam sahiplerine hil'at giydirilmesini emreden bir ferman göndermiştir. Söz konusu düğünde hem halk hem de a'yan tabakası için simât hazırlanmıştır (675/1275).(İbn Şeddâd, 1983, 166,167; Baybars el-Mansûrî, 1998, 153; İbn Kesîr, 1997, 17/523,524; Aynî, 1308, 2/154,155; İbn Tağrıberdî, 1992, 7/148,149) Ayrıca düğün esnasında kabak oyunu oynanmış, emîrlerden isabetli atış yapanlara eyeri, dizginleri ve süslemeleri gümüşten olan at hediye edilmiştir. Memlûklerden ve askerlerden isabetli atış yapanlara ise hil'at giydirilmiştir.(Aynî, 1308, 2/155)

Benzer şekilde el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun'un, oğlu Melik Salih'in düğünü esnasında tüm emîrlere, ayan tabakasına, kâtiplere ve vezirlere hil'at giydirdiği görülmüştür (681/1281).(Baybars el-Mansûrî, 1998, 228,229)

el-Melikü'l-Eşref'in kardeşi Emîr Nâsıruddin Muhammed'in sünnet merasiminde ise kabak oyunu oynanmış ve atışında isabetli olan kişilere hil'at ve mal dağıtılmıştır. İsabetli atış yapan Emîr Beysera'ya hil'at ve diğer şeyler dışında otuz beş bin dinar verilmiştir (692/1293).(Makrîzî, 1997, 2/242) Aynı yıl el-Melikü'l-Eşref'in bir kızı doğmuş ve bu sebeple yapılan kutlamalar esnasında da kabak oyunu oynanmıştır. Sultan kabak oynayan yaklaşık elli haseki emîre ipekli atlas kumaş, kellûta ve altın kemerler vermiştir.(Aynî, 1308, 3/168)

Bu hususa dair verilebilecek bir başka örnek ise el-Melikü'n-Nâsır Seyfeddin Kalavun'un, Kıpçaklardan bir hükümdarın kızıyla kıyılan nikâhıdır (720/1320). Sultan bu münasebetle, Kadı Bedreddin b. Cemaâ'ya, Kâtibü's-Sır Kerimüddin'e ve bir grup emîre hil'at giydirmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/200) İki yıl sonra aynı Sultan'ın kızının Emîr Ebû Bekir b. Argun ile nikâhı kıyıldığında da benzer cömertlikler gösterilmiştir (722/1322) Buna göre düğün günü emîrlerin oğullarından oluşan bir grup, Sultan tarafından sünnet ettirilmiş, kurulan büyük bir simât sırasında Sultan, oradakilerin üzerlerine büyük miktarda para saçmıştır.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/532)

el-Melikü'n-Nâsır'ın saltanatında gerçekleşen bir diğer düğün de Emîr Bektemür es-Sâkî'nin kızı ile Sultan'ın oğlu Anûk'unkiydi. Yedi gün boyunca yapılan düğün kutlamalarında Sultan bütün görevlilere ve emîrlere hil'at giydirmiştir. Emîrlerin zevcelerine de eşlerinin rütbesine göre kumaşlar dağıtmıştır. Şam Nâibi Emir Tenkiz'e de hil'at giydirmiş ve onunla Şam ümerâsına hil'atler göndermiştir (732/1332).(Makrîzî, 1997, 3/154,155)

Sultanlar av merasimlerinde ve yolculuğunda da emîrlere çeşitli in'amlarda bulunmuşlardır. Nitekim, el-Melikü'z-Zâhir Baybars 668/1269 yılında İskenderiye'ye gittiği av yolculuğu esnasında emîrlere hil'at, at, altın kemerler, kılıçlar, para ve kumaşlar dağıtmıştır.(Zehebî, sene 661-670/48; İbn Tağrıberdî, 1992, 7/132,133)

Sultanların merasimler münasebeti ile bulunduğu in'amlar hususuna verilebilecek bir başka örnek ise 712/1313 yılında inşa edilen Kasrû'l-Eblâk'ın açılış merasimidir. el-

Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun, sarayın açılışı esnasında ümerâyâ, komutanlara ve halka beş buçuk milyon dirhem vermiştir.(Ağır, 2021, 84)

Dinî bayramlar münasebeti ile sultanların in'am ve ihsanlarda bulundukları da kaydedilmiştir. Ramazan Bayramı'nda sultanın havâssından, Mısır'da emîrlik sahibi olan herkese tatlı ve şeker; Kurban Bayramı'nda ise rütbelerine göre kurbanlık dağıtılmıştır.(Kalkaşendî, 1922, 4/56) Ayrıca Ramazan Bayramı'nda erbâbü'l-aklâm¹¹ dâhil olmak üzere bütün görevlilere hil'at verilirdi. (Kalkaşendî, 1922, 4/52-54)

¹¹ Mâli ve yönetimle ilgili işleri yürüten, ulemâ sınıfından kişilerin üstlendiği görevler. Bk. (Yiğit, 2015, 179) Devâdar, üstâdar, emîr-i silâh, vezir, kâtibu's-sır, nâzıru'l-has ve nâzıru'l-ceyş erbâbü'l-aklâm sınıfına dâhildir. (Kalkaşendî, 1922, 4/53)

BÖLÜM 2: ULEMÂYA VE HALKA İN‘AM VE İHSANLAR

2.1. Ulemâyaya Verilen İn‘am ve İhsanlar

Sultanların in‘am ve ihsanda bulunduğu gruplar arasında sadece ümerâ değil hem resmî bazı görevler üstlenen hem de dinî vazifeler yapan ulemâ da yer almaktadır. Memlûklerde âlimler erbâbü’l-aklâm denilen resmî vazifeliler arasında yer alabilmekte bununla birlikte dinî vazifeleri de yürütebilmekteydiler. Sultanlar tarafından âlimlere verilen hediye ve ihsanların genellikle sultanın tahta çıkması ve ulemânın bir göreve tayini sonrasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte sultanların şu gerekçeler münasebetiyle de in‘am ve ihsanlarda bulunduklarına rastlanılmıştır: İlme ve âlimlere verilen değer, sultanların ziyaret edilmeleri, ulemânın affedilmesi, savaş sonrası, ulemânın görevini icrası, düğün ve geçirilen bir hastalık sonrası.

Ulemânın mazhar olduğu in‘am ve ihsanlar çoğu zaman hil‘at, teşrif, at, para, eşyalar ve simâtlardan teşekkül etmekte idi. Bununla beraber kaynaklarda bu in‘am ve ihsanlar her zaman detaylıca zikredilmemiş; in‘amda, ihsanda ve ikramda bulundu şeklindeki ifadeler yer verilmiştir. Ulemânın mazhar olduğu in‘am ve ihsanlar arasında çoğunluğu hil‘atin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bazı zamanlarda ise hil‘atin yanında sultanın ikramda ya da ihsanda bulunduğuna rastlanılmıştır.

İn‘am ve ihsanların muhataplarına ve verilme gerekçelerine göre değişiklik gösterebildiği görülmüştür. Nitekim el-Melikü’s-Sâlih II. Zeyneddin Haccî’nin tahta çıktığında halifeye giydirdiği hil‘atin diğerlerinden farklı olarak değerli olduğu belirtilmiştir. (İbn Tağrıberdî, 1992, 11/169) Benzer şekilde vezirliğe atanan Kadı Alemüddin’in hil‘atinin oldukça kıymetli olduğu kaydedilmiştir. (İbn Kesîr, 1997, 18/527) Kaynaklarda sultanların giydirdikleri hil‘atlar her zaman ayrıntılı bir şekilde aktarılmamış; çoğu zaman sadece hil‘at giydirildi şeklinde ifade edilmiştir. Özellikle ulemânın görevlendirilmesi münasebetiyle in‘am edilen hil‘atların bu şekilde aktarıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca giydirilen hil‘atların her zaman sultanın huzurunda takdim edilmediğini de söylemek gerekmektedir. Nitekim Mekke emîrliğine atanan ve bu münasebetle hil‘at in‘am edilen Ebü Nümeý, Kâbe’de çevresindekilerden biat alıp hil‘at giymiştir. (İbn Kesîr, 1997, 18/334)

İlme ve âlimlere verilen değer, hayrın sevilmesi gerekçeleri ile ulemânın nail olduğu in‘am ve ihsanların kaynaklarda daha detaylı yer aldığı görülmüştür. Bu in‘am ve ihsanlar hil‘at, simât, para, mal ve çeşitli ikramlardan oluşmaktaydı. Benzer şekilde geçirilen bir hastalık sonrasında gerçekleşen in‘am ve ihsanlara da ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Bunlar da genellikle hil‘at, simât, para ve maldan teşekkül etmekteydi. Yukarıda bahsi geçen nedenler haricinde bulunan in‘am ve ihsanların kaynaklarda detaylıca yer almadığı ve genellikle hil‘at, simât, paradan teşekkül ettiği görülmüştür.

2.2. Verilme Nedenleri

2.2.1. Sultanın Tahta Çıkması

Sultanın tahta cülûsu esnasında ulemânın mazhar olduğu in‘amlara örnek olarak el-Melikü’s-Sâlih Zeyneddin II. Haccî’nin taklidinin okunması sonrasındaki in‘amları verilebilir. Sultan saraya girdikten sonra taklidi okunmuş ve taklidi Sultan’a Sır Kâtibi Bedreddin Muhammed İbn Fazlullah sunmuştur. Sultan adı geçen sır kâtibine ve kadılarına hil‘at giydirmiştir (783/1381).(İbn Tağrîberdî, 1992, 11/169)

el-Melikü’l-Eşref Halîl b. Kalavun tahta çıktıktan ve adına hutbe okunduktan sonra saltanat merasimi için alay ile şehirde dolaşmıştır. Bu alay esnasında emîrlere, komutanlar, kadılar ve a’yândan olanlar hil‘at giymişlerdir (689/1290).(İbn Kesîr, 1997, 17/624; İbn Kesîr, 2000, 13/526)

Benzer şekilde el-Melikü’l-Kâmil Seyfeddin I. Şa‘bân iktidara geçtikten sonra halifeye, emîrlere ve kadılarına hil‘at giydirmiştir, (746/1345)(İbn Tağrîberdî, 1992, 10/96)

el-Melikü’l-Mansûr Alâeddin Ali de tahta oturduğunda, emîrlere âdet üzere onun huzurunda yeri öpmüş ve ona biat etmişlerdir (778/1376). Ardından Sultan Halife’ye ve emîrlere hil‘at giydirmiş ve simât hazırlatmıştır. 779/1377 yılında Kal‘atü’l-Cebel’de Halife Mütevekkil-Alellâh tarafından Sultan için taklid¹² okunduktan sonra Sultan Halife’ye hil‘at giydirmiş ve bin dinar ihsanda bulunmuştur.(İbn Tağrîberdî, 1992, 11/119-123)

el-Melikü’s-Sâlih II. Zeyneddin Haccî tahta çıktığında da benzer hadiseler yaşanmış, emîrlere onun huzurunda yeri öpmüşler ve daha sonra simât kurulmuştur. Sultan

¹² “Halife tarafından hükümdarın egemenliğinin onaylandığını gösteren belge.” (Usta, 2010, 39/465)

sonrasında saraya girmiş ve Halife Mütevekkil-Alellâh'a güzel bir hil'at giydirmiştir. Daha sonra Sultan'ın taklidi okunmuştur. Sultan taklidi okuyan sır kâtibine ve kadılara hil'at giydirmiştir. (783/1381)(İbn Tağrîberdî, 1992, 11/169) Burada Halife'ye verilen hil'atin değerli ve güzel olduğu belirtilmiştir.

2.2.2. Ulemânın Görevlendirilmesi

Sultanlar, ulemânın bir göreve tayin edilmesi sebebiyle de in'am ve ihsanlarda bulunmuşlardır. Yapılan tayin bazen o görevde oluşan bir boşluk sebebi ile gerçekleşmiş, bazen de bir savaş ya da çatışma sonrasındaki görev değişikliklerinden kaynaklanmıştır. Sultanların yaptığı tayinler sırasındaki in'amlarına örnek olarak el-Melikü'l-Âdil Zeyneddin Ketboğa'nın, 695/1296 yılında yaptığı atamalar gösterilebilir. Sultan, Şam'a gitmek için Mısır'dan ayrılmış, veziri ve nâibi ile kalede ağırlandı. Burada iken de bazı tayinler yapmıştır. Beytül-mâl vekilliğine Necmeddin Ebu't-Tıb'ı atamış ve orada bulunanlarla birlikte kendisine hil'at giydirmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 17/685; Makrîzî, 1997, 2/269)

el-Melikü'n-Nâsir'ın üçüncü saltanat döneminde ise Dımaşk divanlarının nâzirliğine atanması münasebetiyle Sadr Bedreddin b. Ebü'l-Fevâris hil'at giymiştir. Ramazan ayında da Emîr Bedreddin Maltubat el-Karamânî'nin de Doğan'ın yerine divanların başkanlığına atandığına dair ferman posta vasıtasıyla gelmiş ve ona hil'at giydirilmiştir (711/1311).(İbn Kesîr, 1997, 18/113,114)

Şeyh Kemaleddin ez-Zemlekanî, daha önce de çeşitli vazifeler yapmış önemli bir isimdir. İbn Şerîş'nin yerine beytül-mâl vekilliğine atanması münasebetiyle kendisine hil'at giydirilmiştir (712/1312).(İbn Kesîr, 1997, 18/126) Bir sonraki yıl Şemseddin Gabriyal divanların nâzirliğine, Fahreddin İyas el-A'serî de Karamanî'nin yerine divanların başkanlığına tayin edilmiş ve hil'at giymiştir. Bu esnada vezire ve kâtiplik yapan Fahr'a da hil'at giydirilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/130,131)

Memlüklerde merkez teşkilatı ile taşra arasında sık sık atama hareketliliği yaşanıyor, bir bölgedeki görevli herhangi bir vazife nedeniyle başka bir bölgeye gidebiliyordu. Kudüs'te bulunan Emînü'l-Mülk Abdullah, vezir olarak atanmak üzere merkeze davet edilmiş ve bu münasebetle kendisine yeniden hil'at giydirilmiştir. Şemseddin Gabriyel de Dımaşk'tan Mısır'a çağrılınca çok miktarda mal ve para ile Mısır'a gitmiştir. Sonra

Kerîmüddin el-Kebîr'in¹³ malları da kendisine verilmiş ve saygı görmüş olarak Dımaşk'a dönmüştür (723/1323).(Nüveyrî, 2004; İbn Kesîr, 1997, 18/225)

733/1332 yılında Kadı Tâceddin Muhammed b. ez-Zeyn Halep'e gelerek sır kâtipliği görevini üstlenmiş ve hil'atini giyip göreve başlamıştır.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/553) Takip eden yıllarda 734/1334 yılı arefe gününde Necmeddin b. Ebi't-Tîb'e beytûlmal vekilliği görevine tayin olması münasebetiyle, (İbn Kesîr, 1997, 18/385) iki yıl sonra ise bu görevine ek olarak hazine nâzırlığı görevine getirilmesi nedeniyle hil'at giydirilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/385,386)

Kahire'de sır kâtipliği yapan kişi Kadı Muhiddin b. Fazlullah idi. Onun vefatından sonra oğlu Alâeddin Ali babasının yerine göreve getirilmiş ve hem ona hem de kardeşi Bedreddin'e hil'at giydirilmiştir (738/1338).(İbn Kesîr, 1997, 18/401)

el-Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin I. Haccî döneminde Alemüddin Abdullah b. Zünbûr, nazru'd-devle görevinden nazru'l-hâs görevine intikal etmesi sebebiyle (747/1346),(İbn Tağrîberdî, 1992, 10/120) el-Melikü'n-Nâsır Hasan döneminde de, Kadı Alemüddin Zeynur Mısır vezirliğine getirilmesi sebebiyle hil'at giymişlerdir. Kadı Alemüddin'e sunulan hil'atin alışılmışın dışında çok daha kıymetli olduğu anlaşılmaktadır. Zira daha önce misli görülmemiş kıymetli bir hil'at diye anlatılmaktadır (751/1350).(İbn Kesîr, 1997, 18/527)

Bîmâristânü'l-Mansûrî'de aldığı görevi nedeniyle hil'at giyen bir isim de Emîr Karatay et-Tâzî'dir (779/1377).

el-Melikü'l-Âdil Ketboğa, Hanbelî Kadısı Şerefüddin'in vefat etmesi üzerine bu göreve tayin olan Takıyüddin Süleyman'a, diğer hakimlere, büyük makam sahiplerine ve önde gelen ümerâya hil'at giydirmiştir (695/1296). (İbn Kesîr, 1997, 17/685; Makrîzî, 1997, 2/269)

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un saltanatı sırasında Kâdıkudât Necmeddin b. Sasrâ, İbn Cemâa'nın yerine Şam kadılığına atanmış ve kendisine bu görevi sebebiyle hil'at giydirilmiştir (702/1302). Şeyh Zeyneddin Fârikî'ye de hatiplik vazifesi dolayısıyla

¹³ Kerîmüddin Kebîr sarayda nâzırü'l-hâs olarak görevliydi. Sultan'ın mal varlığı ve hazinesiyle ilgili işleri yönetmekte idi. Muhalifleri onun harcamalarını ihmal ve suistimal gibi göstermiş ve Sultan'ı etkilemişlerdir. Sultan da onu tutuklatmış ve tüm mal varlığına el koymuştur. (723/1323) Bkz. (Çubukcu, 2000, 21/202)

hil'atı giydirilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/17,18) el-Melikü'n-Nâsır döneminde (703/1303), Şerefüddin el-Fezârî'nin hatipliğe atanması sebebiyle hil'at giydiği kaydedilmiş, Fezârî'nin hil'atinin tarha¹⁴ olduğu da eklenmiştir. (İbn Kesîr, 1997, 18/33,34)

705/1306 yılında Mısır'dan Dımaşk'a ulaşan postanın getirdiği fermanlarda Şemseddin Muhammed b. İbrahim b. Davud el-Ezraî'nin, azledilen Şemseddin b. Hüseyin'in yerine Hanefî kadılığına; Şeyh Burhaneddin b. Şeyh Taceddin el-Fezarî'nin de vefat eden amcası Şeyh Şerefüddin'in yerine Dımaşk hatipliğine atandığı yer almakta idi. Tabii olarak ikisine de bu görevleri için hilat giydirilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/57)

el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çaşnigîr tarafından üç aylık bir aradan sonra Dımaşk'taki görevine geri döndürülen Kâdilkudât Takıyuddin Süleyman b. Hamza el-Mukaddisî el-Hanbelî de hil'at giymiştir (709/1309). Onun üç ay görevden uzak kalmasının sebebi Şehâbeddin b. Hafız'ın yerine atanması suretiyle azledilmesi idi.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/522)

719/1319 yılında İbn Şeyhi's-Selâmiye Fahreddin, İbn Haddad'ın yerine Dımaşk'ta muhtesiplik görevine tayin olmuştur. Görevden alınan İbn Haddad ise Fahreddin'in yerine Emevî Camii'nin nâzirliğine atanmıştır. Her ikisine de hil'at giydirilmiştir. Cemâziyelâhir ayında ise Kâdilkudât Şerefüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Kâdilkudât Mu'ineddin Ebû Bekir b. Şeyh Zekiyyüddin Zâfir el-Hemedânî el-Mâlikî, vefat eden İbn Selâme'nin yerine Şam Mâlikî kadılığı görevine başlamak üzere Mısır'dan gelmiştir. Daha sonra hil'at giymiş ve atanma fermanı Emevî Camii'nde okunmuştur.(İbn Kesîr, 1997, 18/191,192)

Yine el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun devrinde 721/1321 yılında, Şafiî zaviyesinde ders vermekte olan Şihâbeddin Ahmed b. Muhammed el-Ensârî'nin görevine son verilmiş ve bu göreve İbn Cemâa tayin olmuştur. Daha sonra hil'at giymiş ve görevine başlamıştır.(İbn Kesîr, 1997, 18/210; Makrîzî, 1997, 3/49)

Sultanların tasavvuf ehlinin yerleştiği mekânları da destekledikleri bilinmektedir. Ayrıca bu vesileyle çok büyük ikramlarda bulunurlardı. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun 725/1325 senesinde, Siryâkus'ta sarayın yakınlarına hankah inşa ettirmiştir.

¹⁴ Sarığın üzerine takılan, boyna sarılıp oradan omuzlara dökülen örtü. Taylasan. Bkz. (İbn Kesîr, 1997, 18/34; Bozkurt, 2009, 36/152)

Şeyhliğine Mecdüddin Aksarâyî'nin atandığı bu hankahın açılışında Sultan, kadılar, a'yân tabakasına mensup kimseler, emîrlar ve halk hazır bulunmuştur. Sultan simât hazırlatmış, orada yirmi kadar hadis okuyan Kâdilkudât İbn Cemâa'nın oğlu İzzeddin'e hil'at giydirmiş ve ikramda bulunmuştur. Başta İbn Cemâa, Mâlikî kadısı, Şeyhü's-Şuyûh ve Mecdüddin Aksarâyî olmak üzere orada bulunan diğerlerine de hil'at giydirildiği kaydedilmiştir.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/536; İbn Kesîr, 1997, 18/255)

727/1327 yılında ise Şafîî Kadısı Kazvinî'nin Mısır'a çağrıldığına dair posta gelmiştir. Mısır'a gittiğinde kendisine Mısır kâdilkudâtlığına atanması sebebiyle hil'at giydirilmiş, bu vazifesinin yanı sıra Nâsırıyye ve Sâlihiyye medreselerinin ve Kâmilîyye Darü'l-Hadîsi'nin müderrisliği de ona verilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/278) Aynı yıl, Dımaşk Hanefîlerinin kadısı İmadüddin Ebû Hasan Ali b. Ahmed b. Abdülvâhid et-Tarsûsî, kâdilkudâtlık görevine atandığında buna dair ferman Emevî Camii'nde okunmuş ve hil'at giydikten sonra göreve başlamıştır. Zilkade ayında Alâeddin Ali b. İsmail el-Konevî'nin Şam kadılığına atandığı haberi gelmiştir. Dımaşk'a geldiğinde ise hil'at giymiştir. Yine aynı ay, İbn Şihâb Mahmud'un yerine Kadı Muhiddin b. Fazlullah, sır kâtipliğine atanarak hil'at giymiştir. (İbn Kesîr, 1997, 18/280,281)

728/1328 yılında ise Burhaneddin b. Abdülhak el-Hanefî, Şemseddin İbn Harîrî'den sonra kadılığa atanmak üzere Dımaşk'tan Mısır'a çağrılmış, oraya ulaştığında da Sultan ile görüşükten sonra çokça ikram görmüş, hil'at giymiş ve kendisine nafaka da bağlanmıştır.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/540; İbn Kesîr, 1997, 18/292,293)

731/1330 yılına gelindiğinde İmamüddin b. eş-Şîâzî, azledilen İbn Merâcil'in yerine Emevî Camii'nin nâzirliğine, Kadı Şerefüddin b. Abdullah b. Şerefüddin, Hasan b. Hafız Ebû Musa Abdullah b. Hafız Abdülganî el-Makdisî'nin, vefat eden İzzeddin b. Takî Süleyman'ın yerine Hanbelî kadılığına,(İbn Kesîr, 1997, 18/333) rebûlâhir ayında Kadı İzzeddin b. Bedreddin b. Cemâa sultan vekilliğine, ayrıca Tolun Camii'nin ve Nâsırıyye Hankâhı'nın nâzirliğine atanmaları hasebiyle hil'at giymişlerdir.(İbn Kesîr, 1997, 18/334)

Sonraki yıllarda da benzer atamalar ve ikram ile ihsanlar görölmektedir. Mesela Alâeddin b. Şeyh Zeyneddin b. Mencâ, Şerefüddin b. Hafız'ın yerine kâdilkudâtlığa tayin olduğunda, (732/1332) (İbn Kesîr, 1997, 18/344,345) aynı yıl rebûlevvel ayında İbn

Cümle, Dimaşk Şafî kadılığına getirildiğinde kendilerine hil'at giydirilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/353)

Kadı Tâceddin Muhammed b. ez-Zeyn'in Halep'te sır kâtipliği görevini üstlenmesi (732/1332), (İbnü'l-Verdî, 1996, 2/553) Şeyh Şehâbeddin b. Mecdüddîn'in kadılık (734/1334), İmâduddîn b. Şîrâzî'nin de İzzeddin b. Kalânîsî'nin yerine muhtesipliğe tayin olmaları da bu kişilere âdet olduğu üzere hil'at giydirilmesine neden olmuştur.(İbn Kesîr, 1997, 18/385)

736/1335 yılında ise, posta ile Halep'te kadılık yapan Şemseddin Muhammed b. Bedreddin Ebû Bekir b. İbrahim b. en-Nakîb bir nedenle azledildikten sonra yerine Kâdılkudât Fahreddin Ebû Ömer Osman b. Hatip Cibrîn'in onun yerine tayin olduğu haberi gelmiştir. Ardından hil'at giymiş ve göreve başlamıştır.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/560) Yine aynı yıl Ziyâeddin Yusuf b. Ebû Bekir b. Muhammed Kahire'de muhtesiplik görevine tayin olmuştur. Sultan ona hil'at giydirmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/385,386)

el-Melikü'n-Nâsır Hasan devrinde, Şeyh Cemaleddin el-Merdâvî, Sâlihiyye Medresesi'nden Dârüssaâde'ye çağırılmıştır. Birkaç gün önce kendi mezhebinin kadılığına atandığına dair bir taklîd gelmiştir. Hil'at giymiş ve görevi kabul etmiştir (750/1349).(İbn Kesîr, 1997, 18/518)

el-Melikü'n-Nâsır'ın ikinci saltanat döneminde ise, Mısır diyarından posta ile yeni kadılara selam gönderirken bir tezkere gelmiştir. Bu tezkere ile Şafî, Hanefî ve Malikî kadıları azledilmiş, Şafî kadılığına Bahaeddin Ebü'l-Bekâ es-Subkî, Hanefî kadılığına Şeyh Cemaleddin b. Sirac el-Hanefî atanmıştır. Mâlikî kadısının ise Mısır'dan geleceği söylenmiştir. Daha sonra Mısır diyarından posta ile iki hil'at ve iki taklîd gelmiştir. Hanefî ve Şafî kadıları hil'atlerini giymişlerdir (759/1358).(İbn Kesîr, 1997, 18/587,588)

el-Melikü'l-Mansûr Selahaddin devrinde, muhtesiplik görevine iade edilen Şeyh Alâeddin el-Ensârî'ye hilat giydirilmiştir. (762/1361)(İbn Kesîr, 1997, 18/644,645) Aynı yıl zilkade ayında, Kâdılkudât Bedreddin b. Ebü'l-Feth'e kazaskerlik hil'ati giydirilmiştir. Yine bu ayda Sâlihiye'deki Rûkniyye Medresesi'nin müderrisliği tekrar Kâdılkudât Şerefüddin el-Küfrî el-Hanefî'ye verilmiş ve ona hil'at giydirilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/646)

763/1361 yılında, Kadı İmâduddin b. Şeyrecî'ye, muhtesiplik görevine dönmesi nedeniyle hil'at giydirilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/651)

764/1363 yılında, Kâdılkudât Taceddin es-Sübkî, yeniden Şam kadılığına tayin olmuş ve Mısır'dan Dimaşk'a gelmiştir. Dârüssâade'de hil'at giymiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/669)

el-Melikü'l-Eşref II. Şa'bân devrinde ise, Kâdılkudât Taceddin es-Sübkî eş-Şafiî'ye, Dimaşk Camii'nde hatiplik yapması münasebeti ile hil'at giydirilmiştir. O her cuma burada hutbe irad etmeye başlamıştır (764/1363).(İbn Kesîr, 1997, 18/682)

el-Melikü'l-Mansûr Alâeddin Ali, 779/1377 yılında Kadı Bedreddin Muhammed İbn Kadı Bahaeddin Ebî Bekâ es-Sebkî eş-Şafiî'ye, Mısır kâdılkudâtlığı görevini vermiş ve hil'at giydirmiştir.(İbn Tağrîberdî, 1992, 11/131,132)

Bir savaş ya da çatışma sonrasında yapılan atamalar dolayısıyla sultanın ihsanda bulunması hususuna ise el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un İlhanlılar ile mücadelesi ve sonrasındaki tayinleri misal vermek mümkündür. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ikinci saltanatının büyük bir bölümünde İlhanlılar ile mücadele etmiştir.(Yiğit, 2015, 71) Bu mücadeleler sonrasında bazı görev değişiklikleri ve atamalar gerçekleştirmiştir. Taceddin eş-Şîrazî, Fahreddin b. Şerecî'nin yerine divan nâzirliğine atanarak hil'at giymiştir. Vezir Şemseddin Sungur el-A'ser'in divan başkanlığına Akbaca atanmış ve hil'at giymiştir (699/1300).(İbn Kesîr, 1997, 17/728,729)

2.2.3. Diğer Sebepler

Bu başlık altında ele alınacak hususlar esas itibari ile birinci bölümdeki başlıklar ile paralellik göstermektedir. Ancak örneklerin daha kısıtlı olması sebebi ile bu hususlar tek başlık altında toplanmıştır. Burada ilme ve âlimlere değer verilmesi ve hayrın sevilmesi, onlardan ders alınmış olması, sultanın bir âlimi ya da bir âlimin sultanı ziyareti, bir âlimin affedilmesi, bir çatışma veya savaşın zaferle sonuçlanması, ulemânın görevini icrası, düğün merasimleri, geçirilen bir hastalık veya rahatsızlık sonrası iyileşme gibi nedenlerle bulundukları in'am ve ihsanlar ele alınacaktır.

Memlükler, yıllardır süregelen bir medeniyetin varlığıyla önemli bir kültür merkezi haline gelmiş olan Mısır ve Suriye bölgesinde kurulmuştur. Abbâsî hilafetinin Kahire'de yeniden tesis edilmesi, Moğol ve Haçlı tehdidi gibi etkenler ile Müslümanlar Memlük Devleti'ne iltica etmiş ve orada hoş karşılanmışlardır.(Yiğit, 2015, 243) Memlük topraklarına yönelen, aralarında çok sayıda ulemânın da bulunduğu Müslümanlar, ülkenin önemli bir ilmî merkez haline gelmesine katkıda bulunmuştur.(Atmaca, 2016, 36)

İbn Haldun buradaki ilmî canlılığın önemli bir sebebi olarak vakıfları göstermiştir. Vakıfların ilim erbabına sağladığı imkânlar dolayısıyla ilme teveccüh artmış ve ulemâ bu topraklara yönelmiştir.(İbn Haldûn, 1989, 2/454) Bu dönemde meşhur âlimler yetişmiş, önemli eserler te'lif edilmiş; başta Memlûk sultanları olmak üzere devlet adamları ve ulemâ tarafından kütüphane, medrese gibi birçok ilmî müessese kurulmuş, hastaneler, hankahlar, zaviyeler ve vakıflar tesis edilmiştir. Ancak konunun sınırları gereği burada sadece sultanların tesis ettirdiği zaviye, hankah vb. yerler ve bu vesileler ile yapılan in'am, ihsan ve ikramlar ele alınacaktır. Bu husus ile ilgili olarak verilebilecek ilk örnek el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın, oldukça değer verdiği şeyhi Hızır b. Ebû Bekir el-Mehrânî el-Adevî için Hüseyiniyye Zaviyesi'ni yaptırmasıdır. Sultan haftada birkaç kez gittiği bu zaviye için birçok şey vakfetmiştir. Daha sonra zaviyenin yanında bir de cami yaptırmış ve şeyhi her cuma orada hutbe irad etmiştir. Sultan ona para, mal ve dilediği her şeyi ihsan etmiştir (672/1274).(İbn Şeddâd, 1983, 272,273; İbn Kesîr, 1997, 17/508) Şeyhi, el-Melikü'z-Zâhir emîr iken, onun hükümdar olacağını söylemiştir. Bu sebeple el-Melikü'z-Zâhir tahta geçtikten sonra ona son derece saygı göstermiş ve çokça ikramda bulunmuştur.(Safedî, 2000, 13/206; İbn Kesîr, 1997, 17/538,539)

Benzer bir örnek el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun devrinde de mevcuttur. el-Melikü'n-Nâsır 725/1325 senesinde, Siryâkus'ta sarayın yakınlarına hankah inşa ettirmiştir. Hankahın açılışında Sultan, kadılar, a'yân tabakasına mensup kimseler, emîrlar ve halk hazır bulunmuştur. Sultan simât hazırlatmış, orada yirmi kadar hadis okuyan Kâdîlkudât İbn Cemâa'nın oğlu İzzeddin'e hil'at giydirmiş ve ikramda bulunmuştur. Başta İbn Cemâa, Mâlikî kadısı, Şeyhü's-Şuyûh ve Mecdüddin Aksarâyî olmak üzere orada bulunan diğerlerine de hil'at giydirildiği kaydedilmiştir.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/536; İbn Kesîr, 1997, 18/255)

İlme ve âlimlere verilen değer, hayrın sevilmesi gibi nedenlerle yapılan ihsanlara ise el-Melikü'l-Âdil Zeyneddin Ketboğa devrinden misal göstermek mümkündür. el-Melikü'l-Âdil hayır yapmayı seven, akıllı, adil, mütevazı ve cesur bir sultan idi. Kaynaklarda onun fukahayı, ulemâyı ve sâlihleri sevdiği, onlara bolca ikramda bulunduğu geçmektedir. (694/1294).(İbn Tağrıberdî, 1992, 8/57)

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun da aynı şekilde ulemâyâ ve ilme değer vermiş, kendisinden hadis dinlediği hocası Haccar İbnü's-Şihne'ye hil'at giydirmiştir (730/1230).(İbn Kesîr, 1997, 18/327,328)

Sultanların ziyaret edilmeleri sebebiyle bulunduğu ihsanlar hususuna ise Halifenin oğlu Müsta'sım b. Müstansır b. Zâhir b. en-Nâsır el-Abbâsî'nin (Ali), esaretten kurtulup Dimaşk'a gelmesini örnek vermek mümkündür. Müsta'sım, Azîziyye Medresesi'nin karşısındaki Darü'l-Esediye'de konuk edilmiştir. Moğolların elinde esir iken, Bereke Han, onları bozguna uğratınca kurtulup Dimaşk'a gelmiştir. el-Melikü'z-Zâhir Baybars tarafından ikrama mazhar olmuştur (664/1265).(İbn Kesîr, 1997, 17/466; Aynî, 1308, 1/426)

Bu hususa verilebilecek bir başka örnek ise 675/1276 yılında el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın Moğollara karşı zafer kazandıktan sonra Kayseri'ye girmesi sonrasında yaşanan ihsanlardır. Sultan Kayseri'ye girdikten sonra kadılar, fakîhler, sûfiler ve kurrâ onun huzuruna gelmişler, Sultan da bunun üzerine onlar için simât hazırlatmıştır.(İbn Şeddâd, 1983, 176; Yûnînî, 3/181; Makrîzî, 1997, 7/154)

Bir âlimin sultan tarafından affedilmesi de ihsan ve in'am sebebi olarak kaynaklarda yerini almıştır. Bu hususa örnek olarak İbn Hallikân'ın görevine geri döndürülmesini vermek uygun olacaktır. İbn Hallikân'ın görevine, el-Melikü'l-Mansur Kalavun devrinde Dimaşk Valisi Sungur el-Aşkar'ın Sultan ile savaşmasına cevaz verme ithamı ile son verilmiş idi.(Makrîzî, 1997, 2/133) Ancak daha sonra Sultan'dan Emîr Sencer'e hitaben İbn Hallikân'ın eski görevinde bırakılması, ona iyilik ve şükranla muamelede bulunulmasını emreden bir mektup gelmiştir. Ayrıca bu mektupta onun eski hizmetlerinden de bahsedilmiştir. Görevine geri dönmesi münasebeti ile Kadı İbn Hallikân'a kıymetli bir hil'at de gönderilmiştir (699/1299).(İbn Kesîr, 1997, 17/565; Makrîzî, 1997, 2/134)

Benzer bir örneğe el-Melikü'l-Muzaffer devrinde de rastlanmıştır. Sultan, Dimaşk ulemâsı ile arasında geçen bir hadise sebebi ile tutukladığı Şeyhülislâm Takıyyüddin Ahmed b. Teymiyye'yi salıvermiş ve ona bolca ikramda bulunmuştur (709/1310).(Makrîzî, 1997, 2/447; İbn Tağrıberdî, 1992, 9/15)

Sultanların bir savaş sonrasında da ihsanda bulunduğunu zikretmiştik. Bu duruma verilebilecek örnek ise el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın saltanatı esnasında, Mısır'a Halife

Ebü'l-Abbas el-Hâkim Biemrillah'ın gelişidir. O, Müstansır ile Moğollara karşı yapılan savaşta bulunmuş ve bir grup adamı ile kaçıp kurtulmuştur. Mısır'a girdiği zaman Sultan onu karşılamış, sevgi ve alaka göstermiş, onu Kal'atü'l-Cebel'in büyük burcuna yerleştirmiş ve ona ihsanda bulunup bolca erzak vermiştir (660/1262).(İbn Kesîr, 1997, 17/436,437; Aynî, 1308, 1/347)

Sultanlar âlimlere görevlerini icra etmeleri sebebi ile de ihsanlarda bulunmuşlardır. Buna örnek olarak el-Melikü'z-Zâhir'in, oğlu Melik Saîd'in nikâh akdini yazıp okuyan Muhyiddîn b. Abdü'z-Zâhir'e yüz dinar vermesi ve hil'at giydirmesini vermek mümkündür (674/1276).(Yûnînî, 3/119; İbn Kesîr, 1997, 17/520,521; Aynî, 1308, 2/146) Benzer bir örnek ise el-Melikü'l-Âdil Ketboğa'nın Dimaşk'ta hitabe maksuresinde namaz kıldıktan sonra Hatip Bedreddîn Cemâa'ya muazzam bir hil'at giydirmesidir (695/1296).(İbn Kesîr, 1997, 17/686)

Ulemâyâ düğün sebebi ile verilen hediyeler ve bulunulan ihsanlar hususuna el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun'un, oğlu Melik Salih'in düğünü esnasında ayan tabakasına, kâtiplere ve vezirlere hil'at giydirmesi örnek olarak verilebilir. (681/1281).(Baybars el-Mansûrî, 1998, 228,229)

Bu hususa dair verilebilecek bir başka örnek ise el-Melikü'n-Nâsır Seyfeddin Kalavun'un, Kıpçaklardan bir hükümdarın kızıyla kıyılan nikâhı sonrasında Kadı Bedreddin b. Cemaâ'ya ve Kâtibü's-Sır Kerimüddin'e hil'at giydirmesidir (720/1320).(İbn Kesîr, 1997, 18/200)

Benzer şekilde el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun, oğlu Anûk ile Emîr Bektemür es-Sâki'nin kızının düğününde in'amlarda bulunmuş; kutlamalar esnasında bütün görevlilerine hil'at giydirmiştir (732/1332).(Makrîzî, 1997, 3/154,155)

Ulemâ sınıfına dâhil edebileceğimiz hekimler de Memlûk sultanları tarafından ihsanlara nail olmuş ve hediyeler almışlardır. Bu hediyelerin genellikle geçirilen bir rahatsızlık ya da bir hastalık sonrasında olduğu saptanmıştır. Sultanlar sadece kendileri değil, görevlilerinin iyileşmesi sonucunda da çeşitli ihsanlarda bulunmuşlardır.

Sultanların geçirdikleri bir rahatsızlık sonrasında bulundukları in'am ve ihsanlara örnek olarak el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un, Mısır'ın Kalyûb şehrinde avda iken geçirdiği kazayı vermek mümkündür. Sultan elinin kırılmasına neden olan bu kazanın ardından Kal'atü'l-Cebel'e getirilmiş ve burada tedavi olmuştur. Sultan'ın iyileşmesi

sebebi ile Kahire sokakları süslenmiş ve günlerce süren kutlamalar yapılmıştır. Sultan daha sonra emîrlere in‘am ve ihsanda bulunmuş, onlara ve bütün saray görevlilerine hil‘at giydirmiştir. Ayrıca şifa bulmasına vesile olan hekime de on bin dirhem vermiştir (730/1329).(Nüveyrî, 2004, 33/228; İbn Tağrıberdî, 1992, 9/75) Daha sonra saraydaki diğer tabiplere de hil‘at giydirilmiş ve hapistekiler serbest bırakılmıştır.(İbnü’l-Verdî, 1996, 2/547; İbn Kesîr, 1997, 18/322,323)

Sultanın görevlilerinden biri iyileştiği zaman bulunduğu ihsanlarına örnek olarak ise el-Melikü’n-Nâsir Muhammed b. Kalavun’un, Nâzirü’l-Hâs Kerimüddin Kebîr iyileştikten sonra hekimlere bolca ihsanda bulunmasını göstermek mümkündür. Sultan, şifa bulması münasebeti ile emîri Kerimüddin’e gösterişli işlemeli atlas bir hil‘at ve altın bir kuşak hediye etmiş, ayrıca hekimlere bolca in‘amda bulunmuştur (724/1324).(İbn Tağrıberdî, 1992, 9/62,63,65)

Geçirilen bir hastalık sonrasında gerçekleşen ihsanların bir diğeri de el-Melikü’n-Nâsir’ın memlûkü Yelboğa el-Yahyâvî’nin hastalığı sırasında olmuştur. Sultan bu sebeple dârüladlden yirmi gün boyunca çıkmamıştır. Daha sonra onun iyileşmesi sebebiyle meydanda büyük bir simât hazırlatmış ve emîrleri çağırmıştır. Onlardan sonra hankah ve zaviyelerdeki bütün sûfilere ve diğer görevlileri davet etmiş ve onlara da büyük bir simât hazırlatmıştır. Bu sebeple hazineden yaklaşık otuz bin dirhem çıkmıştır. Söz edilen Emîr Yelboğa’ya ise iki yüz bin dirhem değerinde üç oda, mücevherlerle bezenmiş altın bir kemer verilmiştir. Bunların hepsi Yelboğa iyileştiği için yapılmıştır (740/1339).(İbn Tağrıberdî, 1992, 9/112)

2.3. Halka İn‘am ve İhsanlar

Memlûk toplumunda sultanlarının cömertliklerinden nasibini alan üçüncü bir grup olarak ifade edebileceğimiz halk ise daha çok para, mal ve simât ağırlıklı ihsanlara nâil olmakta, bunlar arasındaki cariye ve mugannîlere ise para, çeşitli eşyalar ve mücevherler gibi hediyeler verilmekte idi. Bununla beraber halka ve diğer gruplardan insanlara verilenlerin; her zaman kayıtlara geçmemesi, kayıtlara geçen ihsanların daha çok sultanın yakınlarına verilenler olması hasebiyle kaynaklarda ümerâ ve ulemâya verilenler kadar yer tutmadığını belirtmek gerekmektedir.

Memlûk sultanlarının hediyeler ihsan ettiği halk tabakasına cariyeler, muganniler gibi farklı gruplardan insanları dâhil etmek mümkündür. Ayrıca sultanlar sadece kendi halklarına değil; farklı milletlerin halklarına da ihsanlarda bulunmuşlardır. İhsanda bulunulan bu hediyelerin dinî bayramlar, düğün vb. kutlamalar, hac münasebeti gibi farklı sebeplere binaen verildiği tespit edilmiştir. Halk tabakasına dâhil edebileceğimiz bir başka grup ise tâcirlerdir. Sultanların tâcirlerden memlûk aldıkları zaman onlara altın işlemeli hil'at in'am ettikleri kaydedilmiştir.(Kortantamer, 2007, 17; Ağır, 2021, 177)

Dinî bayramlarda sultanların simât hazırlattığı dönemin kaynaklarına yansımıştır. Bu, bir adet haline gelmiştir. Bu duruma örnek olarak el-Melikü'l-Mansûr Nûreddin Ali'nin Ramazan Bayramı'nda namazdan sonra hazırlattığı simâtı vermek mümkündür (655/1257).(İbn Tağrıberdî, 1992, 7/39) Aynı şekilde el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun da Ramazan Bayramı'nda simât kurdurmuştur (691/1292).(İbn Tağrıberdî, 1992, 8/11)

Düğünlerde ise genellikle akdi okuyan kişiye ya da şahitlere hediye verilmekle birlikte orada bulunan halka da ihsanda bulunulduğuna rastlanmıştır. Nitekim el-Melikü'z-Zâhir Baybars, oğlu el-Melikü's-Saîd evlendiğinde mevki sahiplerine ve emîrlere hil'at giydirmiştir. Daha sonra ise eşrâf ve halk tabakası için büyük bir simât hazırlatmıştır (675/1276). (İbn Kesîr, 1997, 17/523,524; İbn Tağrıberdî, 1992, 7/148,149; Yiğit, 2015, 338,339)

Sultanların halka olan ihsanlarına örnek olarak el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın, bir grup Moğol tarafından kuşatılan Bire (Birecik)¹⁵ tarafına yönelmesi hadisesini vermek uygundur. Sultan'ın yola çıktığının haberini alan Moğollar mallarını ve yüklerini bırakıp kaçmışlardır. Sultan da büyük bir ihtişam ile Bire'ye girmiş ve halka yüz bin dirhem ve Moğolların bıraktıkları şeylerden dağıtmıştır (671/1272).(Yûnînî, 3/2,3; İbn Kesîr, 1997, 17/505; İbn Tağrıberdî, 1992, 7/143) Bu hususa dair bir başka örnek el-Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin I. Haccî devrinden verilebilir. 748/1347 yılında iki yüz Ermeni askerinin Ayas (Doğu Akdeniz'de önemli bir ticaret limanı) üzerine yürümek için hazırlandığının haberi gelmiştir. Askerler Kuvâre Kalesi'ne yaklaştıklarında buraya saldırmış ve kırk Müslümanı şehit etmişlerdir. Müslümanlar ise onlardan elli kişiyi öldürüp otuz kişiyi de esir almak sureti ile onlara galip gelmiştir. el-Melikü'l-Muzaffer,

¹⁵ Güneydoğu Anadolu bölgesinde Şanlıurfa iline bağlı kaza merkezi şehir. Bkz. (Bostan, 1992, 6/187)

buradaki halka zaferlerinden ötürü in‘am ve ihsanlarda bulunmuştur.(Makrîzî, 1997, 4/45)

Memlûk sultanları sadece Kahire, Şam gibi büyük merkezlerdeki halkına değil; başka yerlerdeki halklara da in‘am ve ihsanlarda bulunmuşlardır. Bu hususa dair örnek olarak el-Melikü’z-Zâhir’in Safed muhasarasındaki in‘amları verilebilir. Sultan kuşatma altına aldığı kaleyi ele geçirmeye başlayınca Safedlilerden emân dileyenler olmuştur. Sultan onlara hil‘atler giydirmiş ve emân vermiştir (664/1264).(İbn Abdüzzâhir, 1976, 259; Nüveyrî, 2004, 30/183; Aynî, 1308, 1/421,422)

Memlûk sultanlarından el-Melikü’z-Zâhir Baybars’ın, yanına gelen üç bin kişilik bir Moğol taifesine ihsan ettiği iktâlar ve emîrlükler, başka halklara ikramlar arasında zikredilebilir (676/1277).(İbn Kesîr, 1997, 17/534) Benzer şekilde el-Melikü’l-Âdil Ketboğa devrinde Gazan Han’dan korkup kaçan ve on bin kişiden oluşan bir Moğol grubu gelmiştir (695/1296). Sultan onları Kakun¹⁶ yakınındaki sahilde ağırlamıştır. Onlara erzaklar vermiş ve ikramda bulunmuştur. Ayrıca ileri gelenlerini Mısır’a getirttikten sonra onlara büyük iktâlar vermiş ve hil‘at giydirmiştir.(İbnü’l-Verdî, 1996, 2/510; Kanat, 1998, 113) Bu yıl kaynaklara yansıyan iktisadî olumsuzluklara rağmen Sultan’ın ihsanlarında bir azalma olmadığı görülmektedir. Nitekim söz konusu yıl Nil Nehri’nin hareketlerine bağlı olarak gerçekleşen kuraklık ve sonrasında gelen açlık neticesinde veba hastalığı yayılmıştır.(Makrîzî, 1997, 2/267,268) Moğol kökenli olan Sultan’ın yaptığı bu ihsanın tepki çektiği de ifade edilmelidir. Zira bu grubun varlığı ve devlete kabul edilmeleri hem halk hem de ümerâ tarafından hoş karşılanmamıştır. Hatta bu hoşnutsuzluk, dönemin şiirlerine de yansımıştır. Bunlardan biri şu dörtlüktür:

“Ey Allahım kurtar bizi bu azaptan

Biz Moğol Devleti’nin içinde telef olduk

Moğollar ve pahalılık geldi bize haşlandık

Böylece Moğol Devleti içinde pişirildik”(Aynî, 1308, 3/306)

¹⁶ Filistin’de bulunan bir yerleşim yeri. Bkz. (Karaman, 1996, 13/92) Makrîzî es-Sülûk’da Atlis şehri olarak geçmektedir. Bkz. (Makrîzî, 1997, 2/266)

Yine aynı şekilde el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun döneminde de Moğollardan yaklaşık üç yüz kişilik bir grup kaçmıştır. Mısır'a geldiklerinde ise ikrama mazhar olmuşlardır (691/1292).(İbn Kesîr, 1997, 17/654)

Sultanların bahsedilen ihsan sebeplerinden bağımsız olarak halktan kişilere bulunduğu ihsanlara da rastlanılmıştır. Nitekim el-Melikü'z-Zâhir, Kıbrıs Adası yakınlarındaki gemilerin batması üzerine kırk yeni gemi yaptırmıştır. Sultan, Emir Bedreddin Haznedar ile bu gemileri görmeye gitmiş ve bir tanesine binmiştir. Ancak gemi sallanınca Emîr Bedreddin suya düşmüştür. Bedreddin batmak üzere iken oradaki bir adam onu kurtarmıştır. Sultan da bu nedenle adama hil'at giydirmiş ve ihsanda bulunmuştur (670/1271).(Yûnînî, 2/466; İbn Kesîr, 1997, 17/499)

Bu hususa bir başka örnek ise el-Melikü'l-Âdil Ketboğa'nın Mısır'dan Şam'a gittiğinde Kalenderîler¹⁷ tarafından Mizze Dağı'nın eteklerinde konuk edilmesi ve Sultan'ın onlara yaklaşık on bin dinar ihsan etmesidir (695/1296).(İbn Kesîr, 1997, 17/685,686)

Sultanların sevap niyeti ile halka ihsanlarda bulunduğu da görülmüştür. Nitekim Tetimmetü'l-Muhtasar'da el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın vefatı bahsinde onun her sene binlerce irdeb¹⁸ erzağı fakirlere ve yardıma muhtaçlara ayırdığı zikredilmiştir.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/499)

Sultanlar hacca gittikleri zamanlarda hem oradaki halka hem de kendi halklarına hediyeler vermişlerdir. Ayrıca hacca gitmekte olan kimselere de ihsanlarda bulunmuşlardır.

el-Melikü'z-Zâhir Baybars, hacca gittiğinde, Medine şehrinin durumunu incelemiş ve halkına ihsanda bulunmuştur.(İbn Kesîr, 1997, 17/482) Medine'de Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) kabrini ziyaret etmiş ve sadakalar dağıtmıştır.(İbn Tağrıberdî, 1992, 7/132) Daha sonra Mekke'ye geçmiş ve orada mücavir¹⁹olarak bulunanlara sadakalar dağıtmıştır (667/1268).(İbn Kesîr, 1997, 17/482) Ayrıca hizmetindekilere Mekke'de dağıtsınlar diye kendi malından vermiştir. Haremeyn halkına da benzer miktarda ihsanda bulunmuştur. (667/1269).(Makrîzî, 1997, 2/61; Ayaz, 1998, 71) Sultan Dımaşk'a döndüğünde, halk onun gelişine sevinmiş ve onu karşılamaya çıkmıştır. Sultan da onu

¹⁷ İran'da neşet etmiş sufi bir topluluk. Bkz. (İbn Kesîr, 1997, 17/686) el-Melikü'l-Âdil Zeynüddin Ketboğa'nın desteğini alarak Memlük coğrafyasında etkili olmuşlardır. Bkz. (Kavak, 2022, 17)

¹⁸ Eski bir hububat ölçegi. Bkz. (Kallek, 2000, 22/440)

¹⁹ Mekke'nin yerlisi olmayan ancak orada ikamet eden kişi. Bkz. (Bozkurt, 2020, 31/444)

karşılamaya gelenlere âdeti üzere hediyeler vermiştir (668/1269).(İbn Kesîr, 1997, 17/486)

Benzer şekilde el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun Mekke'de iken (bu onun ikinci haccıdır), bir grup Moğol'un ondan çekinip saklandığını duymuştur. Ardından onları getirtmiş ve onlara bolca ikramda bulunmuştur. Yine oradayken Haremeyn halkına da ihsanda bulunmuş ve hacılarından alınan vergileri kaldırmıştır.(Makrîzî, 1997, 3/18; İbn Tağrıberdî, 1992, 9/51) Mekke ve Medine emîrlere bu vergiler yerine Mısır'dan ve Şam'dan iktâlar vermiştir (719/1320).(İbn Tağrıberdî, 1992, 9/51)Sultan 732/1332 yılında bu ikinci haccını gerçekleştirmiştir. Mekke'ye geldiğinde ahaliye in'amlarda bulunmuş ve sadakalar dağıtmıştır.(İbn Tağrıberdî, 1992, 9/82)

Sultanlar sadece hacda iken oradaki insanlara değil; hacca gidecek olan kişilere de ikramlarda bulunmuşlardır. Buna örnek olarak 723/1323 yılında doğu ülkelerinden Dimaşk'a gelen hacı grubunu vermek mümkündür. Bu grupta Abaka b. Hülâgû'nün kızı, Argun'un kız kardeşi, Gazan Han ve Harbenda'nın teyzesi bulunmakta idi. Geldikleri zaman Kasru'l-Ablak'ta konuk edilmişlerdir. Ayrıca kendilerine ikramda bulunulmuş ve hacca gidecekleri zamana kadar harçlık ve nafaka verilmiştir.(İbn Kesîr, 1997, 18/226)

Benzer şekilde 724/1324 yılında Tekrûrî²⁰ Meliki Şerefüddin Musa b. Ebû Bekir hac için yanında on binden fazla Tekrûrî ile gelmiştir. Elini öpmek için el-Melikü'n-Nâsır'ın huzuruna çıkmış ancak Sultan yeri öpmesini emretmiştir. O da bundan imtina etmesi dolayısıyla Sultan'ın huzurunda duramamıştır. Sultan'a yaklaşık dört bin dinar, insanlara ise on bin dinar göndermiştir. Sultan'ın yanından çıkarken ona boz bir at verilmiş ve muazzam bir hil'at giydirilmiştir. Sultan ona ve yanındakilere hac için develer vermiş, birçok eşya hazırlamış ve saltanat nâibini de onlara refakat etmesi için göndermiştir.(İbnü'l-Verdî, 1996, 2/533,534)

Cariye ve Mugannîler

Memlûk Devleti'nde dinî bayramlar, hac kafilesinin yola çıkması ya da geri dönmesi, Nevruz Bayramı, evlilik kutlamaları, sünnet kutlamaları, sultanın iyileşmesi ya da seferden dönmesi, gayri müslimlerin bayramları, Nil Nehri'nin taşması gibi zamanlarda kutlamalar yapılmıştır. Bu kutlamaların birçoğunda oyunlar oynanmış, yarışlar yapılmış,

²⁰ Batı Afrika'daki Tekrûr Zencilerinin kurduğu devletler. Bkz. (Uğur, 2011, 40/387)

şarkıcıların ve müzisyenlerin katıldığı eğlenceler düzenlenmiştir. Bu eğlence ve kutlamalar zaman zaman sarayda da düzenlenmiş, cariye ve muganniler bu eğlencelerde yer almışlardır.(Kanat, 2007, 54,57,58)Sultanların zaman zaman bu eğlenceler münasebeti ile zaman zaman da başka sebepler ile cariye ve mugannilere hediyeler verdiğine rastlanmıştır. Bu cariye ve muganniler arasında en meşhur olan isim İttifak el-Avvâde'dir.²¹ İttifak, el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Ebû Bekir, el-Melikü's-Sâlih Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Kâmil Seyfeddin Şa'bân ve el-Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin Haccî olmak üzere dört sultanın sarayında bulunmuştur.(Ekinci - Yavuz, 2021, 45) Bu sultanlardan el-Melikü's-Sâlih, el-Melikü'l-Kâmil ve el-Melikü'l-Muzaffer ile evlenmiştir.

el-Melikü'l-Kâmil Seyfeddin Şa'bân, kardeşi el-Melikü's-Sâlih İsmail'den dul kalan İttifak el-Avvâde ile evlendiğinde ona uzunluğu kırk iki zirâ,²² genişliği ise altı zirâ olan bir oda yaptırmıştır. Bu oda için 95.000 dinar sarfettiği anlatılır. Bunun yanında mücevherler ile süslenmiş kırk elbise ve yirmi bin dinar değerinde bir sürü eşya hazırlatmıştır (747/1346).(İbn Tağrıberdî, 1992, 10/119,120) Bu hadisenin yaşandığı yıl Nil Nehri'nin suyu azalmış, su bulmak çok zor hale gelmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 10/105) Bu kıtlık doğal olarak ekonomiyi de etkilemiştir. Ancak Sultan'ın düğün münasebetiyle eşine ikramlarında bu sıkıntının yansımalarını görmüyoruz.

el-Melikü'l-Muzaffer Zeyneddîn I. Haccî saltanat tahtına oturduğunda, kardeşi el-Melikü'l-Kâmil Şa'bân'ın aralarında İttifak'ın da bulunduğu beş yüz kadar cariyesini emîrlar arasında bölüştürmüştür. Ancak daha sonra İttifak el-Avvâde kaleye geri çağırılmış ve Sultan onunla gizlice evlenmiştir. İttifak'ın ayağının altına altmış kat atlas serilmiş ve üzerine altınlar saçılmıştır. Ardından İttifak ut çalıp şarkı söylemiş, Sultan da ona kıymeti dört bin dinar olan dört yüzük taşı ve altı inci hediye etmiştir (748/1348).(İbn Tağrıberdî, 1992, 10/119,123; İbn Tağrıberdî, 2013, 187) el-Melikü'l-Muzaffer sadece İttifak'a değil; onun hocası udî ve muganni Ali'ye de ihsanlarda bulunmuştur. Onu kaleye getirtmiş ve sanatını icra ettikten sonra ona ecnâd-ı halkaya²³verilen iktâlardan birini vermiştir. Ayrıca ona iki yüz dinar ve samur kürklü bir kâmilîye hediye etmiştir.(İbn Tağrıberdî, 1992, 10/124; İbn Tağrıberdî, 2013, 187)Söz konusu yıllarda daha önce

²¹ İttifak hakkında daha detaylı bilgi için bkz. (Yiğit, 2015, 53-56)

²² Metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsü. Bkz. (Erkal, 1991, 3/411)

²³ İktâ sahibi askerler. Bkz. (Yiğit, 1997, 15/360)

başlamış olan su kıtlığı devam etmekteydi. Dolayısıyla bu durum ekonomiyi olumsuz etkiliyordu. Buna rağmen el-Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin I. Haccî'nin gizlice evlendiği eşine çok kıymetli hediyeler verdiği, benzer şekilde İttifak'ın hocası Ali'ye iki yüz dinar ve samur kürklü bir kâmilîye hediye ettiği kaynaklarda yer almaktadır.

Mugannilere hediye dağıttığı bilinen bir başka sultan ise el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'dir. Sultan'ın oğlu Anûk'un düğününde çalgıcıların ve mugannilerin üzerlerine altın ve gümüşten paralar saçılmış, ipek kumaşlar dağıtılmıştır. O gün Sultan, mugannilere tarif edilemeyecek kadar çok şey vermiştir (732/1332).(Makrîzî, 1997, 3/155) Benzer şekilde el-Melikü'n-Nâsır oğlu Sâlih'in doğumu sonrasındaki kutlamalar esnasında hediyeler dağıtmıştır. Sultan'ın Emîr Tenkiz'in kızından Sâlih adında bir oğlu olmuştur. Emîr Tenkiz bunun üzerine Kahire'ye gelmiştir. Sultan onunla gelen bütün mugannilere ipek parçaları ve hil'atler hediye etmiş, ayrıca on bin dirhem vermiştir (739/1339).(Makrîzî, 1997, 3/232; İbn Tağrıberdî, 1992, 9/99; Yiğit, 2014, 8)

el-Melikü'l-Muzaffer ise, "Kida" adlı odalığına mücevherler, inciler hediye etmiş ve yirmi bin dinar vermiştir. Hizmetkâr ve cariyelerin üzerine altın saçmış, güvercin yarıştıracılarına, fâraşlara ve kölelere altın ve inciler dağıtmıştır. Mücevherler, gerdanlıklar, inciler, küpeler ve yüzükler dışında, otuz bin dinar ve üç yüz bin dirhem dağıtmıştır.(İbn Tağrıberdî, 1992, 10/136; İbn Tağrıberdî, 2013, 193)

Cariyesine hediyeler ihsan eden başka bir sultan ise el-Melikü'n-Nâsır'dır. Sultan, Mardin Emîri'nin aldığı bir cariyeyi istemiş ve eğer göndermez ise Mardin'i yerle bir edeceğini söylemiştir. Mardin Emîri'nin de cariyeyi göndermekten başka çaresi kalmamıştır. Geldiğinde Sultan ona büyük ikramlarda bulunmuş ve hediyeler vermiştir (723/1323).(Makrîzî, 1997, 3/59)

BÖLÜM 3: DİĞER DEVLETLERİN HÜKÜMDAR VE ELÇİLERİNE HEDİYELER

Diğer devletlerden çeşitli vesilelerle gelen elçiler, Memlûk sultanlarının huzuruna çıktıklarında hil'at giymişler ve ikrama mazhar olmuşlardır. Diğer devlet başkanlarına ise elçiler vasıtası ile değerli hediyeler gönderilmekteydi. Bu hediyelerin kıymeti, iyi ilişkiler içinde olunan devletler söz konusu olduğunda belirgin bir şekilde artmaktaydı. Memlûk sultanlarının İlhanlılar, Ermeniler, Selçuklular başta olmak üzere devrin çeşitli devletleri ile diplomatik ilişkiler içinde olduğu görülmüştür. Diplomatik ilişkiler genellikle elçiler vasıtası ile gerçekleşmiştir. Bu durumlarda gerek elçilere verilen gerekse devlet başkanlarına gönderilen hediyeler önemi haizdir. Özellikle devletlerarası ilişkilerin iyi olduğu dönemlerde ve yahut barış talebi çerçevesinde gerçekleşen mektuplaşmalarda, hükümdarların birbirlerine kıymetli hediyeler gönderdiği, elçilere ihsan, ikram ve in'amlarda bulunduğu görülmüştür. Ayrıca, çok sık rastlanmamakla birlikte elçilere de değerli hediyeler verildiği görülmüştür. Bu kısımda ele alınacak olan in'am, ihsan ve hediyeler, teâtî olundukları devletlere göre tasnif edilmiş ve örneklendirilmiştir.

3.1. İlhanlılar

Memlûk ve İlhanlı devletleri arasındaki diplomatik faaliyetlerin yoğun olarak, el-Melikü'z-Zâhir Baybars ile Abaka'nın ve el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ile Gâzân Han ve Ebû Saîd'in arasında yaşandığı görülmüştür. Belirtilen bu dönemlerde mektuplaşmalar ve dolayısıyla hediye teâtîleri daha sık gerçekleşmiştir.

el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın 670/1271 yılında yaptığı anlaşmalar sonucunda Suriye sahilleri dışında iç kesimlerde Haçlı idaresinde olan hiçbir yer kalmamıştı. Onun bu başarılı diplomatik girişimlerine İlhanlılar kayıtsız kalmadılar. (Sağlam, 2018, 92) Nitekim İlhanlı Anadolu Emîri Samagar Noyan ve Selçuklu devlet adamı Muînüddin Süleyman Pervâne, Mecdüddin Devlet Han ve Sâid et-Tercümân'ı elçi olarak el-Melikü'z-Zâhir Baybars'a göndermişlerdir. (İbn Şeddâd, 1983, 34; Yûnînî, 2/472) Sultan elçileri Dimaşk'ta kabul etmiştir. Elçiler onlara (Abaka'ya) daha önce yazılan mektubun cevabını sunmuşlardır. Mektuba yazılan cevapta, karşılıklı barış yapılması ve Sultan'ın elçi göndermesi talep edilmekte idi. Sultan bunun üzerine Emîru't-Teber Mübârizüddin et-Tûrî ve Emîr Fahreddin el-Mukrî el-Hâcib'i İlhanlı elçileri ile göndermiştir. Elçiler

Samagar Noyan ile buluştuklarında ona dokuz yay ve dokuz topuzdan oluşan hediye sunmuşlardır. Sonrasında Pervâne ile görüşmüşler ve ona da kıymetli kumaşlardan oluşan hediye takdim etmişlerdir. Elçi heyeti Pervâne ile birlikte yola devam etmiş ve Abaka'nın huzuruna çıkmıştır. Abaka'ya kirpi tüyü bir zırh ve miğfer, kılıç, yay, tirkeş ve dokuz oktan oluşan hediye takdim edilmiştir. (İbn Abdüzzâhir, 1976, 399; Nüveyrî, 2004, 30/123,124) İbn Şeddâd'ın, Yûnînî'nin ve Zehebî'nin eserlerinde ise Sultan'ın elçilere ikramda bulunduğu; daha sonra Samagar Noyan'a bir ok; Abaka'ya ise bir zırh gönderdiği kaydedilmiştir.(İbn Şeddâd, 1983, 34,35; Yûnînî, 2/472; Zehebî, sene 661-670/65)

Memlük sultanları, diğer devlet hükümdarlarına elçiler vasıtasıyla hediyeler göndermekle birlikte bu elçilerin kendilerine de bazı ikram ve ihsanlarda bulunmuşlardır. el-Melikü'z-Zâhir, oğlu Melik Saîd'in düğününde orada bulunan Moğol ve Haçlı elçilerine hil'at giydirmiştir. Elçiler daha sonra üstlerinde bu hil'atler bulunarak simâta katılmışlardır (675/1276). (İbn Şeddâd, 1983, 166,167; İbn Kesîr, 1997, 17/523,524; Aynî, 1308, 2/155,156; İbn Tağrıberdî, 1992, 7/148,149)

Gâzân Han ve el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun arasındaki diplomatik ilişkiler ise Gâzân Han'ın Suriye seferlerinin başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında Suriye topraklarını ele geçirmek için diplomatik yollara başvurusu ile başlamıştır.(Yuvalı, 1996, 13/430; Sağlam, 2018, 111) Gâzân Han, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'a bir elçi heyeti ile mektup göndermiştir. Bu heyet 700/1301 yılı Zilhicce ayının on beşinde Kahire'ye ulaşmıştır.(Baybars el-Mansûrî, 1998, 352; Nüveyrî, 2004, 31/265) Sultan'ın gelen elçi heyetine ihsanda bulunmuştur. Ayrıca elçilerin güzel ağırlandırmalarını ve onlara ikramda bulunulmasını emretmiştir.(Aynî, 1308, 4/131,132) Sultan, daha sonra av için Abbâse'ye gitmiş; dönüşte ise Sâlihîyye'ye uğramıştır (701/1301). Burada onu karşılamak için düzenlenen geçit törenine katılmış, bütün emîrlere hil'at giydirmiştir. Giydirdiği hil'atların sayısı dört yüz yirmiye ulaşmıştır. Sultan daha sonra İlhanlı elçi heyetine kıymetli hil'atlar giydirmiş, kumaşlar hediye etmiş ve on bin dirhem vermiştir. Ardından Gâzân Han'a cevap olarak mektubunu vermiş ve yola çıkmalarına müsaade etmiştir.(Nüveyrî, 2004, 32/3; İbn Tağrıberdî, 1992, 8/114) Yaşanan bu elçi teâtilerinden kısa bir süre sonra Gâzân Han ile Memlükler arasında tekrar savaş meydana gelmiş ve savaş, Memlüklerin zaferi ile neticelenmiştir (702/1303). Bu savaştan bir yıl sonra ise Gâzân Han vefat etmiştir.(Yuvalı, 1996, 13/430) Gâzân Han'ın vefatından sonra devletin

başına kardeşi Olcaytu Han geçmiştir. Olcaytu, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'a barış tesis etme amacı ile mektup göndermiştir (704/1304). Sultan gelen elçilere ihsan ve ikramda bulunmuştur. Olcaytu'ya cevabı ile birlikte çeşitli hediyeler göndermiştir.(Baybars el-Mansûrî, 1998, 381; Nüveyrî, 2004, 32/62)

Olcaytu ile yapılan sulhtan sonra iki devlet arasındaki ilişkiler tekrar bozuldu. Ancak bu durumun Ebû Saîd devrinde değiştiği; iki devlet başkanı arasında elçilerin gidip geldiği ve hediyeleşmelerin vuku bulduğu kaydedilmiştir. 717/1317 yılında Ebû Saîd'in hâkimiyeti esnasında, Emîr Çoban ve diğer önde gelen emîrlere adına sulh içerikli bir mektup ulaşmıştır. Mecid İsmail b. Muhammed b. Yakut es-Selâmî, Ebû Saîd, Vezîr Hoca Ali Şah tarafından getirilen mektubun yanında Sultan için hediyeler de bulunmakta idi. Sultan elçilerle birlikte içinde at, kılıç ve karanfil bulunan kıymetli hediyeler göndermiştir.(Makrîzî, 1997, 2/526) Daha sonra iki devlet arasındaki ilişkilerde gerginlik yaşansa da tekrar barışı tesis etmek adına adımlar atılmıştır. Nitekim 720/1320 yılında Mecdüddin İsmail b. Muhammed b. Yakut es-Selâmî, Ebû Saîd'in barış teklifini getirmiştir. Daha sonra Ebû Saîd'in hediyeleri kaleye ulaşmıştır.(Nüveyrî, 2004, 33/6; Makrîzî, 1997, 3/29,30) Bunlar: Kur'ân-ı Kerîm, hargah (otağı) gibi kıymetli hediyeler ve değerli eşyalardır.(Nüveyrî, 2004, 33/6) Ardından Sultan'ın huzurunda barış için öne sürülen şartlar okunmuş, Sultan ümerâ ile istişare ettikten sonra bu şartları kabul etmiştir. Daha sonra Ebû Saîd'e işlemeli atlastan yapılmış bir hil'at, kaftan ve değeri kırk bin dinara ulaşan başka hediyeler göndermiştir. (Makrîzî, 1997, 3/29,30) 723/1323 yılında ise İlhanlı elçileri kıymetli hediyelerle Kahire'ye gelmiş ve barış anlaşmasının yemin nüshası hazırlanmıştır. Sultan nüshayı onaylamış ve elçileri ağırladıktan sonra değerli hediyeler ile göndermiştir.(Makrîzî, 1997, 3/63) Sultan daha sonra barış akdi için Emîr Ayıtmış el-Muhammedî'yi Ebû Saîd'e göndermiştir. Anlaşma imzalandıktan sonra Emîr Ayıtmış Kahire'ye geri dönmüştür. Ebû Saîd'in Sultan'a gönderdiği kumaş ve iki adet kemerden oluşan hediyeler ile birlikte elçiler de gelmişlerdir. Elçiler Sultan'a, Ebû Saîd'in tüccarı eşliğinde gelecek olan hediyelerin olduğunu da belirtmişlerdir. Sultan onları Kal'atü'l-Cebel'de ağırlamış, onlara yiyecekler, meyveler, tatlılar ve çeşitli içecekler hazırlatmıştır. Ardından sözü edilen elçilere hil'at olarak işlemeli bir atlas giydirmiş; onlara kemer, kellûta ve altın kakmalı kılıç vermiştir. Daha sonra gelenlere ise hil'at giydirmiş, kemerler ve kellûtalar vermiştir. Ayrıca onların ashabına da uygun hil'atlar verilmiştir. Sultan elçileri göndermeden önce onlara üç adet at vermiş ve meydana at binmeye çağırmıştır.

Elçiler burada daha önce hiç şahit olmadıkları kadar muazzam bir alay ile karşılaşmışlardır. Sultan iki gün sonra elçilerin mektubuna cevap hazırlamış, onlara öncekine benzer bir hil'at giydirmiş ve çokça mal in'am etmiştir.(Nüveyrî, 2004, 33/48,49)

Yapılan bu barış sonrasında devletlerarasındaki diplomatik ilişkilerin yoğunlaştığı, elçilerin sık sık gidip geldiği görülmüştür. Ancak bu elçi teâtileri esnasında hediyein her zaman söz konusu olmadığını da belirtmek gerekmektedir. İki devlet arasında vuku bulan bir başka elçi teâtisi ise 724/1324 yılı zilkade ayının sekizinde gerçekleşmiştir. Ebû Saîd'in elçileri Sultan ile akrabalık tesis etmek adına Kahire'ye gelmişler; ikram gördükten sonra ise geri dönmüşlerdir. (Makrîzî, 1997, 3/74)

726/1326 yılı Cemâziyelevvel ayında ise Sultan, Emîr Seyfeddin Ayıtmış'ı, kıymetli hediyeler ile birlikte elçi olarak Ebû Saîd'e göndermiştir. Yine aynı yıl receb ayında Kahire'ye Ebû Saîd'in nâbi Emîr Çoban adına elçiler gelmiştir. Yanlarında Sultan'ın akrabalarından olan Emîr Tayrboğa ve oğlu Yahya da bulunmakta idi. Sultan gelen elçi heyetine teşrifler in'am etmiştir. Emîr Tayrboğa'ya tablhane emîrliği; oğlu Yahya'ya ise onlar emîrliği vermiştir. Elçiler yola çıkmadan önce onlara hil'at giydirmiştir.(Nüveyrî, 2004, 33/152-155)

Benzer şekilde 727/1327 yılı Receb ayında Ebû Saîd'in elçisi Kahire'ye gelmiştir. Sultan akrabalarının da bulunduğu bu elçi heyetinin getirdiği hediyeleri kabul etmiştir. Daha sonra onlara ihsanda bulunmuş, teşrifler in'am etmiştir.(Nüveyrî, 2004, 33/176)

Bir başka İlhanlı elçi heyeti ise 728/1328 yılı Muharrem ayında gelmiştir. Elçiler Sultan'ın huzuruna çıkmışlar ve sonrasında ihsana mazhar olmuşlardır.(Nüveyrî, 2004, 33/190) Aynı yıl, Emîr Çoban ve oğullarının tahakkümünden rahatsız olan Ebû Saîd, onların devlet yönetimindeki etkisini azaltmak amacıyla bazı girişimlerde bulunmuştur. Emîr Çoban'ın büyük oğlu Dımaşk Hoca'nın öldürülmesi sonrasında, Çoban'ın küçük oğlu Timurtaş Sultan'a sığınma talebinde bulunmuştur. Sultan onun bu isteğini kabul etmiş ve nâiplerine ona ikramda bulunmalarını emretmiştir. Timurtaş, rebûielevvel ayında Sultan'ın huzuruna çıktığında da ikrama ve ihsana mazhar olmuştur. Sultan ona teşrif kabîlinden işlemeli bir atlas ve kellûta, nakışlı şâş, üzerinde mücevherler bulunan altın bir kemer in'am etmiştir. Daha sonra ona mallar, kumaşlar ve atlar vermiş, yanında bulunan ashabının ve kendisinin tüm ihtiyaçları giderilmiştir.(Nüveyrî, 2004, 33/191-

193) Ancak daha sonra Sultan ile araları açılmış ve hapsedilmiştir. Ramazan ayında ise Ebû Saîd'in üç kişiden oluşan elçi heyeti gelmiş, Sultan'dan Timurtaş'ı teslim almayı talep etmişlerdir. Bunun karşılığında ise Kara Sungur'u (Sultan'ın daha önceden kaçıp İlhanlılara sığınan emîri) teslim etmeyi teklif etmişlerdir. Sultan'ın huzuruna çıkmışlar ve teşrif kabilinden in'amlara mazhar olmuşlardır. Timurtaş ise daha sonra boğularak öldürülmüş ve kellesi Ebû Saîd'e gönderilmiştir.(Nüveyrî, 2004, 33/195) İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin karşılıklı hediyeleşmelerle sürdürüldüğü, Timurtaş hadisesinin dahi bu ilişkilerin seyrini değiştirmedeği ifade edilir.(Sağlam, 2018, 145)

729/1329 yılına gelindiğinde ise, Ebû Saîd'in Sultan ile akrabalık tesis etmek amacı ile yeniden elçilerini gönderdiği görülmüştür. Elçiler Kal'atü'l-Cebel'de Sultan'ın huzuruna çıkmışlar, aralarında on tanesi kırmızı aba ile semerlenmiş on iki beygirin bulunduğu hediyelerini sunmuşlardır. Daha sonra hükümdarlarının Sultan'ın kızı ile evlenme talebini iletmişlerdir. Sultan kızının yaşının küçüklüğü sebebiyle bu isteği reddetmiş, ancak ilerisi için söz vermiş ve Diyarbakır'ı mehir olarak istemiştir. Ardından elçilere hil'at giydirmiştir. Elçiler yola çıkmadan önce ise onlara ikinci kez hil'at giydirmiştir.(Nüveyrî, 2004, 33/213)

Ebû Saîd ile Sultan arasında gerçekleşen mektuplaşmalara bir başka örnek ise 730/1330 yılından verilebilir. Sultan bu yıl Rebûlevvel ayında avda iken kolunu kırmıştır.(Nüveyrî, 2004, 33/228; İbnü'l-Verdî, 1996, 2/547; İbn Kesîr, 1997, 18/322,323; İbn Tağrîberdî, 1992, 9/75) Bunun üzerine Ebû Saîd, ona sıhhat ve afiyet dilediği mektubunu elçileri ile ulaştırmıştır. Sultan, receb ayında Kahire'ye ulaşan elçilere teşrifler in'am etmiştir. Elçiler yola çıkmadan önce ise Ebû Saîd'in nâibi Şeyh Hasan el-Celâyirî'nin elçileri gelmiştir. Sultan onlara da hil'at giydirmiştir.(Nüveyrî, 2004, 33/232)

Ebû Saîd'den sonra İlhanlı tahtına geçen Musa ve Nâibi Ali Padişah, Şeyh Hasan ile mücadelede bulunmuştur. Bu mücadelede Şeyh Hasan galip gelmiştir. Tahta ise Muhammed b. Yolcutlu b. Hülâgû geçmiştir; Şeyh Hasan ise onun nâibi olmuştur. Daha sonra Sultan'a elçi ile hediyeler yollamıştır. Sultan da elçiye ikramda bulunmuş ve onunla değerli hediyeler göndermiştir (737/1337).(Makrîzî, 1997, 3/221) İktidarı elinde tutan Şeyh Hasan, 740/1340 yılında Sultan'a elçi göndermiş ve İlhanlı Devleti'nde yaşanan iç karışıklıklar sebebi ile asker talep etmiş, karşılığında da Bağdat, Musul ve Irak'ı ona teslim edeceğini bildirmiştir. Ayrıca Tugay b. Sûtay ile aralarında sulh sağlamasını

istemiştir. Sultan bunu kabul etmiş ve Emîr Ahmed'i Şeyh Hasan ile aralarında barış tesis etmek üzere hediyeler ile birlikte Tugay'a göndermiştir.(Makrîzî, 1997, 3/277) 741/1341 yılında ise Tugay b. Sûtay'ın oğlu Bîrhîş ve Şeyh Hasan'ın kardeşinin oğlu İbrahim Şah yanlarında iki yüz atlı gelmiştir. Yanlarında Bağdat kadısı, Musul kadısı ve Diyarbakır kadısı da bulunmakta idi. Gelen elçi heyeti Sultan'a, Tugay'ın ve Şeyh Hasan'ın mektubunu iletmişlerdir. Bu mektupta, Sultan adına okutulan hutbeler söz konusu edilmiş; o bölgedeki emîrlerin, askerlerin ve toplumun önde gelenlerinin Sultan'a olan yeminlerinin nüshasına yer verilmiştir. Sultan bunun üzerine askerlerinin hazırlandığını ve on gün sonra sefere gideceğini onlara bildirmiştir. Daha sonra hepsine hil'at giydirmiştir.(Makrîzî, 1997, 3/299) Sonuç olarak Memlûkler ve İlhanlılar arasında barışın tesisi ve diplomatik ilişkilerin seyrinde hediyeleşmelerin önemli bir yerinin olduğu söylenmelidir.

3.2. Altın Orda Devleti

Memlûk Devleti ile Altın Orda Devleti'nin ilişkileri Berke Han ve el-Melikü'z-Zâhir Baybars dönemi ile başlamıştır. Bu ilişkilerin büyük çoğunlukla Hülâgû'ye karşı birlik olma amacı taşıdığını söylemek mümkündür. Nitekim 661/1262 yılı Receb ayında, Berke Han'dan el-Melikü'z-Zâhir'e iki elçi gelmiştir. Berke Han'ın, müslüman olduğunu ve Hülâgû'ya karşı el-Melikü'z-Zâhir ile birlik içinde olmaları gerektiğini bildiren bir mektup getirmişlerdir. el-Melikü'z-Zâhir ona teşekkür etmiş, bu görüşü onayladığını belirtmiş ve ona kıymetli hediyeler göndermiştir. el-Melikü'z-Zâhir bu elçileri ramazan ayında hazırlatmış ve kendi iki elçisi ile birlikte göndermiştir. Onlarla birlikte o bölgede bulunan değişik hayvanların da içinde olduğu kıymetli hediyeler göndermiştir. Hz. Osman'ın hattı olan bir Kur'ân-ı Kerîm, farklı renklerde seccadeler, gümüş meşaleler ve şamdanlar, gümüş zincirli altın kaplamalı kandiller, kılıçlar, yaylar, mızraklar, mancınıklar, İskenderiye kumaşları, nakışlı elbiseler, nebat şekeri gibi sayısız pek çok şey gönderilmiştir. Zürafa, maymunlar, develer, Arap atları, Mısır eşekleri, zebralar da gönderilenler arasında idi. Ayrıca kafiide hizmetkârlar, aşçılar da bulunmaktaydı.(Baybars el-Mansûrî, 1998, 82-84; Yûnînî, 1/533,534,537; Nüveyrî, 2004, 30/54; Zehebî, sene 661-670/8; Aynî, 1308, 1/360-362) Yine aynı yıl Sultan Gazze'de bulunmakta iken Saltanat Nâibi Emîr İzzeddin el-Halebî'den aralarında Berke

Han'ın elçilerinin de bulunduğu elçi heyetlerinin geldiğinin haberini almıştır. Sultan hepsine ihsanda bulunulmasını buyurmuştur.(İbn Abdüzzâhir, 1976, 170)

Berke Han'dan sonra Altın Orda tahtına geçen Mengü Timur ile de ilişkilerin iyi yönde ilerlediğini söylemek mümkündür. 671/1272 yılında Altın Orda Hükümdarı Mengü Timur'un elçileri gelmiştir. el-Melikü'z-Zâhir elçileri keskin kılıçlar, mücevherler, çeşit çeşit elbiseler gibi değerli hediyeler ile göndermiştir. Ayrıca onlarla birlikte Bedreddin Aziz el- Kürdî'yi ve diğerlerini göndermiştir.(İbn Abdüzzâhir, 1976, 411; Yûnînî, 3/5)

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun döneminde ise Özbek Han ile diplomatik ilişkilerin gerçekleştiği görülmüştür. Özbek Han'ın ilk elçi heyeti 713/1313 yılında Bizans elçisi ile birlikte gelmiştir. Sultan elçileri ağırlamış ve ihsanda bulunmuştur.(Nüveyrî, 2004, 32/158; Makrîzî, 1997, 2/149) 715/1315 yılında Özbek Han'dan tekrar elçileri gelmiştir. Emîr Seyfeddin Hâs Türkî ve Haznedâr Zeyneddin Karaca yanlarında hediyeler ile birlikte gelmişler ve Özbek Han'ın Müslüman olduğunu bildirmişlerdir. Sultan onlara ikramda bulunmuştur. Ardından cevabını hazırlamış ve Emîr Alâeddin Aydoğdu'yu hediyeler yanında olmak üzere elçiler ile göndermiştir.(Nüveyrî, 2004, 32/173; Makrîzî, 1997, 2/503)

716/1316 yılında ise iki devlet arasındaki ilişkilerin akrabalık tesisi yönünde ilerlediği görülmektedir. Sultan, Ramazan ayında Altın Orda Hükümdarı Özbek Han'a gönderdiği elçi ile Cengiz Han'ın ailesi ile akrabalık tesis etmeyi istediğini ve bu sebeple Özbek Han'ın kızlarından biriyle evlenmeyi talep ettiğini iletmiştir. Ayrıca elçisi ile oldukça değerli hediyeler göndermiştir. Ancak karşı tarafın yerine getirilmesi mümkün olmayan isteklerinden sonra Sultan bu kararından vazgeçmiş, iki hükümdar arasındaki diplomatik ilişkiler ise devam etmiştir.(Nüveyrî, 2004, 32/195) Ancak bu konu 720/1320 yılında tekrar gündeme gelmiştir. Sultan, Özbek Han'a hediyeler, armağanlar, sırmalı ve işlemeli bir hil'at ile birlikte elçi göndermiştir. Elçinin gönderilme amacı evlilik olmasa da Özbek Han'ın konuyu açması ve göndereceği kızı hazırladığını söylemesi üzerine evlilik tekrar gündeme gelmiştir. Daha sonra hazırlıklar yapılmış ve elçi heyeti ile birlikte gelin Kahire'ye gelmiştir. Sultan gelen elçi heyetini huzuruna çağırarak, getirdikleri mektubu ve hediyeleri kabul etmiştir. Bolca ikrama ve in'ama mazhar olan elçiler, nikâhın kıyılmasından sonra Sultan'ın Özbek Han için hazırlattığı kıymetli hediyeler ile ülkelerine dönmüşlerdir.(Nüveyrî, 2004, 32/250-252) Sultan'ın Özbek Han'a gönderdiği

elçiler, Özbek Han'ın elçileri ile birlikte 721/1321 yılında dönmüşlerdir. Sultan onlara ihsanda bulunmuş, hil'at giydirmiştir.(Nüveyrî, 2004, 33/21)

Memlük ve Altın Orda Devletleri arasında gerçekleşen elçi teâtillerinde iki tarafın elçileri birlikte yer almıştır. Bu sebeple elçilerin devlet başkanları ile görüşmesinin rutin haline geldiğini söylemek mümkündür.(Sağlam, 2018, 330) Bu hususa 728/1328 yılı receb ayında, Sultan'ın Özbek Han'a göndermiş olduğu elçilerin yanlarında Özbek Han'ın gönderdiği elçiler bulunduğu halde dönmeleri örnek olarak verilebilir. Elçiler Sultan'ın huzuruna çıktıklarında in'ama mazhar olmuşlar ve hil'at giymişlerdir. Elçiler Şevval ayında tekrar Sultan'ın huzuruna gelmişler ve geldiklerinde teşrif kabilinden altın işlemeli hil'at giymişlerdir.(Nüveyrî, 2004, 33/197)

3.3. Ermeniler

Memlükler ile Ermeniler arasındaki ilişkiler genellikle hasmaneydi. Ermenilerin Moğol istilası esnasında Memlüklere karşı Moğollarla iş birliği yapması bu hasmane ilişkilerin başlama sebebi olarak görülmüştür.(Çetin, 53) İki devlet arasında zaman zaman anlaşmaların yapıldığı; Ermeni kralının Memlük sultanlarından eman istediği görülsede hiçbirisi uzun süreli olmamıştır. Bu sebeple iki devlet arasında gerçekleşen hediyeleşmelerin sayısının oldukça az olduğu tespit edilmiş; elçilerin büyük çoğunluğunun hediye olmaksızın teâti olunduğu saptanmıştır. İki devlet arasında gerçekleşen hediyeleşmelerden konu sınırları dışına çıkmamak sureti ile bahsedilecektir. Bu hususta ilk olarak el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın 664/1265 yılında Ermenilerin üzerine yürümesi ele alınabilir. Sultan bu seferde Ermeni Kralı Hetum'un oğlu Leon'u esir almıştır.(Makrîzî, 1997, 2/37) Daha sonra el-Melikü'z-Zâhir ile Hetum arasında 666/1267 yılında anlaşma yapılmıştır. Sultan'ın Antakya seferinden sonra yapılan bu antlaşmaya göre Hetum aldığı kaleleri geri iade edecek ve daha önce Moğol istilası esnasında esir düşmüş olan Emîr Sungur el-Aşkar serbest bırakılacaktı. Sultan antlaşma yapılmasından sonra Dımaşk'a gitmiş, esirler de buraya getirilmiştir. Leon, Sultan'ın huzurunda babasının yemin nüshasındaki şekilde yemin etmiştir. Sultan ona ihsanda bulunmuştur. O sırada Dımaşk'a getirilen diğer esirlere de ihsan ve ikramda bulunmuştur.(Makrîzî, 1997, 2/51,52) Ancak anlaşma uzun sürmemiş, Ermeniler anlaşma şartlarını bozmaya başlamışlardır.(Yiğit, 2015, 180)

688/1289 yılına gelindiğinde ise Ermeni Kralı'nın elçisinin el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun Trablus seferinde iken geldiği görülmüştür. Sultan ondan merhamet dileyen Ermeni Kralı'ndan Maraş ve Behisni'nin teslim edilmesi ve yıllık vergilerin ödenmesini talep etmiştir. Daha sonra elçilere hil'at giydirip göndermiştir. Daha sonra hediyelerle geri gelen elçiler Maraş ve Behisni'nin teslim edilemeyeceğini ancak vergilerin ödeneceğini bildirmişlerdir.(Nüveyrî, 2004, 31/106) Sultan, Trablus'un fethinden sonra vefat etmiş; yerine el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun geçmiştir. el-Melikü'l-Eşref tahta geçtikten sonra Ermeniler üzerine akınlar düzenlemiştir. Sultan'ın Sis şehrine sefere hazırlanması üzerine ise Ermeni Kralı elçi göndermiş ve eman dilemiştir. Sultan Behisni, Maraş ve Tell Hamdun kalelerinin teslimi şartı ile bu teklifi kabul etmiş ve elçiyi Şam Nâibi Emîr Seyfeddin Togan ile göndermiştir. Emîr Togan, Sis'den gönderilen elçi ile yanlarında hediyeler bulunduğu halde Mısır'a dönmüştür (692/1292).(Nüveyrî, 2004, 31/157; Aynî, 1308, 3/151,152) Ancak Ermenilerin daha sonra İlhanlılar ile ittifak yapması sebebiyle barış anlaşması uzun sürmemiştir (695/1296).(Yiğit, 2015, 190) Bu tarihten sonra da iki devlet arasında anlaşmalar yapılmış, fakat bunlar uzun süreli olmamıştır. 704/1305 yılına gelindiğinde Ermenilerin göndermesi gereken vergileri geciktirmeleri üzerine Halep Nâibi Şemseddin Kara Sungur ordu hazırlamış ve üzerlerine yürümüştür. Ancak Halep askerleri yenilgiye uğramıştır. Ermeni Kralı ise daha sonra bu durumdan pişman olmuş ve vergisini ödeyeceğini bildirerek hediyeler göndermiştir.(Nüveyrî, 2004, 32/69) Bu olay üzerine yapılan anlaşmadan sonra Ermenilerin vergilerini gönderdikleri görülmüştür. Nitekim 708/1309 yılında Ermeni Kralı'nın elçisi gelmiş ve kararlaştırılan vergi ile birlikte altın bir tas ve mücevherlerle süslü bir ibrikten oluşan değerli hediyeler getirmiştir. Sultan bu hediyelere şaşırmış ve çok beğenmiştir. Daha sonra elçiye hil'at giydirmiş ve in'amda bulunmuştur.(Nüveyrî, 2004, 32/102; Aynî, 1308, 5/10)

3.4. Yemen Resûlîleri

Yemen'de hüküm süren Resûlîler ile Memlûk Devleti arasındaki diplomatik ilişkilerin çoğunlukla olumlu yönde ilerlediği görülmüştür. Ancak burada sadece hediye teâtisi içeren diplomatik ilişkiler ele alınacaktır. Hediyeleşmenin gerçekleştiği ilk diplomatik ilişki 666/1276 yılında Resûlî Hükümdarı el-Melikü'l-Muzaffer Şemseddîn Yusuf devrinde vuku bulmuştur. Tahta çıktığında iktidar mücadeleleri sebebiyle dağılan düzeni

sağlamakla uğraşan ve hükümdarlığı süresince birçok isyanla mücadele eden el-Melikü'l-Muzaffer(Tomar, 2008, 35/1), el-Melikü'z-Zâhir Baybars'a hediyelerle birlikte elçi göndermiştir. Bu hediyeler arasında savaş koşumlu yirmi at, filler, eşek, bordo renkli bir minder ve birçok eşya vardı. Elçinin gönderilme amacı el-Melikü'z-Zâhir'in desteğini istemek ve ülkesinde onun adına hutbe okutacağını bildirmektir. Sultan hediyeleri kabul etmiş, elçiyle hem cevabını göndermiş hem de hil'at, sancak, saltanat taklidi, elbise, zırh ve savaş aletleri göndermiştir.(Yûnînî, 2/374; Zehebî, sene 661-670/34; Makrîzî, 1997, 2/47,48)

el-Melikü'l-Muzaffer 674/1275 yılında da Sultan'a hediyeler göndermiştir. Bu hediyelerin içerisinde gergedan, fil ve eşek bulunmaktaydı. Sultan da kendi elçisi ile ona hediye göndermiştir. Ancak bu hediyein detayı verilmemiştir.(Makrîzî, 1997, 2/94) el-Melikü'l-Muzaffer, 684/1284 yılında ise el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun'a elçileri ile oldukça kıymetli hediyeler göndermiştir. Bu hediyeler şu şekilde sıralanabilir: On üç tavâşî, on adet at, fil, gergedan, sekiz adet koyun, sekiz adet papağan, mızrak, baharatlar, kumaş, Yemen işi yüz adet tabak. Sultan bu hediyeleri kabul etmiş ve âdeti olduğu üzere elçilere in'amda bulunmuştur.(Makrîzî, 1997, 2/190)

Benzer şekilde bir hadisenin 726/1326 yılında gerçekleştiği görülmüştür. 721/1321 yılında tahta çıkan el-Melikü'l-Mücâhid, bir yıl sonra tahttan indirilmiş; ancak kısa bir süre sonra tekrar tahta çıkmıştır. Düzeni sağlamak için ise el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'dan yardım almıştır (725/1325). (Tomar, 2008, 35/1) el-Melikü'l-Mücâhid, 726/1326 yılında iyi ilişkiler içerisinde olduğu Sultan'a elçileri ile mektup ve değerli hediyeler, eşyalar göndermiştir. Sultan onları ağırlamış ve âdeti olduğu üzere in'amda bulunmuştur.(Nüveyrî, 2004, 33/151) Ancak el-Melikü'n-Nâsır Hasan dönemine geldiğinde ilişkilerin sarsıldığı görülmektedir. el-Melikü'l-Mücâhid 752/1352 yılında Mekke'nin hâkimiyetini ele geçirmek için harekete geçmiştir. Ancak oradaki Memlûkler, Yemen birliklerini mağlup etmiş ve el-Melikü'l-Mücâhid Kahire'ye götürülmüştür. el-Melikü'l-Mücâhid, Kal'atü'l-Cebel'e geldiğinde defalarca yeri öpmüştür. Sultan onu affetmiş, ona yakın davranmış ve memleketine yolculuk etme sözü vermiştir. Onun vezirini, hizmetçisini ve havâşisini serbest bırakmış ve ona mal ihsan etmiştir (752/1351).(İbn Tağrıberdî, 1992, 10/178-181)

3.5. Anadolu Selçuklu Devleti

Memlûk ve Anadolu Selçuklu devletleri arasındaki ilişkiler çoğunlukla olumlu yönde seyretmiştir. İki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler in'am, ihsan ve hediyeler bağlamında ele alınacaktır. Bu diplomatik ilişkilere dair 660/1260 yılından bir örnek vermek mümkündür. el-Melikü'z-Zâhir Baybars, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Keykavus'un, kardeşiyle yaşadığı ihtilaf sebebiyle Konya'dan ayrıldığının haberini almıştır. Bunun üzerine yardım teklifinde bulunduğu mektubunu Emîr Şerefüddin Îlcâki ve Îmâdüddin Abdürrahim Hâşimî vasıtası ile göndermiştir. Ancak II. Keykavus buna gerek olmadığını belirtmiştir.(Yûnînî, 2/160) Bu hadiseden kısa bir süre sonra II. Keykavus'un elçileri Emîr Şerefüddin Îlcâki ve Îmâdüddin Abdürrahim Hâşimî ile birlikte Sultan'a gelmiştir. Bu elçiler Emîr Nasıruddin Nasrullah b. Güç Arslan ve Sadreddin el-Ahlâtî'dir. Getirdikleri mektup Sultan'ı tazim eden bir ifade ile başlamakta idi. Sultan'a ülkenin yarısını vereceği, bu topraklardan istediği yeri seçtiği emîre ikta olarak verebileceği de mektupta yer alanlar arasındaydı. Sultan onlara ikramda bulunmuş ve II. Keykavus'a yardım için ordu hazırlanmasını emretmiştir. Emîr Nâsıruddin Nasrullah'a üç yüz kişilik bir birlik ve ikta vermiştir.(İbn Abdüzzâhir, 1976, 125; Aynî, 1308, 1/334)

Selçuklu Emîri Şerefüddin Mes'ud'un, el-Melikü'z-Zâhir'i askerleri ile düzeni sağlaması için Anadolu'ya davet eden mektubu gelmiştir. Sultan bunun üzerine Emîr Bedreddin Bektût el-Atabekî'yi önce asker temin etmesi için Halep'e göndermiş; ardından Anadolu topraklarına yönelmesini emretmiştir. Ayrıca ona Selçuklu emîrlere iletmesi için kendisine itaati emreden mektuplar vermiştir. Emîr Bektût, Elbistan'dayken Anadolu Selçuklu askerleri ile karşılaşmıştır. Selçuklu askerlerinin isimleri: Emîr Mübârizüddin Şûri el-Çaşnigîr, Seyfeddin Candar, Bedreddin Lü'lü ve Bedreddin Mikâil'dir. Emîr Bektût mektupları yerlerine ilettikten sonra adı geçen Selçuklu askerleri ile Sultan'ın yanına dönmüştür. Sultan ona iltica eden askerleri karşılamış ve onlara bolca ikramda bulunmuştur (675/1276). Aynı yıl Selçuklu beylerinden Hüsâmeddin Baycar ve oğlu Bahadır da Dimaşk'a gelmiştir. Geldiklerinde el-Melikü'z-Zâhir onları karşılamış ve onlara bolca ikramda bulunmuştur. (İbn Şeddâd, 1983, 154-157; Yûnînî, 3/165,166)

3.6. Karamanoğulları Beyliği

Türkmen bir beylik olma özelliği gösteren Karamanoğulları, Moğolların Anadolu’da hâkimiyet kurmaya başlamaları üzerine onlarla mücadeleye girişen önemli beyliklerdendir. Moğolların Ermenilerle iş birliği içinde olması Karamanoğulları ile Memlük Devleti’ni yakınlaştırmıştır.(Kapar - Koçak, 246,251) Bu hususa dair bir örnek el-Melikü’n-Nâsır Muhammed b. Kalavun döneminden verilebilir. İlhanlı Saltanat Nâibi Emîr Çoban’ın Anadolu’da İlhanlı hâkimiyetini tesis etmesi üzerine Karamanoğulları elçileri desteğini almak üzere Kahire’ye gelip el-Melikü’n-Nâsır Muhammed b. Kalavun’a bağlılıklarını bildirmişlerdir. Sultan adına bastırılan dirhemleri getirmişler ve onun adına hutbe okunduğunu bildirmişlerdir. Sultan bunun üzerine taklîd yazdırmış ve kıymetli hediyeler göndermiştir (718/1318).(Makrîzî, 1997, 3/7,8)

3.7. Tekrûrîler

Batı Afrika’da Tekrûr Zencilerinin kurduğu devletler Tekrûrîler olarak adlandırılmaktadır. (Uğur, 2011, 40/387) IX-XIX. yüzyıllar arasında varlığını sürdüren bu devletlerin varlığını sürdürdüğü asırlarda Memlüklerle olan münasebetine rastlanmıştır.

724/1324 yılı el-Melikü’n-Nâsır Muhammed b. Kalavun döneminde, Tekrûr Meliki Şerefüddin Musa b. Ebû Bekir hac için yanında on binden fazla Tekrûrî ile gelmiştir. Elini öpmek için el-Melikü’n-Nâsır’ın huzuruna çıkmış, ancak Sultan yeri öpmesini emretmiştir. O da bundan imtina etmesi dolayısıyla Sultan’ın huzurunda duramamıştır. Sultan’a yaklaşık dört bin dinar, insanlara ise on bin dinar göndermiştir. Sultan’ın yanından çıkarken ona boz bir at verilmiş ve muazzam bir hil’at giydirilmiştir. Sultan ona hac için develer vermiş, birçok eşya hazırlamış ve saltanat nâibini de onlara refakat etmesi için göndermiştir.(İbnü’l-Verdî, 1996, 2/533,534) Aslında bu yıl Nil Nil Nehri’nin suları çok fazla yükselmiş ve üç buçuk ay şehir üzerinde kalmıştır. Bu durum hastalıkların yayılmasına zemin hazırlamıştır.(İbnü’l-Verdî, 1996, 2/534) el-Melikü’n-Nâsır ise bu yıl hac için gelen Tekrûrî Meliki Şerefüddin Musa b. Ebû Bekir’e muazzam bir hil’at, boz bir at, hac için develer ve eşyalar hazırlatmıştır. (İbnü’l-Verdî, 1996, 2/533,534)

3.8. Haçlılar

el-Melikü'z-Zâhir'in Antakya ve civarındaki kaleleri fethetmesinin ve topraklarını genişletmesinin ardından tahta yeni geçen Kıbrıs/Akkâ Kralı, Sultan'a sulh niyeti ile takı eşyası gibi değerli hediyelerle birlikte elçiler göndermiştir. Sulh anlaşması yapıldıktan sonra Sultan, İbn Abdüzzâhir ve Emîr Kemâleddin es-Sîs'i hediyeler ve içlerinde rahip ve papaz bulunan yirmi Frank esiri ile birlikte Akkâ'ya göndermiştir (667/1267). (İbn Abdüzzâhir, 1976, 231,232)

727/1327 yılında Papa'nın ve Fransa Kralı Philippe'nin elçileri gelmişlerdir. el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'a hediyeler ve Hristiyanların durumu ile ilgili meseleleri içeren bir mektup getirmişlerdir. Ülkelerinde Müslümanların sayısının fazla olduğunu belirtmişler ve eğer Sultan kendi ülkesindeki Hristiyanlara iyi muamelede bulunursa; onların da kendi ülkelerindeki Müslümanlara iyi muamelede bulunacaklarını söylemişlerdir. Sultan onları dinlemiş ve hediyeleri kabul ettikten sonra onlara ikramda bulunmuştur. (Nüveyrî, 2004, 33/182,183)

3.9. Sinhala (Seylan) Krallığı

Hint Okyanusu'nda bir ada devleti olan Seylan (bugünkü adıyla Sri Lanka), Müslümanlara ait coğrafya eserlerinde Serendîb adıyla anılmış; on üçüncü yüzyıldan itibaren ise Seylan olarak adlandırılmıştır. (Göksoy, 2009, 37/425) Adada Müslüman Arapların ikamet ettiği görülmüştür. Nitekim, Seylan Kralı'nın Müslüman Araplardan olan el-Hâc Ebû Osman'ı elçi olarak el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun'a gönderdiği kaydedilmiştir (682/1283). (Baybars el-Mansûrî, 1998, 235; Akmaz, 2019, 247) Hükümdar, ticaret amaçlı gönderdiği mektubunda, Yemen Resûlîleri ile değil; Sultan ile ticarî ilişkiler geliştirmek istediğini belirtmiş ve Mısır'dan bir elçi gönderilmesini talep etmiştir. Ayrıca kendisinde çeşitli mücevherlerin, kumaşların, fillerin, gemilerin olduğunu; eğer talep ederse Sultan'a her yıl yirmi gemi gönderip, onun tüccarlarını ülkeye serbestçe alacağını bildirmiştir. Sultan gelen elçilere adeti üzere ikramda bulunmuştur (682/1283). (Baybars el-Mansûrî, 1998, 235; Aynî, 1308, 2/303,304)

Görüldüğü üzere burada söz konusu edilen hediyeler ticarî ilişkilerin tesisi adına gönderilmiştir. Bahrî Memlûklerin ve özellikle el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun

devrine ait sikkelerin bu bölgelerde bulunması ise iki devlet arasında ticarî ilişkilerin sürdürüldüğüne dair bir işaret olarak görülmüştür.(Akamaz, 2019, 126)

3.10. Kastilya Krallığı

Kastilya Krallığı ile Memlük Devleti'nin diplomatik ilişkiler içerisinde olduğu görülmüştür. Nitekim el-Melikü'z-Zâhir Baybars ile Kral X. Alfonso²⁴ arasında 669/1270 yılında ticaret anlaşması yapılmıştır. 674/1275 yılında ise Kral X. Alfonso Sultan'a elçisi ile birlikte hediyeler göndermiştir. Sultan da ona bil mukabil hediyeler göndermiştir. Kral, Sultan'ın gönderdiği elçilere ikramda bulunmuş, hediyeler vermiştir.(İbn Şeddâd, 1983, 131,132)

Kral X. Alfonso ile el-Melikü'z-Zâhir arasındaki hediyeleşmenin ticaret anlaşmasından sonra gerçekleşmesi, bu hediyelerin de ticarî amaçlar doğrultusunda gönderildiğini göstermektedir.

3.11. Tuğluklular

Delhi'de 1320-1414 yılları arasında hüküm süren Tuğluklular, bir Türk-İslâm hanedanıydı. Hükümdar Muhammed Şah, devletin yaşadığı iç sıkıntılar sebebi ile itibar kaybetmesi üzerine Abbâsî Halifesi Müstekfî Billâh'a elçi göndermiş, onun adına para bastırıp hutbe okutmuştur.(Kortel, 2012, 41/334) Bu hususta ona yardımcı olması için el-Melikü's-Sâlih Ebü'l-Fidâ'ya da elçi göndermiştir. (744/1343) Elçi aralarında iki yakutun bulunduğu değerli hediyeler ile gelmiş, Hükümdar'ın²⁵ Sultan'dan onlara İslâm'ı öğretecek bir kişi göndermesini talep ettiğini bildirmiştir. Ayrıca Hükümdar'ın, Halife'nin ona menşur yazması hususunda Sultan'dan yardım istediğini iletmiştir. Sultan elçilere ikramda bulunmuş, daha sonra Halife'den Hükümdar için menşur yazmasını ve göndermesini talep etmiştir. Halife daha sonra menşuru yazmış ve elçisi ile göndermiştir.(Makrîzî, 1997, 3/398)

²⁴ Kral X. Alfonso, İbn Şeddâd'ın eserinde İşbîliye Hükümdarı olarak yer almaktadır.(İbn Şeddâd, 1983, 131) İspanya'nın güneyinde yer alan ve günümüzde Sevilla adı ile tanınan şehir, o dönemde Kastilya Krallığının hükümrânlığı altındaydı.(el-Ubûdî, 2001, 23/428,429)

²⁵ Hükümdar Muhammed Şah, Makrîzî'de Hind Hükümdarı olarak zikredilmiştir.

SONUÇ

Memlûk Devleti Mısır, Suriye ve Hicaz bölgesinin hâkimiyetini elinde tutmuş ve iki buçuk asırdan fazla hüküm sürmüştür. Yıkılan Abbâsi hilafetini tesis etmesi, Moğol ve Haçlılara karşı İslâm dünyasının koruyuculuğunu üstlenmesi gibi sâiklerin etkisi ile Orta Çağ İslâm devletleri arasında önemli bir konuma yükselmiştir. Önemli bir Türk-İslâm Devleti olarak tarih sahnesinde yer alan Memlûk Devleti'nde, hediye ve hediyeleşme hususlarına önem verildiği görülmüştür. İslam dininde önemli bir konumda bulunan hediyeleşmenin Hz. Peygamber tarafından teşvik edilmesinin de bu hususta etkili olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Peygamber hediyeleşmeyi teşvik etmiş; kendi ashabına ve ailesine hediyeler vermiştir. Ayrıca kabile heyetleri ve diğer devletler ile de hediye teâtisi gerçekleştirmiştir. Memlûkler öncesi İslam devletlerinde de aynı şekilde hediyeleşme hususuna önem atfedilmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn, Emevî ve Abbâsîler devirlerinde de diğer devletler ile diplomatik ilişkiler ve hediye teâtilerinde bulunulmuştur. Elbiseler, para, altın, at, güzel koku ve takı eşyaları teâtî olunan hediyeler arasındadır.

Müslüman Türk devletlerinde de durumun farklı olmadığı, gerek devletlerarası diplomatik ilişkiler gerekse sosyal ilişkiler münasebeti ile hediyeler verildiği görülmüştür. Cülûs merasimleri, siyasî münasebetler ve evlilik gibi nedenlerle verilen hediyeler arasında değerli eşyalar, mücevherler, hil'at, para, at, deve gibi binek hayvanları zikredilebilir.

Hem Türk hem de Müslüman kimliği taşıyan Memlûklerde de sultanların hediye, in'am ve ihsan hususlarına dikkat ettiği görülmüştür. Zaman zaman birbirleri yerine kullanılabilen ve armağan anlamı taşıyan in'am, ihsan ve hediye kavramları, Memlûk sultanlarının bu konudaki faaliyetleri söz konusu olduğunda farklı anlamlar kazanmışlardır. İn'am, birine hediye vermek, armağan, bağışta bulunmak gibi anlamlar taşımakta iken Memlûklerde sultanların sadakati ödüllendirmek, hizmetlere karşılık verilen mülk ve ayrıcalıkları ifade etmektedir. İhsan ise cömertlik ve lütufta bulunmak anlamına gelir. Sultanların emîrlere ve diğer zümrelere verdiği hediyeler ihsan niteliğinde kabul edilir. Bunda sadakati ödüllendirme, ilişkileri güçlendirme, toplumsal düzeni sağlama gibi anlamlar yer almaktadır. Hediye ise karşılıklı ilişkileri pekiştirmek, diplomatik ilişkileri sürdürmek veya politik amaçlar için verilen şeyleri ifade eder.

Dolayısıyla sultanlar tebaasına in'am ve ihsanlarda bulunurken dengi olabilecek diğer devlet hükümdarlarına hediyeler vermişlerdir.

Ümerâya genellikle sultanların tahta çıkışı, ümerânın görevlendirilmesi, görevindeki istikrarı, affedilmesi, sefer dönüşleri, politik amaçlar, sultanın ziyaret edilmesi, geçirilen bir hastalık sonrası, dini bayramlar, av, düğün, sünnet ve oyuna çıkılacağı zaman yapılan merasimler esnasında in'am ve ihsanlarda bulunulmuştur. Bununla birlikte sultanların, aralarında kuvvetli bir bağ bulunan üstaz ve hoşdaşlarına bu bağı güçlendirmek adına in'am ve hediye dağıtımında bulundukları da tespit edilmiştir. Sultanlar taht mücadelesine girdiklerinde en büyük destekçileri hoşdaşları olmuştur. Bu sebeple sultanlar bu itaati karşılıksız bırakmamışlar, in'am ve ihsanlarıyla onları yüceltmışlerdir.

Sultanlar tarafından ümerâya yapılan in'am ve ihsanlar genellikle hil'at, teşrif, para, kumaş, at, koyun, semerden teşekkül etmekteydi. İn'amların türü, kıymeti ve sayısı verilen kişinin makamına göre değişiklik göstermekteydi. Mesela resmî bir makama atanma sebebiyle bir emîre verilen hil'at ile halifeye giydirilen bir hil'atın, değeri, işlemeleri gibi özellikleri bakımından farklı olduğu görülmüştür. Bu hususta özellikle el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un, Emîr Tenkiz'e verdiği hediyeler, ona olan in'am ve ihsanları dikkat çekicidir. Sultan'ın onunla kurduğu yakınlık ve ona olan in'am, ihsan ve hediyeleri başka hiçbir emirde görülmemiş türdendi.

Sultanların in'am ettikleri hil'atların yanında hediye olarak kabul edilebilecek para, at, elbise, kemer, kılıç ve kumaş gibi eşyaların da verildiğine rastlanılmıştır. Kaynaklarda ümerâya yapılan in'am ve ihsanlar bazen açıkça ifade edilmemiş; bolca ikramda bulundu, in'amda, ihsanda bulundu şeklinde söylemlerle yetinilmiştir.

Ulemâya yapılan in'am ve ihsanların genellikle ümerâya yapılanlar ile aynı sebeplerle gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ulemâ, sultanın tahta çıkması, görevlendirilmeleri, ilme ve âlimlere değer verilmesi, onlardan ders alınmış olması, hayrın sevilmesi, sultanın ziyaret edilmesi, ulemânın affedilmesi, sefer dönüşleri, görevlerini icrâ etmeleri, düğün merasimleri ve geçirilen bir hastalık sonrasında iyileşme gibi nedenlerle in'am ve ihsanlara mazhar olmuşlardır. Bu in'am ve ihsanlar hil'at, teşrif, at, para ve simâttan teşekkül etmekteydi. Ulemâya yapılan in'am ve ihsanların verildikleri kişilere göre kıymetinin ve sayısının değiştiği gözlenmiştir. Mesela in'am edilen hil'atların kıymetleri

ve işlemeleri verildikleri kişilere göre farklılık göstermiş ve bu husus kaynaklarda yerini almıştır.

Halka yapılan in‘am ve ihsanlar söz konusu olduğunda ise sebeplerin dinî bayramlar, hac, düğün vb. kutlamalar olduğu görülmüştür. Yapılan bu in‘am ve ihsanların genellikle para, mal ve erzak dağıtımı ve simât hazırlatılması şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Sultanlar sadece kendi halklarına değil; diğer devletlerin halklarına da in‘am ve ihsanlarda bulunmuşlardır. Bu durum genellikle hac sebebi ile Memlûk topraklarında bulunan ya da Memlûklere iltica eden kişilere in‘am ve ihsanda bulunulması şeklinde vuku bulmuştur. Halka hediye dağıtımı hususuna ise sultanların hac münasebeti ile hem Haremeyn halkına hem de kendi halkına hediye dağıtması şeklinde rastlanılmıştır. Ancak dağıtılan hediyein detayları verilmemiştir. Nitekim halka ve diğer gruplardan insanlara yapılan in‘am ve ihsanlar her zaman kayıt altına alınmamıştır. Sultanların ümerâ ve ulemâ gibi yakınında bulunanlara olan in‘am ve ihsanlarının kaynaklarda daha çok yer tuttuğu görülmüştür.

Cariye ve mugannîlere de kıymetli hediyeler verildiği tespit edilmiştir. Bayramlar, düğün, sünnet, sultanın iyileşmesi, sultanın çocuğunun olması, Nil Nehri’nin taşması gibi çeşitli sebeplerle zaman zaman sarayda da gerçekleşen kutlama ve eğlencelere genellikle mugannî ve müzisyenler katılmıştır. Bu esnada mugannî ve müzisyenlere dağıtılan hediyeler kaynaklarda yerini almıştır. Bu hediyeler arasında altın ve gümüş paralar, ipek kumaşlar, hil‘atler ve çeşitli pek çok eşya yer almaktaydı. Sultanların cariyelerine verdiği hediyelerin ise kaynaklarda gerekçelendirme yapılmadan zikredildiği görülmüştür. Bu hediyeler oldukça kıymetli olup; elbiseler, altın yüzükler, inci küpeler, kumaşlar ve paradan oluşmaktaydı. Cariyeler arasında özellikle el-Melikü’l-Kâmil ve el-Melikü’l-Muzaffer tarafından İttifak el-Avvâde’ye verilenler göze çarpmaktadır. Nitekim ona verilen hediyeler oldukça detaylı bir şekilde aktarılmıştır.

Sultanların diğer devlet başkanları ile diplomatik ilişkiler çerçevesinde elçi ve hediye teâtisinde bulundukları görülmüştür. Bu durumlarda özellikle barış ilişkisi içerisinde olunan devlet başkanlarına oldukça değerli ve çeşitli hediyeler gönderildiği tespit edilmiştir. Özellikle el-Melikü’z-Zâhir Baybars ile Altın Orda Devleti hükümdarı Berke Han arasındaki hediyeleşmeler oldukça tafsilatlı bir şekilde kaynaklarda yerini almıştır.

Devlet başkanlarına gönderilen hediyeler arasında genellikle yay, ok, zırh, miğfer, mızrak, kılıç gibi savaş aletleri, kumaşlar, elbiseler, o bölgeye ait hayvanlar, gümüş ve altın kaplama eşyalar yer almaktaydı. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki gönderilen hediyeler her zaman detaylandırılmamış, bazen değerli hediyeler gönderildiği söylenmekle yetinilmiştir. Eçilere ise genellikle ikram ve ihsanlarda bulunulmuştur. Elçilere zaman zaman hil'at ve teşrif in'am edilmiş, simât hazırlanmıştır.

Devletlerarası ilişkilerde hediyeler, alınıp verildikleri taraflar arasındaki statüyü temsil etmeleri açısından sembolik bir anlam taşımışlardır. Mesela Türk devletlerinde okun hediye edilmesi tabiiyeti ve daveti; yay ise hâkimiyeti temsil etmekteydi. Statüyü temsil eden hediyelerin kıymeti de önem taşımaktaydı. Bir devlet başkanının diğerine kıymeti az olan bir hediye göndermesi hoş görülmezdi. Hediye devletlerarası ilişkilerde, vergi anlamına gelebilmekle birlikte, güçlü devletler tarafından başka bir devleti kendilerine bağlama amacı ile de kullanılmıştır.

Çalışmada devletin iktisadî durumuna bağlı olarak sultanların in'amlarının ve ihsanlarının değişime uğraması hususu kısmen de olsa incelenmiştir. Sultan tarafından yapılan in'am ve ihsanların devletin iktisadî durumuna zarar veren hadiselerden etkilenmediği görülmüştür. Mısır topraklarında özellikle Nil Nehri'nin hareketlerine bağlı olarak zaman zaman sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bölgenin yaşam kaynağı olarak görülen nehrin sularının o yıl az olması ya da fazla yükselmesi gibi nedenlerle kuraklığın, açlığın, susuzluğun ve hastalıkların yayılması gibi sorunlar görülebilmekteydi. Ancak mezkûr sıkıntıların olduğu dönemlerde sultanların in'amlarının, ihsanlarının ve hediyelerinin bu durumlardan etkilenmediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte iktisadî durumun hediyelere etkisi konusunun, müstakil bir çalışmada daha derin bir şekilde incelenmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır, Abdullah Mesut. *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Memlûk Türk Devleti*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Akmaz, Abdurrahim. *Sri Lanka'da İslâmiyetin Yayılışı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Akyurt, Songül. "Memlûklerde Sultan Şaban Dönemi Büyük Emir İsyanları". *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 5/1-23 (2021).
- Apak, Adem. "Abbasilerin İlk Asrında Arap-Bizans İlişkileri". *İslâmiyet'in Doğuşundan Osmanlı İdaresine Kadar Orta Doğu*. Ed. Mustafa Öztürk - Enver Çakar. Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2012.
- Arafa, E. "The Legitimacy Of Shajar Al-Durr Reign As Represented In Light Of A Rare Dinar". *Egyptian Journal of Archaeological and Restoration Studies* 6/1 (2016), 65-70.
- Argun, Selim - Eskin, Ümit. *İslâmî İlimler Dergisi*. "Erken Dönem İslâm Diplomasinde Hediye (H. 7-132/ M. 628-750)" 15/1 (Mart 2020), 57-94.
- Âşûr, Saîd Abdülfettâh. *el-Mucteme' el-Mısri fî Asr Selâtîn el-Memâlîk*. Kahire, 1992.
- Athamina, Khalil. "İslam Öncesi Arabistan'da Kabile Kralları (Erken Dönem Arap Kaynaklarında Melik veya Zû't-Tâc Unvanları Üzerine Bir Çalışma)". çev. İsrail Balcı - Celal Emanet 18-19 (2005), 193-212.
- Atmaca, Esra. *Halep'te İlmi Hayat Memlûkler Döneminde (1250-1517)*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Ayaz, Fatih Yahya. *Bahrî Memlukler Döneminde Haremeyn Hizmetleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Ayaz, Fatih Yahya. "Hoşdaş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/562-563. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Ayaz, Fatih Yahya. "Memlûk Sultanlarından Seyfeddin Ebûbekir ve Alaeddin Küçük Dönemlerinde (741-742/1341) Büyük Emîrlere Arasındaki Mücadeleler" 9/27 (Nisan 2007), 247-273.
- Ayaz, Fatih Yahya. *Memlûklerde Tarih ve Tarihçiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
- Aydin, Abbas. *Selçuklu Anadolu'sunda Hediye (1075-1318)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *'İkdu'l-Cümân fî târihi ehli'z-zamân*. thk. Muhammed Emin. Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1308.

- Bardakoğlu, Ali. “Hediye”. C. 17. İstanbul, 1998.
- Baybars el-Mansûrî, Rüknuddîn Baybars el-Mansûrî en-Nâsirî ed-Devâdâr el-Hitâî. *Zübdetü'l-fikre fî Târîhi'l-Hicre*. thk. D.S Richards. Beyrut, 1998.
- Bostan, İdris. “Birecik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/187-189. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bozkurt, Nahide. *Abbâsîler (750-1258)*. Ankara: İSAM yayınları, 7. Basım, 2020.
- Bozkurt, Nebi. “Mücâvir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/444-445. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Bozkurt, Nebi. “Sarık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/152-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çağrııcı, Mustafa. “Cömertlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çağrııcı, Mustafa. “İhsan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 12 Temmuz 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihsan--iyilik>
- Çetin, Altan. “Memlûk Sultanlarının İn’am ve İhsânlarına Dâir”. *EKEV Akademi Dergisi* 26 (2006), 101-114.
- Çetin, Altan. “Memlûk-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış (1250/1375)” 3 (ts.), 51-65.
- Çetin, Osman. “İsâ b. Mühennâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/482-483. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Çınar, Ali Abbas. “Divanu Lügati't-Türk'te At Kültürü”. *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. İstanbul, 1995.
- Çubukcu, Asri. “İbnü's-Sedîd, Kerîmüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/202. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çubukcu, Asri. “Lâçin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/39-40. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ekinci, Abdullah - Yavuz, Esra. “Bahrî Memlûklerinde Cariyelerin (İktidar Üzerindeki) Rollerî”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 1 (Haziran 2021), 39-53.
- Erkal, Mehmet. “Arşın”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/411-413. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Erol, Burak Gani. “Memlûk Sultanlarının Hacları”. *Tarih Okulu Dergisi* 40 (Haziran 2019), 312-355.
- Gökhan, İlyas. *XXI. ve XIV. Yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de Krizler, Kıtıkklar ve Vebalar*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Doktora Tezi, ts.

- Göksoy, İsmail Hakkı. "Sri Lanka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/425-428. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Güzel, Fatih - Çakır, Hülya Karababa. "Kuruluş Devrinde Bir Memluk Sultanı: Melikü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz" 7/2 (Ekim 2019), 253-266.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî. *Kitâbü'l-Ayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Abdüzzâhir, Ebü'l-Fazl Muhyiddîn Abdullâh b. Abdizzâhir b. Neşvân es-Sa'dî er-Ravhî el-Cüzâmî. *er-Ravzü'z-Zâhir fî Sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*. Riyad, 1976.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şehâbeddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yani'l-Mi'eti's-Sâmine*. I-IV Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1993.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Velîyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî et-Tûnisî. *Mukaddime*. çev. Zakir Kadirî Ugan. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi., 1989.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. I-XXI Cilt. Cîze: Dârü Hicr li't-Tıbâa ve'n-Neşr, 1997.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*. çev. Mehmet Keskin. XV Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2000.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2001.
- İbn Şeddâd, Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. Alî b. İbrahim b. Şeddâd el-Ensârî el-Halebî. *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*. thk. Ahmed Hutayt. Beyrut, 1983.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf el-Atabekî el-Yeşbugavî. *en-Nücûmu'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin. I-XVI Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf el-Atabekî el-Yeşbugavî. *en-Nücûmu'z-zâhire (Parlayan Yıldızlar)*. çev. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selege Yayınları, 2013.
- İbn Zübeyr, Reşid. *ez-Zehâir ve't-Tuhâf*. thk. Muhammed Hamidullah. Kuveyt, 1959.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-Târîh*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1979.

- İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Zeyneddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî el-Kureşî. *Tetimmatü'l-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*. I-II Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- İpşirli, Mehmet. “Elçi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/3-15. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kalkaşendî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ*. 14 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1922.
- Kallek, Cengiz. “İrdeb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/440-442. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kanat, Cüneyt. “Gazan Han Zamanında Memlûk Devletine İltica Eden Uyratlar”.
- Kanat, Cüneyt. “Memlûk Devleti'nde Eğlence Kültürü”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 22/1 (Temmuz 2007), 53-62.
- Kapar, Mehmed Ali - Koçak, Fadime. “Anadolu'da Bir İstiklal Ateşi: Karamanoğulları Beyliği-Moğol Mücadeleleri”, 254-264.
- Karaca, Filiz. “İn'âm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/259-260. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Karaman, M. Lutfullah. “Filistin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/89-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kavak, Özgür. “Memlûk Ulemâsı ve Siyasetin Tanzim ve Tenkidi: İdris b. Beydekin Örneği”. *MÜİFD* 62 (Haziran 2022), 1-28.
- Koprıman, Kâzım Yaşar. “Bahriyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 512. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kortantamer, Samira. “Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 2/1 (01 Haziran 1984), 27-45.
- Kortantamer, Samira. “Memluklerde Hediye”. *Hediye Kitabı*. 514. İstanbul: KİTABEVİ, 2007.
- Kortel, S. Haluk. “Tuğluklular”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/333-336. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri. “Yûnînî, Kutbüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/596-597. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali Abdülkâdir. *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. I-VIII Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Merçil, Erdoğan. *Gazneliler Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

- Merçil, Erdoğan. *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3. Basım, 1997.
- Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî. *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*. thk. Müfit Kumayha. 31 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Öz, Mustafa. “Râfızîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/396-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özcan, Abdülkadir. “Haseki”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/368-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Olcaytu Han”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/345-347. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Öztürk, Levent. “İbn Yahyâ el-Vaşşâ (ö.325/937)'ya Göre Abbâsî Toplumunda Hediyelerin Gizli Dili” 12 (2008), 9-15.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. Mektebetü Nazar Mustafa el-Baz, ts.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salahuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. 29 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâü't-Türâs, 2000.
- Sağlam, Ahmet. “Memlûk - İlhanlı Diplomatik İlişkileri” 82/293 (Nisan 2018), 83-157.
- Sağlam, Ahmet. “Nâsır Muhammed Dönemi Memlûk-Altın Orda Münâsebetleri: Stratejik İttifaklar” 11/61 (2018), 324-331.
- Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilâtı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. Basım, 1972.
- Şeker, Mehmet. “Hil'at”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/22-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Şeşen, Ramazan. *Eyyûbîler (1169/1260)*. Ankara: İSAM yayınları, 2018.
- Şeşen, Ramazan. *Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslâm Seyyahı İbn Fazlan Seyahatnâmesi Tercümesi*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 11 Cilt. Dârü'l-Meârif, ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmiu't-Tirmizî*. 1 Cilt. Riyad: Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye, ts.
- Tomar, Cengiz. “Resûlîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/1-2. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

- Turan, Osman. “Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması” 9 (ts.), 305-318.
- Ubûdî, Câsim el-. “İşbîliye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/428-429. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uğur, Hatice. “Tekrûr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/387-388. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Usta, Aydın. “Taklid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/465-467. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yalçın, Mehmet Fatih. *Bahrî Memlûklerde Nâib-i Saltanatlık*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yiğit, Fatma Akkuş. “Emir ve Devlet: Dimaşk Nâibi Emir Tengiz’in Hayatı”. *Gazi Türkiyat*, 127-144.
- Yiğit, Fatma Akkuş. “Memlûk - Ermeni Münâsebetleri” 8/16 (2015).
- Yiğit, Fatma Akkuş. “Memlûk Tarihinde Kadın Şarkıcı ve Müzisyenler”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 45-62.
- Yiğit, Fatma Akkuş. “Memlûklerde Evlilik Hazırlıkları”. *Türkiyat Mecmuası* 25/331-351 (Bahar 2015).
- Yiğit, İsmail. “el-Melikü’l-Eşref, Şa‘bân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/66-67. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yiğit, İsmail. “Halka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/360-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yiğit, İsmail. “Kalavun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/227-228. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yiğit, İsmail. *Memlûkler 648-923 / 1250-1517*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015.
- Yiğit, İsmail. “Memlûkler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/90-97. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yûnînî, Kutbüddin Ebü’l-Feth Musa b. Muhammed. *Zeylû Mir’âti’z-zamân*. 4 Cilt. Kahire: Dârü’l-Kitabü’l-İslâmiyye, ts.
- Yuvalı, Abdülkadir. “Gâzân Han”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/429-431. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. sene 651-700 Cilt. Beyrut-Lübnan, ts.

EK

Ek 1: Bahrî/Türk Memlûkler Dönemi Sultanları (648-784/1250-1382)

el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek	(648-655/1250-1257)
el-Melikü'l-Mansûr Nûreddîn Ali	(655-657/1257-1259)
el-Melikü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz	(657-658/1259-1260)
el-Melikü'z-Zâhir Rûkneddin I. Baybars	(658-676/1260-1277)
el-Melikü's-Sâid Bereke	(676-678/1277-1279)
el-Melikü'l-Âdil Bedreddin Sulamış	(678/1279)
el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun	(678-689/1279-1290)
el-Melikü'l-Eşref Halîl b. Kalavun	(689-693/1290-1293)
el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun	(693-694/1293-1294)
el-Melikü'l-Âdil Zeyneddin Ketboğa	(694-696/1294-1296)
el-Melikü'l-Mansûr Hüsâmeddin Lâçin	(696-698/1296-1299)
el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun	(698-709/1299-1309)
el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çaşnigîr	(709/1309-1310)
el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun	(709-741/1310-1341)
el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Ebû Bekir	(741-742/1341)
el-Melikü'l-Eşref Alâeddin Küçük	(742/1341-1342)
el-Melikü'n-Nâsır Ahmed	(742-743/1342)
el-Melikü's-Sâlih Ebû'l-Fidâ	(743-746/1342-1345)
el-Melikü'l-Kâmil Seyfeddin I. Şa'bân	(746-747/1345-1346)
el-Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin I. Haccî	(747-748/1346-1347)
el-Melikü'n-Nâsır Hasan	(748-752/1347-1351)
el-Melikü's-Sâlih Selâhaddin	(752-755/1351-1354)
el-Melikü'n-Nâsır Hasan	(755-762/1354-1361)

el-Melikü'l-Mansûr Selâhaddin	(762-764/1361-1363)
el-Melikü'l-Eşref II. Şa'bân	(764-778/1363-1376)
el-Melikü'l-Mansûr Alâeddin Ali	(778-783/1376-1381)
el-Melikü's-Sâlih Zeyneddin II. Haccî	(783-784/1381-1382)
Kaynak: (Yiğit, 2004, 29/93)	

Ek 2: Bahrî Memlûk Sultanları ve Saltanat Nâibleri

Saltanat nâibi	Görev Aldığı Dönem
Aytekin el-Bunduktârî	el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek
Aybek Efrem	el-Melikü'l-Âdil Sulamış
İzzeddin Aydemîr el-Hillî	el-Melikü'z-Zâhir Baybars
İzzeddin Aydemîr el-Hillî	el-Melikü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz
Seyfeddin Kutuz	el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek ve Nûreddîn Ali
Bîlîk el-Hâzindâr	el-Melikü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz, el-Melikü's-Saîd ve el-Melikü'z-Zâhir Baybars
Hüsameddin Toruntay	el-Melikü'l-Mansûr Kalavun
Baydara	el-Melikü'l-Eşref Halîl
Ketboğa	el-Melikü'n-Nâsir Muhammed
Lâçin	el-Melikü'l-Âdil Zeyneddin Ketboğa
Karasungur el-Mansurî	el-Melikü'l-Mansûr Hüsâmeddin Lâçin
Mengutemur	el-Melikü'l-Mansûr Hüsâmeddin Lâçin
Baybars el-Mansurî	el-Melikü'n-Nâsir Muhammed
Aksungur es-Sellârî	el-Melikü's-Sâlih İsmâil
Ergun en-Nâsirî	el-Melikü'n-Nâsir Muhammed
Taştemur el-Ahdâr	el-Melikü'n-Nâsir Ahmed
Beyboğa Arûs	el-Melikü'n-Nâsir Hasan
Beyboğa Tatar	el-Melikü'n-Nâsir Hasan
Kubilay	el-Melikü's-Sâlih Selâhaddin
Kaştemur	el-Melikü'l-Mansûr Selâhaddin Muhammed
Ali el-Mardînî	el-Melikü'l-Eşref Şa'bân
Mencek el-Yusûfî	el-Melikü'l-Eşref Şa'bân
Erkutay	el-Melikü'l-Muzaffer Haccî
Ergun el-Kâmilî	el-Melikü's-Sâlih Selâhaddin
Aktemur Sâhibî	el-Melikü'l-Eşref Şa'bân
Hanbelî	el-Melikü'l-Mansûr Alâeddîn Ali
Mengli	el-Melikü'l-Eşref Şa'bân

Kaynak: (Yalçın, 2011, 48,49)

Ek 3: Şecerüddür'ün Bastırdığı Dinarın Ön ve Arka Yüzü

Kaynak: (Arafa, 2016, 67,68)

Ek 4: el-Melikü'z-Zâhir Baybars Dönemine Ait Altın Para

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1854-0819-85 E.T. 24.05.2023

Ek 5: el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun Devrine Ait Gümüş Para

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1853-0406-595 E.T. 24.05.2023

Ek 6: Meml kler Dönemine Atfedilen 740/1340 Yılına Ait Altın Dinar

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1884-0703-90 E.T. 25.05.2023

Ek 7: Meml kler Dönemine Atfedilen 669 Yılına Ait G m   Para

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1975-0410-6 E.T. 26.05.2023

Ek 8: el-Melikü'n-Nâsır Muhammed B. Kalavun Devrine Ait Bakır Para

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_2001-1201-4595 E.T. 25.05.2023

Ek 9: Meml kler Devrine Atfedilen 1250-1517 Yıllarına Ait Bakır Para

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_2001-1201-6017 E.T. 26.05.2023

Ek 10: Meml kler Dönemine Atfedilen Altın Bir Yüzük (14.yy-15.yy)

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_AF-2254 E.T. 25.05.2023

Ek 11: 15. Yüzyıla Ait Memlük Pirinç Şamdanı (Türk İnşaat Eserleri Müzesi, Envanter Nr. 232)

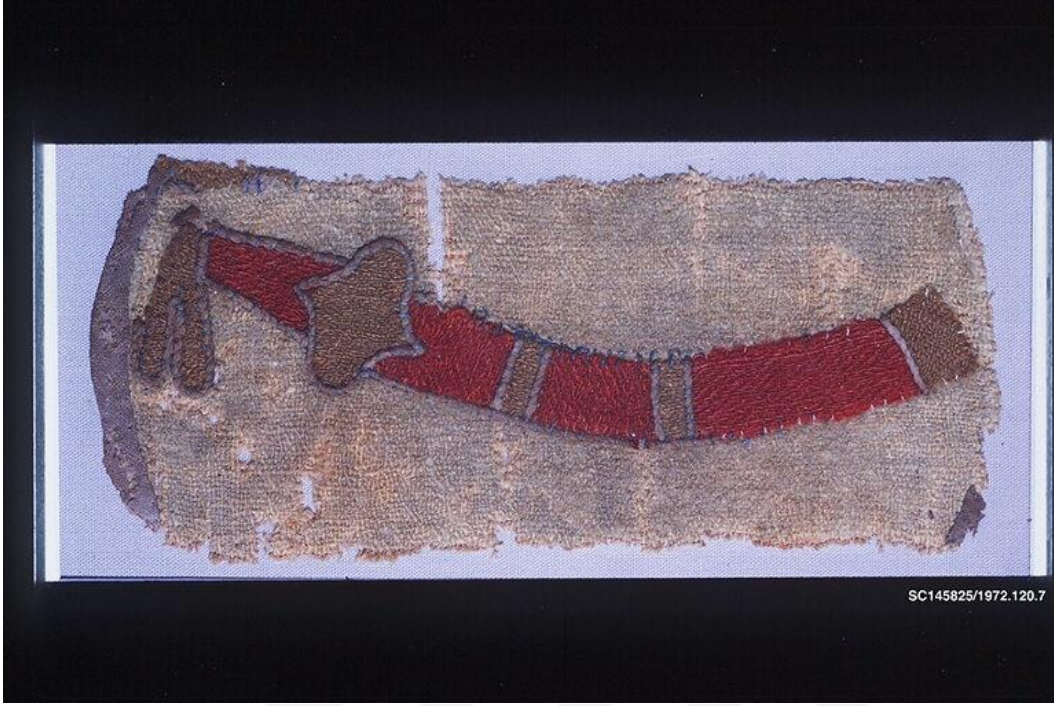
Kaynak: (Yiğit, 2004, 29/96)

Ek 12: Meml k Kılıçları (TSM)

Kaynak: (Yiğit, 2004, 29/90)

Ek 13: Meml klere Atfedilen 14. Yüzyıla Ait Bir Kumaş Parçası

Kaynak:

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452404?ft=mamluk&offset=200&rpp=40∓pos=201> E.T. 26.05.2023

Ek 14: Meml kler Dönemine Atfedilen Bir Kumaş Parçası (13.yy-14.yy)

Kaynak:

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452534?ft=mamluk&offset=160&rpp=40∓pos=200> E.T. 26.05.2023

Ek 15: Meml kler Dönemine Ait Bir Giysi Parçası (13.yy-15.yy)

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_OA-747 E.T. 25.05.2023

Ek 16: Meml kler Dönemine Ait Bir Gömlek (14.yy-16.yy)

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1901-0314-42 E.T. 25.05.2023

Ek 17: Meml kler Dönemine Atfedilen Bir Kumaş Parçası (14.yy-15.yy)

Kaynak:

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452399?ft=mamluk&offset=160&rpp=40∓pos=199> E.T. 25.05.2023

Ek 18: Meml kler Dönemine Atfedilen 15. Yüzyıla Ait Armanın Bir Kısımı

Kaynak:

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452407?ft=mamluk&offset=200&rpp=40∓pos=202> E.T. 25.05.2023

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Fatma Nur SOYLU	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Marmara Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat II. Öğretim
Makale ve Bildiriler	
1. Soylu, Fatma Nur - Atmaca, Esra, “Bahrî Memlûk Sultanlarının Ulemâya ve Halka İhsan ve İkramları (648-784/1250-1382)”, <i>Genç Mütefekkirler Dergisi</i> , 4/1 (Haziran 2023). (Yayınlanmak üzere kabul edilmiştir.)	